

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ФІНЧУК ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 343.97

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ
УКРАЇНИ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.В. Фінчук**

Науковий керівник: Корнякова Тетяна Всеволодівна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

ДНІПРО – 2017

АНОТАЦІЯ

Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2017.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному вивченню кримінологічної характеристики та виробленню прогресивних заходів із запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Загальний огляд стану наукової розробленості проблеми запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України засвідчив незначний спектр проведених досліджень у цій сфері за різними галузевими спеціальностями.

Визначено, що ПЕК - технологічно складна, територіально розгалужена система з видобування, виробництва та транспортування паливно-енергетичних ресурсів, що поєднує потужну енергетичну галузь.

Досліджено паливно-енергетичний комплекс, який є структурним елементом національної економічної системи та встановлено, що злочини, які вчиняються у цій сфері, носять економічну спрямованість та належать до класу злочинності у сфері економіки.

Відзначено, що паливно-енергетичний комплекс відіграє надважливу роль в економічному розвитку держави і суспільному житті в цілому. Набуття Україною незалежності та прагнення до ринкової економіки спричинили роздержавлення ПЕК, внаслідок чого підприємства, установи і організації паливно-енергетичної сфери опинилися в руках кримінально-олігархічних кланів та стали об'єктом злочинних посягань. Відтак розкрадання товарно-матеріальних цінностей підприємств ПЕК; демонтаж обладнання та устаткування об'єктів ПЕК, в тому

числі і працюючих, з метою збуту чорних та кольорових металів; незаконний видобуток корисних копалин, таких як нафта, природний газ, кам'яне вугілля; побудова мережі збуту незаконно добутої продукції з подальшою легалізацією доходів; зловживання службових осіб; контрабанда енергоресурсів та багато інших злочинів заподіяли непомірної шкоди паливно-енергетичній сфері України. Високий рівень латентності злочинів економічної спрямованості в даній сфері ще більше ускладнив процес становлення прозорого та ефективного ринку енергоресурсів.

Під час дослідження визначено, що усі злочини, що вчиняються у ПЕК України, можливо поділити на 4 групи: злочини проти власності; злочини у сфері господарської діяльності; злочини у сфері службової діяльності; злочини проти довкілля.

У роботі визначено поняття злочинності у паливно-енергетичному комплексі як об'єкта кримінологічного дослідження та методологію її вивчення.

Аналіз елементів кримінологічної характеристики злочинів, вчинених у паливно-енергетичній сфері України дозволив виокремити найбільш типові значимі ознаки предмета посягання, яким є викрадення майна та обладнання підприємств ПЕК; посягання, пов'язані із фінансово-господарською діяльністю у паливно-енергетичній сфері; посягання, пов'язані з державним управлінням у паливно-енергетичній сфері.

Проведено кримінологічний аналіз базових нормативно-правових актів у сфері паливно-енергетичного комплексу України, визначено визначено основні недоліки правового регулювання ПЕК та встановлено, що на сьогодні правове регулювання ПЕК має несистемний характер та характеризується відсутністю рамкового закону, який встановлював би основні засади та підходи до регулювання відносин в електроенергетичному, ядерно-промисловому, вугільно-промисловому та нафтогазовому комплексах.

Досліджено і проаналізовано кількісно-якісні показники злочинності у сфері ПЕК, а саме: рівень, структура, динаміка та географія злочинності.

Обґрунтовано наступні характеристики та тенденції злочинності у сфері

ПЕК: високий рівень латентності; переважаюча корислива спрямованість злочинності; вчинення злочинів у групі; сезонний характер (значне підвищення злочинності у зимовий період); урбанізація злочинності; симбіоз економічних та організованих форм злочинності, залучення юридичних осіб; різнорівнева корупція як злочин і спосіб досягнення злочинної мети.

Встановлено географію злочинності, яка показала, що найбільш ураженими злочинністю є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська та Харківська області що, здебільшого, пов'язано з концентрацією відповідних об'єктів та акумуляцією в цих адміністративно-територіальних одиницях підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу. Найменша кількість подібних злочинів реєструється у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях.

Виділено особу злочинця, яка вчиняє злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України. Визначено групи кримінологічно значущих ознак, характерних для осіб, засуджених за вказаними злочинами: соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні та кримінально-правові.

Обґрунтовано, що із загального обсягу детермінантів виділено ті чинники, які найбільш впливають на рівень злочинності у сфері ПЕК України: детермінанти економічного характеру (52,92%), політико-правового (22,57%), соціального (13,23%), організаційно-управлінського (7%), технологічного (4,28%). Розглянуті групи детермінант, які сприяють вчиненню злочинних посягань у сфері ПЕК, а тому для запобігання таким посяганням необхідний вплив саме на ці сфери суспільного життя.

Запропоновано низку заходів запобігання злочинам у ПЕК на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України, особа злочинця, детермінація, запобігання, протидія.

SUMMARY

Finchuk V.V. Criminological characteristics and prevention of crime in the fuel and energy complex of Ukraine. – Qualification scientific work as the manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences, Specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2017.

The dissertation is devoted to the comprehensive study of criminological characteristics and the development of progressive measures to prevent crimes in the field of the fuel and energy complex of Ukraine.

An overview of the state of scientific development of the problem of preventing crimes in the sphere of the fuel and energy complex of Ukraine shown by the insignificant range of research carried out in this area in various branch specialties. It is determined that FEC is a technologically complex, territorially branched system for the extraction, production and transportation of fuel and energy resources that combines a powerful energy industry.

The fuel and energy complex, which is a structural element of the national economic system, investigated and it established that crimes committed in this sphere are of economic importance and belong to the class of crime in the sphere of economics.

It is noted that the fuel and energy complex plays a vital role in the economic development of the state and public life in general. Ukraine's acquisition of independence and aspiration for a market economy have led to the privatization of the fuel and energy complex, which resulted in enterprises, institutions and organizations of the fuel and energy sector in the hands of criminal oligarchic clans and became the object of criminal encroachment.

Therefore, theft of commodity and material assets of the enterprises of the fuel and energy complex; dismantling of equipment and equipment of fuel and energy complexes, including those working for the sale of ferrous and nonferrous metals; illegal extraction of minerals such as oil, natural gas, coal; construction of a network of sales of illegally harvested products with subsequent legalization of incomes; abuse of

officials; smuggling of energy resources and many other crimes caused unnecessary damage to the fuel and energy sector of Ukraine. The high level of latency of economic crimes in this area further complicated the process of establishing a transparent and efficient energy market.

During the study, it was determined that all crimes committed in the fuel and energy complex of Ukraine divided into 4 groups: crimes against property; crimes in the field of economic activity; crimes in the sphere of official activity; crimes against the environment.

The paper defines the concept of crime in the fuel and energy complex as an object of criminological research and its study methodology.

The analysis of the elements of the criminological characteristics of crimes committed in the fuel and energy sector of Ukraine made it possible to distinguish the most typical of the most significant signs of the subject of the attack, which are the theft of property and equipment of the fuel and energy enterprises; encroachments related to financial and economic activity in the fuel and energy sector; encroachments related to the state administration in the fuel and energy sector.

The quantitative and qualitative indicators of crime in the fuel and energy sector are investigated and analyzed, namely: level, structure, dynamics and geography of crime.

The following characteristics and trends of crime in the fuel and energy sector are grounded: high latency; prevailing mercenary orientation of crime; committing crimes in a group; seasonal nature (a significant increase in crime in the winter); urbanization of crime; the symbiosis of economic and organized forms of crime, the involvement of legal entities; multi-level corruption as a crime and a way to achieve a criminal goal

The geography of crime has been established, which showed that the most affected crime is Dnipropetrovsk, Donetsk, Zaporizhyya, Kirovograd, Lugansk, Poltava, Sumy and Kharkiv regions, which is mainly due to the concentration of relevant facilities and accumulation in these administrative units of enterprises, institutions and organizations of the fuel and energy complex. The smallest number of such crimes registered in Vinnitsa, Volyn, Ivano-Frankivsk, Lviv, Rivne and Ternopil regions.

The person of the offender who commits crimes in the sphere of fuel and energy complex of Ukraine allocated. The groups of criminologically significant attributes, characteristic for persons convicted for the specified crimes defined: socio-demographic, social-role, moral-psychological and criminal law. It is substantiated that from the total determinants the factors that most influence the level of crime in the fuel and energy sector of Ukraine are identified: economic determinants (52.92%), political and legal (22.57%), social (13.23%), organizational and managerial (7%), technological (4.28%). Considered groups of determinants that facilitate the commission of criminal offenses in the sphere of fuel and energy, and therefore to prevent such an attack, it is necessary to influence these areas of public life.

A series of measures to prevent crimes in the fuel and energy complex at the general social and special-criminological levels proposed.

Key words: the criminological characteristic, crimes in sphere of a fuel and energy complex of Ukraine, the person of the criminal, determination, prevention, counteraction.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2012. Спецвипуск. С. 345-349.

2. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика осіб, винних у вчиненні злочинів у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. Випуск 3. С. 363-370.

3. Фінчук В.В. Рівень та структура злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2014. Спецвипуск. С. 346-352.

4. Фінчук В.В. Правове забезпечення запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. Випуск 2(І). С. 208-213.

5. Фінчук В.В. Соціальний захист працівників паливно-енергетичного комплексу України та його вплив на мотивацію вчинення злочинів // Scientific Journal, Virtus. 2015. ISSN 2410-4388. С. 178-181.

6. Фінчук В.В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Випуск 20. С.140-142.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Фінчук В.В. Соціальне підґрунтя злочинності у сфері ПЕК України // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: матеріали міжнародної наукової конференції (Словацька республіка, Кошице, 27-28 лютого 2015 р.). Кошице. Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошице. 2015. С. 164-167.

8. Фінчук В.В. Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України: тези доповідей III Міжнародного форуму студентів,

аспірантів і молодих учених/ред. кол.: М.В.Поляков (голова) та ін. (м. Дніпропетровськ, 23-24 квітня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. 2015. С.136-138.

9. Фінчук В.В. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти нафтогазової галузі) // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених у 3 частинах (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет. 2015. Частина I. С. 154-157.

10. Фінчук В.В. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти сфери електроенергетики) // Сучасний вимір держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах. (м. Львів, 22-23 травня 2015 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2015. Ч.2. С. 89-91.

11. Фінчук В.В. Чинники криміногенності у паливно-енергетичному комплексі України та їх запобігання. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8-9 жовтня 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 452-455.

які додатково відокремлюють наукові результати дисертації:

12. Корнякова Т.В., Соколенко О.Л., Марков К.А., Шуба Б.В., Словська І.Є., Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика в історії людства: монографія / Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 152с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	22
1.1 Стан наукового дослідження проблеми запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України.....	22
1.2 Злочинність у сфері паливно-енергетичного комплексу України як об'єкт кримінологічного дослідження та методологія її вивчення.....	29
1.3 Стан правового регулювання виробничої та іншої діяльності у сфері паливно-енергетичного комплексу України.....	42
Висновки до розділу 1.....	53
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	55
2.1 Рівень, структура, динаміка, тенденції та географія злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України.....	55
2.2 Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України.....	80
2.3 Особливості детермінації злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України.....	91
Висновки до розділу 2.....	113
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	116
3.1 Заходи загальносоціального запобігання злочинам у сфері паливно- енергетичного комплексу України.....	116
3.2 Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України.....	142
Висновки до розділу 3.....	159

ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ.....	189

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	Верховна Рада України
ГПУ	Генеральна прокуратура України
ГТС	газотранспортна система
ДП	державне підприємство
ДСБЕЗ	МВСУ Державна служба боротьби з економічною злочинністю
	Міністерства внутрішніх справ України
ЄС	Європейський Союз
ЗУ	Закон України
ККУ	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПКУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВСУ	Міністерство внутрішніх справ України
НАК	Національна акціонерна компанія
НДІ	Національний дослідний інститут
НЕК	Національна енергетична компанія
НКРЕКП	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг
ОЗУ	організовані злочинні угруповання
ПАТ	публічне акціонерне товариство
ДПЗСЕ	МВСУ Департамент протидії злочинності у сфері економіки Міністерства внутрішніх справ України
ПЕК	паливно-енергетичний комплекс
ПЕР	паливно-енергетичні ресурси
РНБОУ	Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	Служба безпеки України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. ПЕК України є базовою галуззю розвитку національної економіки. Розповсюдженість тіньових схем діяльності цієї галузі ускладнює вирішення завдання щодо покращення криміногенної ситуації у ПЕК України. На сьогоднішній день додержання законності на об'єктах ПЕК характеризується постійним зростанням кількості злочинних посягань, які завдають значних збитків нашій економіці. Тому злочинність у сфері ПЕК України тривалий час залишається однією із суттєвих загроз національній безпеці у сфері економіки.

Структурування зареєстрованого масиву злочинів за об'єктами злочинних посягань у аналізованій сфері має такий вигляд: злочини проти власності (ст.ст. 185, 188-1, 191, 192, 194-1 КК України) - 72,6%, у сфері службової діяльності (ст.ст. 364, 366, 369 КК України) - 22,4%, у сфері господарської діяльності (ст.ст. 210, 212 КК України) – 5% [169].

На сьогодні, стан криміногенної ситуації вимагає розробки та впровадження заходів для запобігання злочинним посяганням на об'єктах сфери ПЕК.

Теоретичною та практичною основою для дослідження у галузі кримінології та запобігання злочинам стали праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: І.Г. Богатирьова, О.І.Богатирьової, А.М. Бойка, В.В. Голіни, О.М. Джужі, Г.В. Дідківської, О.А. Долгого, О.В. Драган, А.Ф.Зелінського, О.Г. Кальмана В.В. Коваленка, Ю.А. Комісарчук, Т.В.Корнякової, В.А. Мисливого, Т.О.Мудрак, В.М. Поповича, В.В. Пивоварова, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, П.Л. Фріса, В.І. Шакуна, Ю.С. Шемшученка та інших.

Окремі кримінально-правові аспекти, пов'язані зі злочинністю в паливно-енергетичній сфері, частково досліджено в дисертаціях О.М. Котовенка «Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів» (2002 р.), А. М. Новицького «Організаційно-правові засади державного управління у паливно-енергетичному комплексі України» (2005 р.), О.О. Титаренка «Проблеми боротьби з економічними злочинами у

вугільній промисловості» (2006 р.), Ю.О. Левченка «Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України» (2008р.), В.А.Ставінського «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у нафтогазовому комплексі» (2012 р.).

У 2013 році вийшла монографія за загальною редакцією доктора юридичних наук Б.М. Головкіна «Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання», яка присвячена комплексному дослідженню злочинності у паливно-енергетичній сфері, що включає сукупність злочинних посягань економічної спрямованості.

Водночас, при всій значущості цих та інших наукових напрацювань, на сьогодні багато проблем у сфері ПЕК залишаються невирішеними. Зокрема, відсутні комплексні кримінологічні дослідження щодо питань запобігання злочинним посяганням у паливно-енергетичній сфері України, які б містили дієві запобіжні заходи цим посяганням. Наведені проблеми свідчать про необхідність наукового удосконалення кримінологічної характеристики та побудови моделі запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України. Актуальність цього питання зумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до Плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 767, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015р. «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», введеним в дію Указом Президента України від 16.06.2015р. № 341/2015. Дослідження узгоджується з Енергетичною стратегією України на період до 2030 року, Комплексною державною програмою з енергозбереження України, схваленою постановою Кабінету Міністрів України від 05.02.1997р. № 148, та підготовлено відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара від 4 жовтня 2012 року, протокол № 3, та включена до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Метою дослідження є проведення кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються у сфері паливно-енергетичного комплексу України та розроблення на цій основі науково обґрунтованих заходів, спрямованих на їх запобігання.

Визначена мета наукового дослідження зумовила необхідність вирішення таких задач:

- розкрити стан наукової розробленості проблеми запобігання злочинам у сфері ПЕК України;
- визначити кримінологічні характеристики, особливості стану злочинності сфери ПЕК України як самостійного об'єкта кримінологічного дослідження та розкрити методологічні засади його вивчення;
- провести кримінологічний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері паливно-енергетичного комплексу України;
- обґрунтувати кримінологічну характеристику кількісних, якісних та кількісно-якісних показників злочинності у ПЕК України;
- надати кримінологічну характеристику особам, винним у вчиненні злочинів у сфері ПЕК України;
- визначити основні криміногенні детермінанти злочинів, вчинених у сфері ПЕК України;
- виділити заходи загальносоціального запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України;
- запропонувати заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочинів у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і задач дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів. Під час дослідження використані наступні загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: *історико-правовий метод* (надав можливість дослідити генезис наукової думки щодо змісту використаних у дослідженні правових понять - підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *системно-структурний метод* (дозволив дослідити форми і способи вчинення економічних злочинів на об'єктах ПЕК України, визначити критерії систематизації цих злочинів та систему суб'єктів їх запобігання - підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *синергетичний метод* (дозволив вивчити суспільство, його інститути у запобіганні злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу як системи, що характеризується відокремленістю, взаємопроникненням, нерегулярністю зв'язків, функціональною нестабільністю, розвиток яких відбувається нелінійно під впливом широкого спектра чинників, часто випадкових, особливо в їх кризових, нестабільних станах - підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *контент-аналіз* офіційних матеріалів, матеріалів друкованих ЗМІ та електронних Інтернет-ресурсів (дозволив визначити громадську думку та сучасні настрої громадянського суспільства щодо ефективності управління енергетичними ресурсами, результативності роботи правоохоронних і судових органів у запобіганні злочинам у сфері ПЕК України - підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *соціологічні методи* (використані під час проведення анкетування та експертного опитування - підрозділ 2.1); *статистичні методи* (використані в процесі узагальнення, групування та аналізу емпіричного матеріалу та оцінки кількісних і якісних показників стану злочинності в ПЕК України у сучасний період - підрозділи 2.1, 2.2).

Емпіричну базу даного дослідження складають: статистичні дані Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби статистики України за період 2010-2016 років; вибіркового

аналіз матеріалів кримінальних проваджень (справ) за період 2010-2016 рр. за статтями 185, 188-1, 190, 191, 192, 194-1, 240, 258, 289, 292, 341, 356, 358, 364, 366, 369 Кримінального кодексу України (далі КК України); результати анкетування 253 працівників усіх галузей підприємств паливно-енергетичного комплексу України; результати опитування 257 прокурорів та слідчих; офіційні інформаційні матеріали про протиправні посягання на об'єкти підприємств НАК «Нафтогаз України», офіційні довідки про крадіжки майна ДП «НЕК «Укренерго»; інформаційно-довідкові матеріали Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, чим забезпечується обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що вказана дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень проблемних питань кримінологічної характеристики та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики є такі положення і висновки:

вперше:

– сформульовано авторське визначення поняття «кримінально-правове забезпечення безпеки об'єктів у сфері ПЕК» - це сукупність правових норм, які регламентують статус учасників кримінально-правових відносин у сфері ПЕК щодо здійснення та застосування уповноваженими суб'єктами норм кримінального законодавства;

– запропоновано доповнити розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України статтями 292-1 «Виготовлення засобів проникнення та викрадення з нафто -, газо -, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» та 292-2 «Незаконне заволодіння паливними ресурсами нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»;

– з метою покращення спеціально-кримінологічного запобігання

злочинності у сфері ПЕК запропоновано розробку та введення в дію Положення про взаємодію правоохоронних, правозастосовних та спеціальних уповноважених державних органів України щодо запобігання злочинності у сфері ПЕК України;

– з метою удосконалення загальносоціального запобігання злочинності у вугільній галузі запропоновано доповнити статтю 10 Гірничого закону України словами такого змісту: «Встановити контроль за розкриттям пластів у межах гірничого відводу, а саме утворити комісію на законодавчому рівні, яка буде один раз на місяць проводити виїзд в межах гірничого відводу підприємства для встановлення відсутності/наявності гірничих виробіток у відповідності з проектом Програми розвитку гірничих робіт та Проектом будівництва, розвідки, місцезнаходження корисних копалин».

удосконалено:

- поняття «злочинність у паливно-енергетичному комплексі», під яким пропонується розуміти умисні корисливі злочини, які посягають на економічні відносини, а також на порядок управління економікою на об'єктах паливно-енергетичної галузі, вчинені службовими та іншими особами-учасниками економічних відносин у цій галузі та спричиняють при цьому шкоду економічним інтересам працівників галузі, самій галузі та державі;

- кількісні, якісні та кількісно-якісні показники злочинності у сфері ПЕК України;

- надано кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини у галузі електроенергетики. У результаті чого встановлено, що в більшості це працездатні, але не працюючі, одружені (70%) чоловіки (69,61%) віком від 36 до 50 років (38,70%), громадяни України (95%), які мають середню спеціальну освіту (62%), жителі міст (58%), в структурі морально-психологічних якостей яких переважають корисливість та правовий нігілізм.

дістали подальшого розвитку:

- структура злочинності, що вчиняється у всіх галузях ПЕК України, в частині розподілу вчинених злочинів за такими критеріями: виробничо-галузевий розподіл; об'єкти злочинних посягань; предмети злочинних посягань; місце і

способи вчинення злочинів;

- перелік найбільш поширених криміногенних ситуацій, їх детермінанти, що впливають на вчинення злочинів у сфері ПЕК України, зокрема, детермінанти економічного характеру (тіньова економіка, нераціональна приватизація, відсутність джерел інвестицій), політико-правового (неврегульованість та необґрунтованість багатьох законодавчих рішень, відсутність розвинутих інститутів політичної відповідальності посадових осіб, які вчинили злочини у сфері ПЕК.), соціального (соціальні явища, матеріальна скрута), організаційно-управлінського (недоліки у функціонуванні всього механізму державного контролю за станом дотримання законності у сфері ПЕК) і технологічного характеру (технологічна відсталість держави);

- напрями та заходи підвищення ефективності запобіжної діяльності правоохоронних органів у сфері ПЕК із пропозиціями щодо відповідних комплексних заходів на наступні роки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що обґрунтовані за результатами дослідження положення та висновки використовуються та можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – при подальшому дослідженні діяльності із запобігання злочинам, що вчиняються у сфері паливно-енергетичного комплексу України та розробки рекомендацій щодо їх запобігання (акт впровадження у науково-дослідну роботу Навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України від 20 грудня 2016 року);

- у законотворчій діяльності – для удосконалення чинного законодавства з питань державного контролю за сферою ПЕК, кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у паливно-енергетичній сфері та запобіганню і протидії вказаним злочинності в Україні (акт впровадження в законотворчу роботу народного депутата України, члена Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки від 05.04.2017 року);

- у навчальному процесі – для підготовки підручників та навчальних

матеріалів при викладанні курсу «Кримінологія», «Кримінальне право», «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України», написанні навчально-практичних і методичних посібників, спецкурсів та монографій (акт впровадження в навчальний процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара від 05 вересня 2016 року).

- у *практичній діяльності* – для підвищення ефективності роботи співробітників правоохоронних і судових органів щодо запобігання злочинам у сфері ПЕК України (акт впровадження у практичну діяльність Управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Київської області від 07 квітня 2017 року).

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального і адміністративного права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Результати дослідження були оприлюднені на 5 міжнародних науково-практичних конференціях: ««Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (Словацька республіка, Кошице, 27-28 лютого 2015 року), III Міжнародному форумі студентів, аспірантів і молодих учених (м. Дніпропетровськ, 23-24 квітня 2015 року, «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених» (м. Одеса, 24 квітня 2015 року), «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 22-23 травня 2015 року); «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» (м. Харків, 8-9 жовтня 2015 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені в 11 наукових публікаціях, серед яких 5 статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному фаховому виданні та 5 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та

додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, із них основного тексту – 165 сторінок, список використаних джерел – 23 сторінки (249 найменувань) та 19 додатків на 37 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

1.1 Стан наукового дослідження проблеми запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України

Проблема запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України здебільшого вивчалася вченими кримінологічного, кримінально-правового, економічного та управлінського напрямків.

Дотепер у вітчизняній кримінології питанням проблеми запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України системному вивченню не піддавались. Переважна більшість наукових робіт з цієї проблематики присвячені протидії економічній злочинності в цілому. Серед вітчизняних юристів-науковців, які займалися дослідженнями економічної злочинності у першу чергу слід виділити: А. М. Бойка, О. М. Джужу, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, В. В. Коваленка, Ю. А. Комісарчук, Г. А. Матусовського, В. В. Пивоварова, В. М. Поповича, Є. Л. Стрельцова, В. І. Шакуна, В. Ю. Шепітька та ін.

Серед фундаментальних досліджень злочинності у сфері ПЕК можна виділити роботи вітчизняних учених-кримінологів: Б. М. Головкина, Б. М. Данилишина, Г. Ю. Дарнопиха, О. Г. Кальмана, І. О. Христич, В. І. Шакуна та інших. На рівні дисертаційних досліджень вивчалися питання економічної злочинності та криміналізації окремих її галузей, а саме: В. М. Поповича «Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки» (2002р.), В. В. Пивоварова «Податкова та кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження» (2003р.), О. Г. Кальмана «Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження» (2004р.), В. В. Коваленка «Організація профілактики економічної злочинності в Україні»

(2004р.), Ю. А. Комісарчук «Детінізація економічних відносин в Україні (кримінально-правове та кримінологічне забезпечення)» (2006р.), О. О. Титаренка «Проблеми боротьби з економічними злочинами у вугільній промисловості (кримінологічний аспект)» (2006р.), А. М. Бойка «Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки» (2010р.).

Однією з фундаментальних робіт з протидії економічній злочинності стало дослідження Є. Л. Стрельцова «Проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємництва» (рос. мов., 1992р.) та його відомі монографії «Економічні злочини в Україні» (рос. мов., 1997р.) та «Економічні злочини: внутрішньодержавні та міжнародні аспекти» (рос. мов., 2000р.). Він зазначав, що економічні злочини включають протиправні діяння, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності [208, с. 121].

У своєму дослідженні В. М. Попович під «економічною злочинністю» розуміє сукупність економічних злочинів, вчинених у сфері цивільного обігу речей, прав, дій за певний період часу з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських операцій і цивільно-господарських інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень [147].

Він обґрунтовує актуальність розробки спеціальної економіко-кримінологічної теорії детінізації економіки нагальними потребами розвитку теорії та практики, метою комплексного забезпечення протидії тіншовим процесам у сфері економічних відносин [147, с. 4]. А також він обґрунтував виділення в кримінологічній науці підгалузі «Економічна кримінологія» [147, с. 7].

Великий внесок у вирішення проблеми запобігання економічній злочинності зробила Н. О. Гуторова, яка у своїй докторській дисертації «Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України» (2002р.) звернула увагу на те, що в сучасних умовах мета спеціального попередження злочинів проти державних фінансів повинна визнаватися першочерговою стосовно мети загального попередження цих злочинів. Автор також зазначила, що державні

фінанси становлять самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, оскільки мають розбіжності як з недержавними фінансами, так і з господарськими відносинами. На підставі цього, автор пропонує створення самостійного інституту Особливої частини кримінального права «Злочини проти державних фінансів» [38].

На сучасну систему фінансових правовідносин в Україні посягає низка злочинних діянь, сукупність яких і становить фінансову злочинність. Підкреслюється, що в теорії кримінологічної науки, кримінальному праві, криміналістиці немає єдиної точки зору щодо її тлумачення. Існують розбіжності й у визначенні співвідношення фінансової злочинності з економічною, господарською злочинністю, злочинами економічної спрямованості тощо. Проаналізувавши різні точки зору, В. В. Пивоваров у своїй кандидатській дисертації доходить висновку, що економічна злочинність охоплює злочини, що передбачаються розділами 6 («Злочини проти власності») і 7 КК України («Злочини у сфері господарської діяльності»). Дотримуючись принципу термінологічної єдності, всю сукупність злочинів, які посягають на господарські відносини і про які йдеться у розділі 7 КК України, автор визначив як господарську злочинність [138].

Трохи пізніше В. В. Пивоваров у своїй статті робить акцент на спеціально-кримінологічному попередженні злочинів у фінансовій сфері. Автор зауважує, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинам у сфері фінансового обігу є узагальнюючою назвою сукупності різноманітних за своєю спеціалізацією, масштабністю, сучасними ресурсними можливостями досягнення поставлених цілей видів діяльності державних інституцій, установ, організацій, підприємств і відповідних їх компетенції конкретних заходів одноразового або тривалого характеру, що спрямовані на скорочення чисельності злочинних проявів, ослаблення впливу криміногенної обстановки в економіці країни [138, с. 130].

Він робить висновок, що складна і мінлива криміногенна обстановка у сфері фінансового обігу держави зумовлює необхідність постійного напрацювання заходів спеціально-кримінологічного характеру запобігання злочинам у сфері

фінансового обігу за визначеними пріоритетними напрямками – соціально-економічні, організаційно-управлінські та правові заходи [138, с. 133].

Значний позитивний внесок у дослідженні проблем запобігання злочинності у сфері економіки України зробив О. Г. Кальман. Він назвав показники, які дають загальну кримінологічну характеристику стану злочинності у сфері економіки в державі, а саме: рівень, структура, динаміка, ціна, характер, географія злочинності, особа злочинця, діяльність правоохоронних органів із виявлення злочинів. Термін «стан злочинності у сфері економіки» в роботі використовується як інтегральний показник для узагальнюючої характеристики її суспільної небезпеки [69, с. 14]. Він надав чотири типи злочинності у сфері економіки, які виділені на основі аналізу історичної еволюції цих видів злочинів у різних системах соціально-економічних і політичних відносин: загальнокримінальна, зовні респектабельна, політична і транснаціональна. Ми підтримуємо думку автор, який вважає, що злочинність у сфері економіки є не тільки правовою, а й загальносоціальною, політичною та економічною проблемами суспільства та держави, вирішення яких в сучасних умовах потребує розробки ефективних економіко-правових заходів протидії [69, с. 14]. За результатами проведеного дослідження автор запропонував програму спеціального навчального курсу «Кримінологічна теорія попередження злочинності у сфері економіки» [69, с. 10].

Варто відзначити теоретичну та практичну значущість результатів монографічного дослідження В. В. Коваленка, який дійшов висновку, що поширення в суспільстві економічних ефективних інституцій знижує рівень економічної злочинності, а неефективні економічні інституції є криміногенним фактором [74, с. 362-363]. На думку автора має бути посилена наглядова діяльність органів виконавчої влади, насамперед, спеціалізованих, за умови одночасного поширення використання різних заходів переконання, стимулювання та виховання [74, с. 364].

Що стосується одного з безпосередніх напрямків нашого дослідження, а саме злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України, то А. М. Новицький у своєму дослідженні окреслює основні напрямки детінізації

відносин у паливно-енергетичному комплексі України. Визначає основні та специфічні для енергетики фактори, що сприяють тіньовим проявам та організаційно-правові забезпечувальні заходи щодо детінізації відносин у ПЕК [131].

Ю. А. Комісарчук у своїй кандидатській дисертації здійснила ґрунтовний аналіз детермінант існування та механізм розвитку тіньового сектора економічної сфери в Україні та запропонувала шляхи протидії та попередження злочинам у даному секторі [77].

Необхідно також виокремити наукову працю О. О. Титаренка, який зауважує, що на стан боротьби з економічними злочинами у вугільній промисловості негативно впливають і певні недоліки, які існують у діяльності правоохоронних органів і в більшості пов'язані з: недосконалістю законодавства (відсутність розробленої «Концепції боротьби з економічною злочинністю» та відповідних концепції боротьби з економічними злочинами в окремих сферах економіки, Закону України «Про боротьбу з економічною злочинністю»), недоліками у виборі пріоритетних напрямків боротьби з економічними злочинами, проблемами підвищення кваліфікації працівників органів внутрішніх справ, недоліками політики «гонитви за кількісними показниками» в діяльності органів внутрішніх справ, відсутністю дієвого механізму взаємодії ОВС з іншими правоохоронними органами щодо протидії економічним злочинам у даній галузі тощо [214].

Видатний кримінолог А. П. Закалюк у «Курсі сучасної української кримінології» глибоко проаналізував суспільно-політичні й економічні передумови детермінації економічної злочинності в сучасній Україні [53, с. 97-179]. Тема економічної злочинності не залишається поза увагою й інших учених [41, с. 66-71; 74].

А. М. Бойко приділяє увагу методології дослідження економічної злочинності та її детермінації і обґрунтовує необхідність дотримання одних і тих самих концептуальних методологічних підходів та забезпечення методологічної узгодженості. Він зробив висновок про соціально-економічну природу

економічної злочинності, визначив її сутність та видові ознаки і надав поняття «економічна злочинність» як злочинність у сфері господарської діяльності. На нашу думку, такий підхід не є популярним, тому науковці вважають таке поняття дуже вузьким.

Слушним твердженням вченого є визначення ним детермінуючого комплексу економічної злочинності; механізму формування та реалізації детермінуючого комплексу злочинності в умовах трансформаційного суспільства; визначення детермінуючих властивостей чинників економічної злочинності [17, с. 114].

У своїй статті С. Й. Кравчук звертає увагу на те, що більшість злочинів у сфері економіки є латентними, а встановити факт латентного злочину досить складно, тим більше якщо він вчинений організованою злочинною групою. Тому, на думку автора, змінити ситуацію, забезпечивши результативну діяльність відповідних державних структур у протидії економічній злочинності, можливо при використанні комплексного і наукового обґрунтування єдиної концепції дій. При її підготовці необхідно передбачити системний підхід до вирішення проблеми, пріоритетні напрями та комплекс дійових заходів, спрямованих на ліквідацію причин і умов, що породжують це соціально-економічне явище [84, с. 153]. Він слушно зауважує про недоліки в організації та проведенні правоохоронними органами України заходів у протидії економічним злочинам, які формуються внутрішніми чинниками та поєднуються з проблемами нормативно-правового характеру. Так, у законодавчому порядку не вирішена проблема відповідальності конкретних осіб за проведення через офшорні зони експортно-імпортних операцій зі стратегічною сировиною та енергоресурсами [84, с. 155].

І. О. Христич порушує питання недосконалості механізму протидії злочинності у сфері ПЕК України з боку контролюючих інстанцій та органів кримінальної юстиції та пропонує основні напрями їх вдосконалення [128, с. 252-263].

Варто відзначити монографію за загальною редакцією доктора юридичних

наук Б. М. Головкина, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христинч «Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання», присвячену комплексному дослідженню злочинності у паливно-енергетичній сфері, що включає сукупність злочинних посягань економічної спрямованості [63, с. 68]. Слід зауважити, що авторами наведена кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини економічної спрямованості в цілому по ПЕК. Заперечуючи проти такого узагальнення, вважаємо, що кримінологічне дослідження особи злочинця загалом по ПЕК не дасть нам автоматичного свідчення про її антисоціальну спрямованість і реальну здатність вчинити злочин. Тому доходимо до висновку про необхідність дослідження наведення кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють злочини по кожній галузі окремо, а саме нафтогазовій, вугільній та електроенергетичній.

Окремі правові аспекти (кримінальні, адміністративні, цивільні характеристики), пов'язані з правопорушеннями у ПЕК, частково досліджувалися в роботах Н. М. Ковалко «Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів розрахункових відносин (на прикладі паливно-енергетичного комплексу України)», Ю. О. Левченка «Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України», В. А. Ставінського «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у нафтогазовому комплексі України».

Важливість дослідження цієї проблеми актуалізується, оскільки можливість подолання сучасної економічної злочинності, в т.ч. злочинності у сфері ПЕК, особливо зменшення розмірів тіньової частки економіки і корупції, сприятиме виходу України з кризи.

Незважаючи на певну кількість публікацій та наукових доробок, а також враховуючи відсутність цілісних кримінологічних знань стосовно нового різновиду злочинності, а саме злочинності у паливно-енергетичному комплексі України, вважаємо за необхідне дослідити це антисуспільне явище та запропонувати шляхи і заходи запобігання на рівні дисертаційного дослідження.

1.2 Злочинність у сфері паливно-енергетичного комплексу України як об'єкт кримінологічного дослідження та методологія її вивчення

Зазначимо, що в сучасній юридичній літературі існує багато визначень злочинності. Найбільш загальне: «Злочинність – це соціально-правове історично мінливе негативне масове явище, яке складається з усієї сукупності вчинюваних у той чи інший період в державі (регіоні, світі) злочинів, які мають кількісні (стан, динаміка) і якісні (структура і характер) показники» [44, с. 128].

Як соціальне явище злочинність обумовлена не біологічною сутністю людини, а саме сутністю суспільних відносин і протиріч. Хоча біологічна сутність може здійснювати певний криміногенний вплив на злочинну поведінку людини, проте її характер і рівень співвідноситься з місцевими обставинами та соціально-економічними системами різних країн. Головним чином соціальні заходи контролюють злочинність та є дієвим суспільним інструментом у боротьбі з нею.

Наряду з цим злочинність є і правовим явищем. І хоча право – теж соціальна категорія, вказівка на правовий характер злочинності носить не просто додатковий, а принциповий характер. Воно випливає з давнього і загальноновизнаного принципу «Nullum crimen sine lege» (немає злочину без вказівки в законі), що закріплений у правових системах більшості країн світу [149, с. 12], у тому числі в ст. 29 Конституції України, ст. 2 КК України. Криміналізація особливо небезпечних форм відхиленої поведінки робить таку поведінку злочинною, а злочинність набуває правової ознаки.

Також злочинність є явищем історично мінливим. В різний час, з розвитком суспільства, внаслідок науково-технічного прогресу, зміни соціальних, економічних та політичних чинників змінюється і злочинність, її види, кількість та якість. Паралельно відбувається і коригування правового поля.

Злочинність – негативне явище. Злочини заподіюють непоправної шкоди особистості, економіці, екології, громадському порядку, громадській безпеці, державної влади та іншим об'єктам посягання [149, с. 13].

Злочинність як масове явище являє собою сукупність злочинів та осіб, які їх

вчинили, у певних просторово-часових межах, на території країни (регіону) протягом року (кварталу, місяця) [149, с. 13].

Оскільки паливно-енергетична сфера є структурним елементом національної економічної системи, то й злочини, що тут вчиняються, носять економічну спрямованість та належать до класу злочинності у сфері економіки [63, с. 30].

У науковій літературі, нормативно-правових актах, в кримінології, безпосередньо, зустрічається низка термінологічних трактувань понять цієї злочинності. Це і «економічна злочинність», «злочинність у сфері економіки», «злочини у сфері економіки», «злочинність економічної спрямованості», «тіньова економіка», «кримінальна економіка», «білокомірцева злочинність», «злочинність у сфері підприємницької діяльності», «господарська злочинність», «респектабельна злочинність», «економічні злочини».

Є. Л. Стрельцов під «економічними злочинами» розуміє передбачені кримінальним кодексом суспільно небезпечні діяння, які посягають на суспільні відносини власності та господарську діяльність [208, с. 153-188].

Г. Г. Шиханцов поряд зі «злочинами у сфері економічної діяльності», перелік яких чітко визначений у Главі 22 Розділу VIII «Злочини у сфері економічної діяльності» Кримінального кодексу Російської Федерації вирізняє ще і «злочини економічної спрямованості», до яких належать злочини проти власності, злочини проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях, злочини в сфері комп'ютерної інформації, злочини проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Такий поділ він пояснює корисливою мотивацією та економічною спрямованістю другої групи злочинів [244, с. 306-308]. На нашу думку, злочини в сфері комп'ютерної інформації за своїм предметом і об'єктом не можуть бути віднесені до злочинів економічної спрямованості.

Економічна злочинність, на думку П. М. Бузало, С. Ф. Денисова та О. В. Кириченка - це протиправна діяльність, що посягає на інтереси економіки держави загалом, а також інтереси окремих груп громадян, приватну

підприємницьку діяльність і здійснюється з метою здобуття наживи під прикриттям законної економічної діяльності або з використанням її можливостей шляхом зловживання довірою потерпілих [20].

Ми схильні підтримати думку А. П. Закалюка, який вважав методологічно коректним використання терміну «злочинність у сфері економіки», адже у такий спосіб визначається насамперед ознака місця вчинення злочину, тобто «у сфері економіки». Другою важливою ознакою є спрямування цих злочинів проти існуючих легальних економічних відносин [53, с. 97]. Такий підхід А. П. Закалюк пояснював тим, що економіка - це найважливіша сфера суспільного життя; в ній здійснюється життєво необхідна для суспільства діяльність, а, отже, вона представляє собою суспільно-позитивний процес, результатом якого є певні економічні здобутки. Злочини ж у сфері економіки негативно впливають на неї, здійснюються у сфері її функціонування, тобто у сфері економіки.

Таку думку підтримує і Б. М. Головкін, який відзначає некоректність вживання терміну «економічна злочинність», оскільки за своєю сутністю остання антагоністична економіці як суспільно корисній категорії, не є її складовою, а навпаки, руйнує ринковий механізм господарювання, систему економічних відносин і в кінцевому підсумку призводить до криміналізації економіки, її підпорядкування індивідуалістичним чи корпоративним інтересам окремих осіб і впливових кланів з метою отримання за рахунок праці легальних учасників економічних відносин незаконної вигоди [63, с. 30].

А. П. Закалюк також вказував на неприйнятність терміну «тіньова економіка», адже цей термін загалом є не правовим, а економічним, окреслює нелегалізовану сферу економіки, лише частиною якої є кримінальна економіка (ведеться кримінальними засобами, у кримінальний спосіб) [53, с. 99].

Вітчизняний науковець Г. А. Матусовський відзначав, що одна із головних ознак економічних злочинів - це корисливі діяння, що вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами, пов'язаними із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею [116, с. 15].

О. Г. Кальман та Є. Л. Стрельцов визначили під об'єктом економічних

злочинів «суспільні відносини власності» та «господарську діяльність», які є базовими елементами економічних відносин. Саме ці відносини безпосередньо підпадають під охорону кримінального законодавства, тому, на їхню думку до економічних злочинів варто відносити злочини, відповідальність за які передбачена у розділах VI «Злочини проти власності» та VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України [69, с. 101-104; 208, с. 153-188]. Кримінально-правовий підхід, безумовно, дає можливість конкретизувати злочини, що вчиняються у сфері економіки, проте даний підхід зменшує коло цих злочинів, що, в свою чергу, звужує сферу діяльності профільних правоохоронних органів.

О. О. Титаренко на підставі аналізу понять «економіка», «економічні відносини», «економічна діяльність», «економічна система» робить висновок про те, що «Економічні відносини» є головною складовою всієї економіки та базисом будь-якого суспільства, а всі інші відносини (соціальні, правові, політичні, національні, культурні, моральні, психологічні тощо) - лише його надбудова. А, отже, безпосереднім об'єктом злочинних посягань у сфері економіки є економічні відносини, а не тільки його складові (відносини власності та господарська діяльність) [214].

У літературі зустрічаються й інші визначення поняття «економічної злочинності» [208, с. 32; 116, с. 8]. А. М. Бойко вважає, що «злочинність у сфері економіки» охоплює злочини, які, окрім господарського механізму національної економіки, посягають і на інші основні структурні елементи економічної системи, а формулювання «злочини економічної спрямованості» охоплює будь-яку злочинну діяльність, спрямовану на отримання економічної вигоди [17].

Необхідність повного і чіткого відображення досліджуваного явища вимагає визначення такого поняття як злочинність у паливно-енергетичному комплексі. У кримінології вирізнення відносно однорідної групи злочинів, що утворює новий різновид злочинності, традиційно здійснюється на підставі таких критеріїв, як сфера функціонування і відтворення явища, цілісний механізм заподіяння шкоди однорідним суспільним відносинам, системність детермінант,

типовість контингенту злочинців [63, с.30].

Науковці називають такі характерні кримінально-правові ознаки злочинів у паливно-енергетичній сфері: а) спільний родовий об'єкт посягання – економічні відносини; б) наявність спільної для всіх злочинів корисливої мотивації і загальної мети отримання економічної вигоди (майнового і немайнового характеру); в) детермінованість одними і тими ж соціальними чинниками, що входять у детермінуючий комплекс економічної злочинності; г) суб'єктами вчинення злочинів цієї категорії найчастіше виступають:

1) безпосередні учасники економічної діяльності; 2) особи, які не беруть участі в економічній діяльності, однак посягають на економічні відносини; 3) представники регулятивної сфери економічної діяльності, наділені дозвільними і контрольними повноваженнями;

д) суспільно небезпечними наслідками економічних злочинів є спричинення матеріальної шкоди державі і суб'єктам господарювання, підрив їхньої ділової репутації, а також заподіяння шкоди інтересам споживачів [53, с. 116; 116, с. 24-25, с. 81-82; 27, с. 79-80].

Для національної економіки сфера паливно-енергетичного комплексу має стратегічне значення. Як вже зазначалося, у цій сфері відбувається виробництво, постачання та споживання енергетичних ресурсів для усіх галузей економіки та суспільного життя. Особлива роль паливно-енергетичної сфери в тому, що вона забезпечує енергетичну безпеку, яка, в свою чергу, є складовою національної безпеки. Істотною ознакою злочинності у паливно-енергетичній сфері є спричинення шкоди економічним інтересам держави та іншим суб'єктам енергетичних відносин [63, с. 33].

До складу сфери паливно-енергетичного комплексу належать всі види економічної діяльності, пов'язані з вартістю енергоносіїв (палива та електроенергії), їх створенням, обміном, розподілом і споживанням у системі виробничих відносин. На думку Б. М. Головкіна, оскільки ПЕК становить собою організаційно цілісний міжгалузевий виробничий комплекс, поєднаний виробничими зв'язками господарюючих суб'єктів, замкнутим технологічним

циклом, централізованим управлінням, вертикальною інтегрованістю в народногосподарський комплекс держави, то і кримінальний вплив на ПЕК також можна вважати системним, оскільки в масштабах національної економіки порушується спосіб виробництва енергоресурсів, заподіюється шкода засобам виробництва і виробничим відносинам, що в цілому загрожує енергетичній безпеці держави [63, с. 33-34].

Б. М. Головкін дає таке визначення злочинності у паливно-енергетичній сфері - це кримінологічно однорідна сукупність корисливих злочинів, що посягають на механізм організації і функціонування міжгалузевої системи відтворення енергоресурсів і в масштабах суспільства заподіюють шкоду енергетичній безпеці країни [63, с. 35].

З огляду на викладене, пропонуємо таке визначення злочинності у паливно-енергетичному комплексі – це умисні корисливі злочини, які посягають на економічні відносини та на порядок управління економікою на об'єктах паливно-енергетичної галузі, вчинені службовими та іншими особами-учасниками економічних відносин цієї галузі та спричиняють при цьому шкоду економічним інтересам як працівникам галузі, галузі в цілому та безпосередньо державі.

Зважаючи на різні об'єкти безпосереднього кримінального впливу у паливно-енергетичній сфері, різноспрямованість злочинних посягань щодо ланок економічного процесу з виробництва енергоресурсів, неоднакові способи незаконного збагачення та специфіку контингенту злочинців, статистичний масив досліджуваних злочинів доцільно поділити на три основні групи [63, с. 34]: 1) викрадення майна та обладнання підприємств ПЕК; 2) посягання, пов'язані із фінансово - господарською діяльністю у паливно-енергетичній сфері; 3) посягання, пов'язані із державним управлінням у паливно-енергетичній сфері.

Ринок енергоносіїв України сьогодні не є достатньо прозорим та цивілізованим. За період незалежності паливно-енергетична галузь перебуває в перманентній системній кризі, що спричинило інтенсивну криміналізацію галузі. Підприємства ПЕК зазнали чимало реструктуризацій, реорганізацій, банкрутств, рейдерських захоплень. У галузі було створено масштабну мережу посередників з

метою відмивання грошей та виведення їх в офшорні зони. Оновлення основних фондів практично не відбувалося. Все вищезазначене, втім, не заважає паливно-енергетичній галузі лишатися однією з найприбутковіших.

Саме тому монопольне становище у паливно-енергетичній сфері, до речі, як і в деяких інших (наприклад, металургійній, хімічній), належить кільком потужним фінансово-промисловим групам, створеним шляхом зрощення капіталу сумнівного походження із політичною владою [63]. Монополії у видобувній сфері досліджував вітчизняний науковець В. І. Коновалюк, який дійшов висновку, що монополії в Україні виникли не у зв'язку з конкуренцією, як це мало місце в розвинутих країнах, а в результаті отримання в спадщину від соціалістичної системи господарства великих підприємств. У зв'язку з цим вітчизняні монополії мають менше позитивних рис та гіпертрофовані недоліки, що певною мірою визначає високий рівень тіньової економіки, політичної ренти, корупції [53]. Такі об'єднання в кримінологічній літературі отримали красномовну назву «кримінально-олігархічні клани» [80, с. 67].

Враховуючи, що ПЕК має різні об'єкти безпосереднього кримінального впливу, статистичний масив досліджуваних злочинів потрібно поділити на такі основні групи чи складові частини.

Викрадення вуглеводневої сировини та продукції її переробки, що включають: пошкодження шляхом несанкціонованих підключень (врізання) до магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів з метою крадіжки нафти і газоконденсату; крадіжки вугілля зі складів і на залізничному транспорті; крадіжки паливно-мастильних матеріалів; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; викрадення електричної енергії шляхом самовільного її використання [63].

Можна припустити з високою вірогідністю, що в країні існує налагоджена злочинна технологія збагачення у сфері незаконного обороту енергоносіїв. Про це свідчать численні і масштабні випадки безліцензійного видобутку вуглеводневої сировини, її транспортування, постачання та реалізація на ринку з відповідною

легалізацією отриманих коштів. Слід зазначити, що така діяльність є ще і латентною. Прибутковість та попит на вуглеводневу сировину на приватних перероблювальних підприємствах, існування мережі збуту незаконно добутої продукції формують пропозицію на її виробництво.

Механізм дії цієї технології включає кілька ланок [63]: 1) незаконний видобуток вуглеводневої сировини та постачання на підприємства переробки; 2) розкрадання вуглеводнів під час транспортування та зберігання на складах і в сховищах; 3) збут (реалізація) викраденої сировини та продукції її переробки; 4) легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.

Найбільш поширеними способами розкрадання кам'яного вугілля є крадіжки зі складів, з рухомого складу залізничного транспорту сторонніми особами та заволодіння продукцією особами, що мають до неї певне відношення.

Предметами крадіжок на вуглевидобувних підприємствах були, зокрема: шахтне обладнання, спеціальна техніка, деталі механізованих вузлів, у тому числі й працюючих та інше.

Аналогічно розкрадання майна здійснюється і на підприємствах нафтогазової галузі. Серед них: викрадення устаткування і обладнання складських приміщень, металевих конструкцій силових установок, складових бурильних установок, магістральних трубопроводів, об'єктів технологічного захисту тощо.

У галузі електроенергетики поширення набули викрадення шляхом демонтажу електричних мереж, обладнання трансформаторних і розподільних станцій і підстанцій, конструкцій високовольтних опор ліній електропередач (далі – ЛЕП).

Злочинні розкрадання вчиняються як з метою викрадення брухту кольорових і чорних металів, так і підпадають під ознаки організованої злочинності.

Друга група злочинів – посягання у сфері фінансово-господарської діяльності ПЕК, що включає такі підгрупи: 1) посягання, що порушують порядок здійснення підприємницької діяльності на ринку енергоносіїв; 2) заволодіння активами підприємств ПЕК під час здійснення господарської діяльності; 3)

посягання, що порушують порядок проведення розрахунків за енергоносії [63].

Варто відмітити, що найпоширенішими в першій підгрупі є ухилення від сплати податків і зборів.

Головною складовою механізму кримінального збагачення у сфері обігу енергоносіїв є незаконне видобування корисних копалин, що включає безліцензійне видобування нафти, кам'яного вугілля, газу або видобування за фіктивними документами. І, якщо незаконний видобуток нафти та природного газу притаманний лише промисловим засобам, то розробку надр та видобування кам'яного вугілля можливо здійснювати одноособово.

Основними формами заволодіння активами підприємств ПЕК у процесі здійснення господарської діяльності є: а) привласнення коштів, розтрата майна підприємства або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем; б) нецільове використання бюджетних коштів; в) фіктивне підприємництво; г) ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); д) шахрайство; е) легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, незаконне отримання ПДВ [63]. Ці форми є взаємозалежними та складають єдиний ланцюг механізму заволодіння активами суб'єктів господарювання в паливно-енергетичній сфері.

Щодо останньої підгрупи, тут варто відзначити, що головною метою зловмисників є легалізація доходів кримінального походження. Технологія переведення доходів з кримінального обігу до легального цивільно-правового обігу включає три взаємопов'язані між собою елементи: 1) дії, що спрямовані на безпосереднє отримання доходів кримінального походження і пов'язані з вчиненням основних (предикатних) злочинів (у паливно-енергетичній сфері найчастіше йдеться про шахрайство, привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням тощо); 2) дії, що виступають способом чи необхідною умовою

вчинення основного (предикатного злочину). Наприклад, службове підроблення, незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнання для їх виготовлення та ін. 3) дії, що спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення видимості законного походження цих доходів, тобто здійснення самої легалізації як завершального етапу злочинного збагачення [51, с. 22-23].

Варто відзначити також і злочини, вчинені у сфері експорту продукції ПЕК, які мають такі особливості:

- носять міжнародний характер, шляхом митного транзиту здійснюється незаконне постачання енергоносіїв до інших країн, їх контрабанда та подальша легалізація;

- багатоепізодність злочинів, як по горизонталі, так і за вертикаллю, коли розкрадання паливно-енергетичних ресурсів є початком ланцюжка різного роду правопорушень, пов'язаних з транспортуванням до місця реалізації або переміщенням вантажу за кордон тощо;

- масштабність протиправних оборудок, коли прямий матеріальний збиток від розкрадань енергоресурсів, а також від їх неконтрольованих поставок, обчислюється десятками мільйонів гривень;

- участь у них корумпованих співробітників органів влади і управління, керівників і співробітників компаній ПЕК.

Злочини у сфері ПЕК, як правило, вчиняються організованими злочинними угрупованнями, кількісний і якісний склад яких безпосередньо залежить від виду злочину. Так, при вчиненні контрабанди ресурсів і продукції ПЕК організоване злочинне угруповання обов'язково має офшорну зону з наявністю «зарубіжної ланки» від одного до декількох десятків людей.

На думку Б. М. Головкина, сьогодні в Україні спостерігається тенденція до зниження кількості злочинів економічної спрямованості у ПЕК. Це пов'язано з наступними чинниками [63]:

– сучасний історичний етап розвитку економіки і ПЕК вже не містить можливостей для масового вчинення корисливих злочинів, як це було за часів роздержавлення власності, безконтрольного розподілу бюджетних коштів, нерегульованого порядку взаєморозрахунків тощо;

– контрольні пакети виробничих об'єктів ПЕК поділені між кримінально-олігархічними кланами і фінансово-промисловими групами, що входять до їх складу. Останні, вичерпавши традиційні для періоду первинного накопичення капіталу джерела надприбутків, зосередилися на перерозподілі сфер впливу, фінансових поглинаннях, скуповуванні акцій національних акціонерних компаній, укладанні міжнародних контрактів, боротьбі за державні замовлення, одним словом, відійшли від криміналу, ведуть бізнес більш - менш легальними методами;

– ринок енергоресурсів чітко структурований і фактично монополізований, джерела прибутків визначені, а їх обсяг фіксований, при цьому корпоративні криміналізовані структури самостійно регулюють бізнес і забезпечують охорону активів;

– підконтрольність ринку енергоресурсів кримінально-олігархічним кланам обернулися незацікавленістю останніх у послугах органів кримінальної юстиції з протидії злочинним проявам, тим більше, що правоохоронні функції фактично перебрали на себе приватні охоронні структури, які помітно потіснили державні силові структури з цього ринку. Все це призводить до зростання латентності злочинів у паливно-енергетичній сфері.

Латентна злочинність – це сукупність злочинів, які були вчинені на певній території за певний період часу і які в силу різноманітних причин не увійшли до офіційної статистики [59, с. 33].

На думку О. О. Титаренка, виявлення латентних злочинів має важливе значення для: 1) встановлення повного уявлення про обсяги злочинності на певній території; 2) підвищення авторитету органів внутрішніх справ, які виконують основний обсяг роботи щодо виявлення, розкриття та попередження злочинів; 3) своєчасного відшкодування майнової шкоди, завданої злочинами тощо.

Кримінологи виділяють три основних рівні латентності злочинів: низький, середній і високий. Злочини в економічній сфері відносяться до високого рівня. Науковці відзначають, що рівень латентності злочинів в економічній сфері порівняно з рівнем латентності інших злочинів значно вищий і досягає близько 85 % від усіх зареєстрованих злочинів певної групи [110].

Ряд причин організаційного, технічного, правового, соціального характеру значно ускладнюють процес виявлення та розрахунку рівня латентності злочинів у економічній сфері. Це і прорахунки у веденні бухгалтерського обліку та звітності, приховування вчиненого злочину, низький рівень професіоналізму правоохоронних органів тощо.

Для виявлення рівня латентності економічних злочинів необхідно, перш за все, здійснювати глибокий аналіз економічної діяльності підприємств і організацій за участю відповідних аудиторських фірм або контрольно-ревізійних служб [132].

Всебічний, системний економічний аналіз дозволяє виявити приховані злочини на підприємстві, а саме викрити факт і визначити об'єм розкрадання та ступінь зловживання службових осіб. Враховуючи економічні наслідки власнику (державі, групі осіб, особі) варто вкладати кошти задля здійснення економічного обстеження, що ґрунтується на техніко-економічних показниках діяльності підприємства. Цей метод базується на принципі непротиріччя техніко-економічних показників, що дає можливість об'єктивно оцінити підсумки господарської діяльності підприємств, а якщо є певні відхилення у цій діяльності, то і виявити їх причини [11]. Науковці стверджують, що наступні ознаки дозволяють виявити, що аналізований об'єкт має певні непередбачені відхилення: знання обсягу валової продукції порівняно з кількістю сировини та матеріалів, що були витрачені на виробництво продукції; завищення потреб в електроенергії на виробництво однієї одиниці продукції; необґрунтовані обсяги позавиробничих витрат [11].

Проте, відзначимо, що зберігання документів первинного бухгалтерського обліку має свої строки, що може унеможливити застосування даного методу. Це

також заважає встановленню тривалості злочинної діяльності та масштабів шкоди від злочинної діяльності на підприємствах паливно-енергетичної сфери.

Ми погоджуємось з думкою О. О. Титаренка, що найдоцільнішим при виявленні латентних злочинів в економічній сфері є порівняння обсягів електроенергії, води, газу та інших видів сировини, що були витрачені протягом одного року на одиницю продукції, з обсягами виготовленої продукції, які зазначаються в офіційних документах (звітах, довідках) підприємства, а потім вже встановлювати, скільки було вироблено «неврахованої» продукції [214, с. 81].

Дуже складним виявляється визначення рівня латентності злочинів у сфері економіки, що пов'язані з розкраданням бюджетних коштів та матеріальних цінностей з підприємств ПЕК. Як зазначає О. О. Титаренко для його визначення частіше використовується такий метод, як вивчення фактів щодо кількості виявлених нових епізодів злочинної діяльності службових осіб у вже порушених кримінальних справах. На підставі аналізу такої інформації розраховується приблизний рівень латентності злочинів, пов'язаних із викраденням бюджетних коштів і матеріальних цінностей шляхом зловживання своїм службовим становищем [214, с. 82].

Отже, підсумовуючи, відзначимо, що паливно-енергетична сфера є однією з найважливіших у економічному секторі держави, а отже відіграє соціально значиму роль у суспільному житті в цілому. Становлення ринкової економіки спричинили роздержавлення ПЕК. Внаслідок чого кримінально-олігархічні клани отримали можливість впливати на стан паливно-енергетичної сфери, яка опинилася в їхніх руках та стала об'єктом злочинних посягань. Зокрема, розповсюдженими стали розкрадання товарно-матеріальних цінностей підприємств ПЕК; демонтаж обладнання та устаткування об'єктів ПЕК, в тому числі і працюючих, з метою збуту чорних та кольорових металів; незаконний видобуток корисних копалин, таких як нафта, природний газ, кам'яне вугілля; побудова мережі збуту незаконно добутої продукції з подальшою легалізацією доходів; зловживання службових осіб; контрабанда енергоресурсів та багато інших злочинів завдали непомірної шкоди паливно-енергетичній сфері України.

Високий рівень латентності злочинів економічної спрямованості в даній сфері ще більше ускладнює процес становлення прозорого та ефективного ринку енергоресурсів, що в свою чергу уможливило скоєння незаконних посягань на об'єктах галузі.

1.3 Стан правового регулювання виробничої та іншої діяльності у сфері паливно-енергетичного комплексу України

Галузь паливно-енергетичного комплексу України являється однією з основних галузей розвитку всієї економіки країни, а також її невід'ємною частиною стосовно загальносуспільного добробуту. Основними завданнями паливно-енергетичної сфери є надійне і безпечне задоволення потреб суспільства електричною, тепловою енергією та моторними видами палива, паливно-енергетичними ресурсами (ПЕР) за умови, якщо вони будуть раціонально використовуватися.

Слід зазначити, що сьогодні у державі ще не вдалося побудувати ефективну модель управління паливно-енергетичним комплексом, оскільки ця сфера залишається однією з найнедосконаліших у плані правового регулювання та кримінально-правової охорони. Ця обставина негативно відображається на загальному стані протидії та запобігання злочинності у ПЕК України.

Для успішного дослідження необхідно чітко визначити об'єкт дослідження. В. С. Самсонов і М. А. Вяткін дають визначення паливно-енергетичного комплексу, який представляє собою складну і розвинуту систему видобутку природних енергетичних ресурсів, їх збагачення, перетворення в мобільні види енергії і енергоносіїв, передачі та розподілення, споживання і використання у всіх галузях національного господарства [48, с. 8]. Автори звертають увагу на нерозривність ланцюга «видобуток – переробка – транспортування – розподілення – споживання», який визначає технологічну єдність ПЕК. Таким чином підкреслено системність ПЕК, з цим не можна не погодитись, адже споживання є, на нашу думку, невід'ємною ланкою в системі функціонування ПЕК.

На системність цієї категорії вказує і Б. М. Головкін, який відзначає, що головними особливостями паливно - енергетичного комплексу є по-перше, те, що він виступає ключовим структуротвірним елементом усієї економічної системи, а, по-друге, сам є системною категорією [63, с. 7].

За Д. В. Клиновим паливно - енергетичний комплекс України – це сукупність галузей промислового виробництва, які здійснюють видобуток палива, виробництво електроенергії, їх транспортування та використання. До складу паливно-енергетичного комплексу входять галузі паливної промисловості (вугільна, нафтова, газова, торф'яна, сланцева) та електроенергетика, що включає теплові, гідро та атомні електростанції [72, с. 388]. З останнім визначенням можна не погодитись, оскільки таке формулювання обмежує систему ПЕК лише галузями промислового виробництва та не враховує споживання продуктів ПЕК іншими галузями народного господарства.

Б. М. Головкін, здійснивши всебічний аналіз складових поняття, дійшов такого визначення, що ПЕК – це міжгалузева система відтворення енергоресурсів, основним завданням якої є забезпечення енергетичної безпеки країни [63, с. 10]. На нашу думку, таке визначення найбільш вдало передає значущість ПЕК для національної економіки.

Виходячи з того, що паливно-енергетичний комплекс є невід'ємною частиною економічного і суспільного добробуту та базовою галуззю розвитку всієї економіки держави, тому він і залишається досить привабливою для кримінальних структур. Сучасний стан криміногенної ситуації на об'єктах ПЕК характеризується постійним зростанням кількості злочинних посягань, що завдають значних збитків нашій економічній галузі. Тому злочинність у сфері паливно-енергетичного комплексу України тривалий час залишається однією із суттєвих загроз національній безпеці країни.

На сьогодні Україна потребує удосконалення нормативно-правового регулювання виробничої та іншої діяльності у сфері ПЕК з метою визначення шляхів і створення умов для безпечного і надійного функціонування енергетики та її максимально ефективного розвитку, а також урахування вимог сьогодення

щодо адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Слід зазначити, що у кримінологічній літературі стосовно термінологічного позначення цього предмета дослідження вживаються різні поняття. Так, окремі вчені використовують «правове регулювання протидії злочинності» [190, с. 19], «правове забезпечення заходів запобігання злочинності» [2, с. 150], «правові засади запобігання злочинності» [213, с. 93]. Всі ці поняття збігаються, тому вживати їх можна як рівнозначні. Отже, у нашому дослідженні ми використовуємо поняття «правове регулювання», під яким розуміється здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних розпоряджень та ін.) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог економічного базису, суспільних потреб такого соціального ладу [2, с. 289].

Необхідність правового регулювання діяльності із запобігання злочинності в цілому та правопорушенням у ПЕК України зумовлюється тим, що боротьба зі злочинністю повинна відбуватися суворо із дотриманням принципу законності.

Сутність правового регулювання полягає в тому, що правові норми стимулюють соціально корисну поведінку, протидіючи факторам, які негативно впливають на формування та життєдіяльність особи, таким чином створюючи умови для оптимального здійснення запобіжної діяльності [64].

Зазначимо, що проблематика правового регулювання протидії та запобігання злочинності раніше вже підіймалась у працях таких вчених як: В. В. Голіни, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, Т. В. Корнякової, В. В. Пивоварова та інших. Різними дослідниками пропонувалися й пропонуються різні схеми структури цього регулювання. У кримінологічній літературі зазначається, що до першого блоку правового регулювання діяльності із протидії та запобігання злочинності належать Конституція України та норми міжнародних актів, ратифікованих Верховною Радою України. Другий блок складають законодавчі акти, що регламентують переважно кримінально-правовий аспект профілактики зі

злочинністю. Третій блок складають закони і підзаконні акти, що регламентують боротьбу зі злочинністю за окремими напрямками цієї діяльності. Четвертий блок має в собі закони і підзаконні акти, що визначають завдання, функції і повноваження органів, для яких боротьба зі злочинністю є основним обов'язком (наприклад, закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України» тощо). П'ятий блок включають закони і підзаконні акти, які регулюють участь громадськості у протидії злочинності (до них належить Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»). І останній шостий блок утворює норми адміністративного права, що визначають підстави і порядок здійснення заходів адміністративного примусу, припинення і покарання [190, с. 20-22].

На думку А. П. Закалюка, основою правової системи з усіх питань правового регулювання є Конституція України. Далі після Конституції у системі правового регулювання діяльності щодо запобігання злочинності є: конституційні закони, кодифіковані законодавчі акти, акти законодавства, що комплексно регулюють статус, завдання, функції, повноваження, обов'язки і права правоохоронних органів, для яких запобігання злочинності є одним із головних завдань; акти законодавства, що регулюють діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також нормативно-правові акти цих органів [52].

У науковій літературі висловлюється позиція щодо системи правового регулювання виробничої та іншої діяльності у сфері ПЕК з огляду на галузеву належність цієї боротьби. Так, зазначається, що боротьба з паливно-енергетичними злочинами ведеться на підставі й у межах законів, відповідних їм підзаконних актів.

Слід констатувати, що на сучасному етапі правове регулювання в енергетичній сфері має значною мірою несистемний, фрагментарний характер, що пов'язано, перш за все, з відсутністю законодавчо закріплених загальних принципів та підходів для забезпечення комплексного регулювання відносин в електроенергетичній, нафтогазовій і вугільно-промисловій галузях. Зауважимо,

що кожна з галузей паливно-енергетичного комплексу керується здебільшого своїм окремим законом та прийнятими на його виконання підзаконними актами. Констатовано, що кожна з галузей паливно-енергетичного комплексу регулюється окремим законом та підзаконними актами. В електроенергетиці є Закон України «Про ринок електричної енергії», у вугільній галузі – Кодекс України про надра та Гірничий закон України, в нафтогазовому комплексі – Закон України «Про нафту і газ» тощо. Проте, загальність у формулюваннях багатьох положень зазначених законів зумовлює необхідність прийняття множини підзаконних актів різними органами влади. А саме, лише у вугільній галузі кількість підзаконних актів перевищує 600, у електроенергетиці – понад 400 [124, с. 307]. Проте, такий підхід до правового регулювання створює умови для неоднакового застосування вимог законів та відповідно недосягнення передбачених ними цілей та завдань.

Безпосереднє відношення до правового врегулювання низки питань, пов'язаними з забезпеченням енергетичної безпеки держави також має Закон України «Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період» (далі – Закон), який регулює відносини, що виникають у зв'язку з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергоносіїв в особливий період підприємствами, установами та організаціями паливно-енергетичного комплексу незалежно від форми власності. Так, стаття 11 Закону визначає порядок організації роботи та здійснення управління підприємствами, установами та організаціями паливно-енергетичного комплексу в особливий період. Разом з тим, положення даного акту законодавства не можуть бути застосовані в умовах, за яких виникає надзвичайна ситуація, але особливий період, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні не запроваджено [192].

Важливою складовою правового регулювання запобігання злочинам у паливно-енергетичній сфері країни ми визначимо такі нормативні акти як Енергетична стратегія України та Комплексна державна програма з енергозбереження України, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 05.02.1997

№ 148, які є головними програмними документами в діяльності державних органів, суб'єктів господарювання у сфері забезпечення енергоносіями та енергозбереження.

На жаль, кожен новий Міністр енергетики та вугільної промисловості України пише нову стратегію, хоча на Уряді прийняли лише ту, що готував Плачков І.В. у 2006 році, але вона вже давно не відповідає сучасним світовим тенденціям в енергетиці.

На сьогодні затверджена нова Енергетична стратегія України на період до 2035 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р, яка враховувала нові геополітичні умови, інтереси усіх представників енергетичного сектору України з чітко визначеними цілями та завданнями для енергетичної галузі, враховуючи можливі/наявні зовнішні та внутрішні ризики.

Слід зазначити, що правове регулювання виробничої та іншої діяльності у сфері ПЕК має характер несистемності та потреби у створенні рамкового закону, який встановлював би основні підходи до регулювання відносин в електроенергетичній, вугільній та нафтогазовій галузях.

Створення єдиного комплексного енергетичного закону про енергетичну політику, повинно ставити за мету встановлення уніфікованих підходів до термінології, передбачити основні засади правового регулювання всієї енергетики, визначити національні інтереси у цій сфері, встановити правила діяльності всіх учасників енергетичних відносин на засадах справедливості, недискримінаційності та прозорості, передбачити вимоги до підготовки та реалізації законодавчих актів і програмних документів. У майбутньому такий закон має стати основою енергетичного законодавства України.

Подальший розвиток законодавства щодо регулювання відносин у сфері ПЕК експерти умовно поділяють на два етапи [49]:

на першому етапі – до 2030 року – основними цілями розвитку спеціального законодавства у сфері ПЕК є створення сприятливих умов для виконання пріоритетних напрямів Енергетичної стратегії України на період до 2030 р., законодавче врегулювання діяльності ПЕК за окремими галузями на

основі впорядкування чинного нормативно-правового забезпечення та врегулювання невирішених нині питань і всебічного врахування стандартів енергетичного законодавства Європейського Союзу шляхом внесення змін до чинних законів, беручи їх до уваги при розробленні нових законодавчих актів;

на другому етапі – після 2030 року – головними цілями розвитку законодавства у сфері ПЕК є розроблення та впровадження Енергетичного кодексу України на основі результатів першого етапу [49].

Україна має досить розгалужену і розвинену правову базу регулювання відносин в енергетичній галузі. Ця база тісно пов'язана з іншим галузевим законодавством та інститутами права, включаючи природоохоронне законодавство.

Основні засади та підходи до правового регулювання відносин в електроенергетичній, вугільній та нафтогазовій галузях конкретизуються такою структурою законодавчої бази як: постанови Верховної Ради України, Укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг та Галузеві угоди. Важливість цих документів у сфері реалізації кримінологічної функції запобігання злочинам у ПЕК полягає в тому, що вони визначають пріоритетні напрями захисту тих чи інших об'єктів паливно-енергетичного комплексу. На захист цих пріоритетів і повинні орієнтуватися суб'єкти запобіжної діяльності під час реалізації своїх функцій.

Існуюча система забезпечення безпеки об'єктів у сфері паливно-енергетичного комплексу потребує посилення уваги державних органів, удосконалення її організації та структури, матеріально-технічного забезпечення тощо.

Виходячи з цього, сформульовано авторське визначення поняття «кримінально-правове забезпечення безпеки об'єктів у сфері ПЕК», під яким запропоновано розуміти сукупність правових норм, які регламентують статус учасників кримінально-правових відносин у сфері ПЕК щодо здійснення та

застосування уповноваженими суб'єктами норм кримінального законодавства.

В окремих розділах Кримінального кодексу України визначені суспільно небезпечні діяння, за які передбачена кримінальна відповідальність у разі вчинення злочинів у сфері ПЕК України, а саме: крадіжка (ст. 185), викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192), умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1), порушення правил охорони або використання надр (ст. 240), пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів (ст. 292), підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), службове підроблення (ст. 366).

У законодавстві України, а саме у нормативно-правовій базі сфери ПЕК існують прогалини, що потребують прийняття законів та інших нормативних актів, які б вирішили ключові проблеми комплексу. Приведення у відповідність з правовою системою ЄС потребують такі законодавчі та нормативно-правові акти, як: Закони України: «Про нафту і газ», «Про альтернативні види рідкого та газового палива», «Про альтернативні джерела енергії», «Про енергозбереження», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про природні монополії», «Про державний матеріальний резерв», «Про захист економічної конкуренції», «Про охорону навколишнього природного середовища» та укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші підзаконні нормативно-правові акти у сфері ПЕК.

Розвиток законодавчого регулювання ПЕК має за мету забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, передбачених Договором до Енергетичної Хартії та Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, а також через механізм адаптації енергетичного законодавства України до правової системи Європейського Союзу, який має забезпечувати

виконання вимог європейського енергетичного законодавства відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС та Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV.

Розвиток законодавчого регулювання енергетичних відносин має здійснюватися у напрямі активізації міжнародної співпраці та укладення відповідних дво- та багатосторонніх міжнародних угод, які слід спрямувати на реалізацію цілей енергетичної стратегії України та забезпечення національних інтересів.

Слід зазначити, що у лютому 2011 року Україна набула статусу Договірної сторони в Енергетичному Співтоваристві Південно-Східної Європи. Цей Договір фактично визначає усю траєкторію реформ ПЕК шляхом інтеграції української енергетичної системи до європейської (створення ринків електроенергії та газу, забезпечення сумісності українських та європейських енергетичних мереж, тощо).

До проблем законодавчого забезпечення ПЕК можна віднести окремі напрями нормативно-правового регулювання, а саме: процес оподаткування суб'єктів господарської діяльності, процес інвестиційної діяльності в ПЕК, сферу приватизації об'єктів ПЕК, соціального захисту та охорони праці, питання охорони навколишнього природного середовища та енергозбереження.

Так, з 1 січня 2016 року Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015р. № 990 - VIII поповнився новим пп. 14.1.141-1, який визначає пальне як нафтопродукти, скраплений газ, паливо моторне альтернативне, паливо моторне сумішеве, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, інші товари, зазначені у пп. 215.3.4. п.215.3 ст. 215 Податкового кодексу України. Також було запроваджено систему електронного адміністрування реалізації палива й, відповідно, з'явився новий вид платників податків-особи, що реалізують паливо.

Ці зміни повинні призвести до боротьби з його тіньовою реалізацією. Але враховуючи купівельну неспроможність споживачів, вони будуть шукати інших неправомірних шляхів вирішення проблеми [155].

Слід також звернути увагу на те, що керівники іноземних компаній намагаються виводити в офшорні зони кошти, отримані в нафтогазовому комплексі України. Таким чином, через систему дивідендів власники компаній отримують доходи від своїх майнових прав та уникають сплати податків в Україні. Загалом, присутність недержавних та іноземних компаній в енергетичному секторі України щороку збільшується.

За сучасного стану правового регулювання приватизація підприємств ПЕК проходить в недостатньо підготовлених умовах. Досвід перших приватизаційних процесів показав, що економічні умови проведення приватизаційних конкурсів в енергетиці майже не давали можливості серйозним стратегічним інвесторам приймати в них участь. У результаті чого пакети акцій знаходилися у посередницьких структурах, які не мали зацікавленості у розвитку галузі. Через недосконалість діючого законодавства та нормативно-правової бази приватизації підприємств ПЕК є не цілком успішною, що може стати фактором, який сприятиме вчиненню злочинів на даних об'єктах ПЕК. Разом з тим, Законом України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» затверджено перелік таких об'єктів у сфері ПЕК.

Прослідковується тенденція втрати об'єктів паливно-енергетичної галузі шляхом тіньової приватизації об'єктів ПЕК України через механізм банкрутства. Подальша приватизація генеруючих компаній та обленерго призведе тільки до порятунку капіталів бізнес-структур. Зазвичай, у конкурсах беруть участь лише ті підприємства, які вже володіли акціями енергетичних підприємств, де їх власниками стають одні і ті ж угруповання.

У сучасних умовах приватизація решток часток обленерго та генерації на конкурентних засадах можлива лише за умов створення ефективного законодавства по захисту прав міноритарних акціонерів. Теж саме стосується і держави як міноритарного акціонера. Тому слід наполягати не на прийнятті та

впровадженні Закону «Про реприватизацію», тим більше це не буде підтримано нашими іноземними партнерами, а саме на захисті прав міноритаріїв.

Слід виділити питання недостатньої соціальної захищеності працівників ПЕК. Негативним процесам у сфері охорони праці в ПЕК сприяє недосконалість нормативної бази. Аналіз чинної нормативної бази свідчить про необхідність перегляду близько 200 нормативних актів з охорони праці, що розроблені ще за часів СРСР та не відповідають вимогам сьогодення. Проте для визначення застарілих та таких, що потребують заміни, перегляду і розробки нормативно-правових актів, що регламентують питання охорони праці та промислової безпеки в ПЕК, необхідно провести повну інвентаризацію нормативної бази по кожній галузі. Негативно впливає на процес удосконалення нормативної бази відсутність єдиного Реєстру нормативно-правових актів з охорони праці [125].

Ще одним недоліком у сфері охорони праці є недостатнє використання превентивного потенціалу кримінальної відповідальності за правопорушення.

Одним із критеріїв соціального захисту є охорона здоров'я в галузі ПЕК, а також медичне обслуговування працівників. Відсутність ефективного медичного обслуговування працівників ПЕК вкрай негативно впливає на їх стан здоров'я працівників. Водночас, ще однією з проблем є відсутність обов'язкового проведення психофізіологічної експертизи, закріпленої на законодавчому рівні. До виконання робіт підвищеної небезпеки допускаються особи психологічний або фізичний стан яких попередньо не з'ясовується.

Існують певні недоліки у Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», а саме збільшення терміну зберігання звітної бухгалтерської документації підприємств до семи років, які створюють умови для вчинення економічних злочинів у сфері ПЕК України.

Для реалізації сприятливих умов для ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (далі - ПЕР) та зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище необхідно створити взаємоузгоджену дієву та прозору систему законодавства з енергозбереження. Така система повинна містити правові норми, які б передбачали адекватне поєднання інструментів

державного регулювання та заохочення суб'єктів господарювання та населення щодо ефективного використання ПЕР. В Україні на сьогоднішній день відсутня законодавча база, яка б забезпечувала надійну основу для реалізації енергоефективної політики у повному обсязі. Основним законодавчим актом, що регулює відносини у цій сфері, є Закон України «Про енергозбереження» від 1994 року. Цей Закон носить декларативний характер, не містить механізмів прямої дії і вже вичерпав свій ресурс. Крім того, існує досить слабкий зв'язок між різними законодавчими актами, що відносяться до екології, енергетики, проблем енергозбереження та енергоефективності [163]. Потрібен новий законодавчий акт, який включав би всі аспекти енергетичної ефективності. Повністю підтримуємо науковців, що для досягнення цієї мети необхідним є прийняття нової редакції Закону України «Про енергозбереження» - Закону України «Про енергоефективність» [163].

Варто взяти до уваги, що рівень розробки багатьох теоретичних питань, ефективність чинного законодавства ще далеко не повною мірою відповідають сучасним вимогам національної і міжнародної безпеки, інтересам країн регіону. Це вимагає розвитку фундаментальних досліджень, міжнародного співробітництва, більшої уваги до зазначених завдань з боку наукової спільноти, фахівців та органів державної влади.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного стану наукового дослідження проблеми запобігання злочинам у сфері ПЕК, аналізу злочинності у сфері ПЕК як об'єкта кримінологічного дослідження та правового регулювання, ми дійшли таких висновків:

Паливно-енергетичний комплекс України представляє собою складну і розвинуту систему видобутку природних енергетичних ресурсів, їх збагачення, перетворення в мобільні види енергії і енергоносіїв, передачі, розподілення, споживання і використання у всіх галузях національного господарства.

Визначено, що паливно-енергетичний комплекс України - це міжгалузєва

система відтворення енергоресурсів, основним завданням якої є забезпечення енергетичної безпеки країни. Головними особливостями паливно-енергетичного комплексу є по-перше, те, що він виступає ключовим структуротвірним елементом усієї економічної системи, а, по-друге, сам є системною категорією.

Переважає більшість наукових робіт присвячена протидії економічній злочинності в цілому. На сьогодні у вітчизняній кримінології питанням проблеми запобігання злочинності у сфері ПЕК виявлено незначний спектр наукових досліджень. Надбання наукової думки враховано при дослідженні проблеми запобігання злочинам у сфері ПЕК України.

Встановлено, що на сьогодні правове регулювання виробничої та іншої діяльності у сфері ПЕК має несистемний характер та характеризується відсутністю рамкового закону, який встановлював би основні засади та підходи до регулювання відносин в електроенергетичному, ядерно-промисловому, вугільно-промисловому та нафтогазовому комплексах. На цей час законодавство у сфері ПЕК України потребує прийняття в першочерговому порядку законів, спрямованих на вирішення ключових проблем комплексу. Створення єдиного комплексного енергетичного закону про енергетичну політику, повинно ставити за мету встановлення уніфікованих підходів до термінології, передбачити основні засади правового регулювання всієї енергетики, визначити національні інтереси у цій сфері, встановити правила діяльності усіх учасників енергетичних відносин на засадах справедливості, недискримінаційності та прозорості, передбачити вимоги до підготовки та реалізації законодавчих актів і програмних документів. У подальшому такий закон має стати основою енергетичного законодавства України.

Істотною ознакою злочинності у паливно-енергетичній сфері є спричинення шкоди економічним інтересам держави та іншим суб'єктам енергетичних відносин. Досліджувані злочини поділено на три основні групи: 1) викрадення майна та обладнання підприємств ПЕК; 2) посягання, пов'язані із фінансово-господарською діяльністю у паливно-енергетичній сфері; 3) посягання, пов'язані із державним управлінням у паливно-енергетичній сфері.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1 Рівень, структура, динаміка, тенденції та географія злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України

Зважаючи на те, що кримінологія досліджує злочинність, кримінологічна характеристика містить узагальнену інформацію щодо особливостей певного виду злочинності. Термін «кримінологічна характеристика» досить широко використовується у дисертаційних дослідженнях, наукових статтях та кримінологічній літературі тощо. Але на сьогодні на даному етапі розвитку кримінологічної науки відсутнє єдине розуміння зазначеної категорії. Авторські погляди відрізняються один від одного, хоча і не суттєво. У науковій літературі даний термін застосовується як у широкому, так і у вузькому розумінні. Одним із прихильників широкого розуміння був А. Ф. Зелінський. Він наголосив, що «кримінологічна характеристика» є комплексним поняттям, яке характеризує розповсюдженість відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце і час вчинення, а також особливості суб'єктів злочинів [59, с. 153].

Проте, більшість вчених-кримінологів включають до кримінологічної характеристики показники, які характеризують особу, яка вчинює злочини. Так, О. Г. Кальман стверджував, що кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні статистично значущі показники про злочини та особу злочинця, які відбивають ступінь їх суспільної небезпечності [70, с. 88-101].

Така ж позиція спостерігається у працях І. М. Даньшина, який визначив кримінологічну характеристику злочинів як сукупність статистично значущих показників про злочинність (злочини) і особистість злочинців, які відображають їх кількісну і структурну характеристику і тим самим ступінь суспільної безпеки [95, с. 8-9].

Прихильники вузького значення вважають, що така характеристика не повинна включати причини та умови вчинення злочинів, а також заходи попереджувального впливу [66; 97].

Дослідженню окресленої проблематики приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. М. Литвинов, В. Б. Ястребов та інші.

Ми підтримуємо позицію, яку відстоювали А. Ф. Зелінський і І. М. Даньшин, що кримінологічна характеристика - кількісно-якісні статистично значущі показники про злочини та особу злочинця, які відображають їх кількісний та структурний стан, а також ступінь їх суспільної небезпеки [59; 95].

Враховуючи вищесказане, елементами кримінологічної характеристики злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу будуть виступати: кількісно-якісні показники цих злочинів (рівень, структура, динаміка, географія, латентність), поширені способи їх вчинення, характеристика осіб, що їх вчиняють та комплекс детермінант цих злочинів.

Завдяки аналізу таких показників злочинності з'являється можливість отримати уявлення про їх зміну, виявити закономірності й тенденції цієї зміни, а також розробити кримінологічний прогноз про можливу зміну того чи іншого виду злочинності в подальшому.

Злочинність проявляється через певні суспільно небезпечні діяння та визначається як мінлива людська активність, з певними кількісними, якісними та кількісно-якісними показниками. Крім загальної кількості злочинних проявів значення мають також розмір території, де вони проявлялися; кількість населення, що проживає на ній; часовий проміжок, за який вимірювалася їхня чисельність тощо.

Головним індикатором загального стану злочинності та одним із важливих показників є її рівень. Це визначена в абсолютних числах загальна кількість злочинів (та осіб, які їх вчинили), вчинених на певній території за певний проміжок часу. Важливо відзначити, що для адекватного уявлення про

рівень злочинності потрібні саме два названі кількісні показники: про вчинені злочини та про осіб, які їх вчинили.

Поняття рівня злочинності, який був наведений вище, у науковій літературі використовувався такими авторами, як: І. М. Даньшин, В. Е. Емінов, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, Г. М. Міньковський, В. В. Орехов, М. О. Стручков, О. Ф. Токарев та іншими [95, с. 19-23; 99, с. 58; 103, с. 66; 19, с. 14-20], причому Н. Ф. Кузнецова, Г. М. Міньковський, В. В. Орехов і О. Ф. Токарев уточнювали його як абсолютний рівень, а за Аванесовим, він відомий у літературі ще й як стан злочинності [101, с. 168-174]. В. С. Четвертіков вважає, що рівень злочинності є її кількісно-якісною характеристикою, яка вимірюється в абсолютних величинах та становить кількість вчинених злочинів та їхніх учасників із розрахунку на певну чисельність населення. Зазначимо, що за умови великого практичного значення показників злочинності і способів їхнього вимірювання вони досить часто називаються по-різному, що, крім плутанини, в теорію кримінології не вносить нічого корисного.

Рівень злочинності складається з трьох основних показників: зареєстрованих злочинів (розкритих та нерозкритих); судимості (кількість обвинувальних вироків, які набрали сили, і засуджених за ними осіб); латентної (тобто незареєстрованої) злочинності. Рівень злочинності вимірюється не тільки абсолютними показниками, а й відносними коефіцієнтами злочинності чи виявлених осіб на 100 тис. населення [93, с. 76-77].

Для досягнення повноти й об'єктивності кримінологічного аналізу ми доповнили статистичну інформацію даними спеціально організованого емпіричного дослідження, де застосовувався метод анкетування, що полягає в одержанні відомостей кримінологічного характеру у вигляді письмових відповідей на питання спеціально розробленої анкети.

Дані загальнодержавного статистичного спостереження істотно доповнює емпіричне дослідження злочинності у паливно-енергетичній сфері і таким

чином поглиблює кримінологічний аналіз. Для дослідження загального стану злочинності у паливно-енергетичному комплексі, особу злочинця, причини й умови вчинення злочинів та заходи, вжиті державними органами, підприємствами ПЕК та організаціями по запобіганню злочинам тощо, було проведене анкетування працівників усіх галузей підприємств паливно-енергетичного комплексу України. Результати анкетування викладені у додатку А у вигляді аналітичної довідки. Таким чином, було проаналізовано рівень, структуру, динаміку, тенденції та географію злочинності у паливно-енергетичній сфері України за семирічний період (2010 – 2016 роки).

Для порівняння рівня злочинних посягань на об'єктах ПЕК України доцільно застосовувати коефіцієнти злочинності. Кримінологічний зміст коефіцієнта злочинності полягає в тому, що він показує кількісні параметри кримінологічних явищ у чистому виді. Коефіцієнти злочинності різних територіальних одиниць, на відміну від її абсолютних показників, є придатними для порівняння і дають змогу адекватно оцінити рівень злочинності в кожній з територіальних одиниць, порівняно з іншими [118, с. 44].

Для розрахунку коефіцієнта вчинення злочинів у сфері ПЕК будемо використовувати таку формулу [93, с. 78]:

$K_z = Z \cdot 100 / N$, де Z – абсолютне число злочинів, вчинених у сфері ПЕК; N – кількість населення, що мешкає на території, для якої розраховується цей коефіцієнт.

Таким чином, коефіцієнт злочинності показує кількість злочинів на 100 тис. населення.

Результати розрахунку цього коефіцієнта саме за 2014 рік, коли відбувся пік злочинності у нафтогазовій галузі, наведено у додатку Б. Середній коефіцієнт вчинення злочинів на об'єктах нафтогазової галузі на території України становить 1,39. Найбільші коефіцієнти в Полтавській (8,41), Сумській (5,87), Чернігівській (3,88), Луганській (2,88), Закарпатській (2,22), Харківській (2,16) областях, а найменші – у Хмельницькій (0,15), Тернопільській (0,18), Київській (0,21), Рівненській (0,34), Кіровоградській (0,40) областях.

Так як коефіцієнт злочинності є найбільш об'єктивним показником рівня злочинності, ми розрахували його для того, щоб порівняти злочинність у різних регіонах України. Для порівняння розглянемо значення коефіцієнта злочинності на об'єктах нафтогазової галузі у Полтавській області, в якій традиційно зареєстрована найбільша кількість злочинних посягань за період 2010 - 2016 роки (Додаток В).

Проаналізувавши даний коефіцієнт, ми дійшли висновків, що за вказаний період прослідковується коливання рівня злочинності на об'єктах НГК, як до збільшення у 2010, 2012, 2014 і 2016 роках, так і до зменшення у 2011, 2013 і 2015 роках.

Аналогічно вирахуємо коефіцієнт злочинності на об'єктах електроенергетики за період 2010 - 2016 роки на прикладі Дніпровської ЕС, яка включає Дніпропетровські, Запорізькі, Кіровоградські та Криворізькі МЕМ за такою ж формулою, де кількість населення даного регіону складає 3227102 млн. осіб.

Проаналізувавши дані показники, ми дійшли висновків, що за вказаний період наявна тенденція до збільшення рівня злочинності на об'єктах Дніпровської ЕС з 2010 по 2012 роки, у 2013-2014 роках був спад, а з 2015 року знову почав серйозно зростати (Додаток В).

На наш погляд, спад злочинності у нафтогазовій галузі і електроенергетиці у 2013 році, з якого почалися серйозні політичні потрясіння говорить про ситуацію, яка пов'язана зі збільшенням рівня штучної та природної латентності даної групи злочинів, що обумовлено низкою об'єктивних факторів. Це пов'язано з відсутністю статистичної інформації про кримінальні посягання з окупованої АР Крим, а також Донецької і Луганської областей, частина територій, які на сьогодні не перебувають під юрисдикцією українських правоохоронців.

Значне падіння статистичних показників злочинності у даній сфері пояснюється не об'єктивними процесами в суспільстві, які сприяли зниженню рівня злочинності в державі, а лише зміною на папері підходів правоохоронців до

реєстрації вчинених злочинів. Система Єдиного реєстра досудових розслідувань України була впроваджена з 2012 року, після набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Основним держателем Реєстру є Генеральна прокуратура України. Реєстраторами Реєстру є: прокурори; слідчі органів прокуратури, поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та органів державного бюро розслідувань. Зі створенням такої системи правоохоронці все рідше почали ігнорувати заяви громадян про злочини, які повинні були обов'язково вноситися до Реєстру. Але, починаючи з середини 2013 року, в умовах управлінського хаосу в державі, відмова в реєстрації таких повідомлень стала звичайним явищем. Не можна виключити й інші форми махінацій з Єдиним реєстром досудових розслідувань з боку правоохоронців.

Загалом, така негативна ситуація стану злочинності у ПЕК обумовлена зміною влади в країні, керівництва міністерств і відомств, працівників правоохоронних органів. Отже, аналіз рівня злочинності в різних регіонах і містах України дає змогу дійти висновку, що кількість таких злочинів має тенденцію до збільшення і незважаючи на постійний контроль з боку правоохоронних органів не зупиняє злочинців збагатитися таким чином. Щороку і збільшується кількість осіб, засуджених за такі злочини, а це означає, що заходи реагування та протидії за посягання на об'єкти ПЕК не достатньо ефективні.

Залишаються певні перешкоди щодо використання на практиці формули для вірогідного розрахунку рівня злочинності. Зокрема, вони пов'язані з об'єктивною неможливістю або об'єктивними труднощами у визначенні розмірів латентної злочинності, визначенні кількості латентних, тобто прихованих, не врахованих чи незареєстрованих у встановленому порядку чи замаскованих злочинів.

Ні рівень, ні коефіцієнт злочинності як її головні показники не можуть відобразити різноманітність вчинених злочинів і дати якісну характеристику злочинності та її змін за часом. Для характеристики злочинності передбачений такий показник як структура. Структура злочинності - це якісна її характеристика, обумовлена характером і ступенем суспільної небезпеки злочинів, які входять до

неї [93]. Вона визначається питомою вагою окремих груп чи видів злочинів, що становлять злочинність і класифікуються на кримінально-правових або кримінологічних підставах відповідно до предметів кримінального права і кримінології. За останні десятиліття простежується поступовий розвиток теорії структури злочинності. Слід відзначити суттєвий внесок таких відомих російських та вітчизняних науковців-кримінологів як: В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, І. І. Карпеця, В. М. Кудрявцева, Г. М. Міньковського та О. Б. Сахарова.

Як зазначають О. М. Джужа та Ю. Ф. Іванов [94, с. 68], структура злочинності - це внутрішня, притаманна їй ознака, що розкриває її будову, окремі складові частини в загальній їх сукупності за визначений відрізок часу та на визначеній території. Від того, яка структура злочинності, залежить і «напрямок головного удару» в боротьбі з нею. Структура виразно показує, що таке злочинність у безпосередніх конкретних умовах, яка визначальна якість цього явища. Структура злочинності визначається за методом порівняння, згідно з яким співставляються кількісні та якісні показники класифікованих окремих видів і категорій злочинів, осіб, які їх вчинили, ознак цих об'єктів спостереження.

Проведене дослідження дозволило проаналізувати злочинність у паливно-енергетичному комплексі за критеріями: виробничо-галузевий розподіл вчинених злочинів, об'єкти злочинних посягань; окремі види злочинів; предмети злочинних посягань; місце та способи вчинення злочинів.

За даними емпіричного дослідження, найбільшу ураженість злочинним проявам демонструє електроенергетична галузь (63%), яка є одним із структурних підрозділів паливно-енергетичного комплексу.

Підприємства електроенергетики є важливою складовою паливно-енергетичного комплексу держави та відіграють ключову роль у забезпеченні промисловості на населення енергоносіями. У зв'язку з великим попитом на металеві вироби на ринку прийому вторинної сировини господарство електроенергетичної галузі перетворилося на об'єкт масових злочинних

посягань з боку окремих верств населення, які прагнуть до незаконного збагачення шляхом зрізання дротів ліній електропередач, розукомплектування трансформаторних конструкцій, крадіжок обладнання комунальних служб, демонтажу залізобетонних опор електромереж, вирізання фрагментів силових кабелів тощо. Набули значного поширення факти протизаконного накидання проводів напруги на лінію електропередач і таємного викрадення електроенергії поза лічильниками, тобто вчинення діянь, які містять ознаки злочину, передбаченого ст. 192 КК України. Зважимо й на те, що виявити факти несанкціонованого споживання електроенергії, монтування прихованої від обліку проводки досить складно, тому латентний обсяг масштабів злочинів може в декілька разів перевищувати його реальне виявлення [42]. Зазначені посягання вчиняються як стихійно пересічними збирачами брухту кольорових і чорних металів, так і мають характер організованого злочинного промислу, в основному це група у складі 3-4 осіб, які обов'язково мають людину, яка має відповідні профільні знання та навички роботи з електромережами, а також водія.

Особливе занепокоєння викликають крадіжки трансформаторної оливи з діючих трансформаторних підстанцій. Так, за інформацією ПАТ «Чернігівобленерго» в 2014 році невстановленими особами скоєно 98 фактів крадіжок на об'єктах обленерго. Наслідками цих злочинів є порушення сталого електрозабезпечення споживачів, знеструмлення цілих населених пунктів та вихід з ладу електрообладнання. Відновлення ж електропостачання потребує тривалого часу та значних фінансово-матеріальних ресурсів, яке ускладниться в умовах осінньо-зимового періоду.

За висновками фахівців, трансформаторна олива, яка призначена для використання в електрообладнанні, може застосовуватися також як добавка до палива для дизельних двигунів, пального у печах згоряння, для заливки у замкнуті системи опалення тощо. Вважаємо, що зазначені злочини вчиняються, як правило, групами осіб, які володіють професійними навичками роботи в електромережах, оснащені транспортними засобами та мають ринки збуту специфічного краденого товару.

За 2010-2016 роки рівень злочинності у електроенергетичній галузі був досить різноманітним. З 2010 по 2012 роки кількість таких злочинів збільшилася, а за підсумками 2013-2014 років різко зменшилася, але з початку 2015 року вона знову продовжує збільшуватися. Отже, аналіз офіційних даних стосовно зареєстрованих злочинних посягань на об'єктах електроенергетики дає змогу дійти висновку, що кількість таких злочинів має тенденцію до збільшення і, незважаючи на постійний контроль з боку правоохоронних органів, для багатьох верств населення, які прагнуть до незаконного збагачення залишаються реальною можливістю (Додаток Д).

Так, на Південній ЕС за підозрою в розкраданні металевого кутника з опор затримано 2 групи (разом 5 чол.). Розкриті 3 злочини. 2 кримінальні справи направлені до суду. Засуджено 2 чоловіки: у лютому 2012 року за розкрадання елементів опор з повітряних ліній Бериславським районним судом Херсонської області засуджений 1 чоловік до 4-х років позбавлення волі зі стягненням з нього на користь ДП «НЕК «Укренерго» 1947 грн. і Доманівським райсудом Миколаївської області засуджений 1 чоловік на 1 рік умовно.

Зокрема, у лютому 2012 року керівництвом Північної ЕС було проведено 5 нарад з керівництвом УМВС України та УСБУ в Полтавській, Сумській та Харківській області з питань поєднання зусиль з охорони ПЛ, поліпшення роботи з пошуку розкрадачів та прийняття до них заходів, передбачених чинним законодавством, перевірки роботи приймальних пунктів і прийняття дійових заходів до порушників Закону України «Про металобрухт».

У квітні 2017 року був прийнятий новий Закон України «Про ринок електричної енергії», згідно якому у статті 77 вказано, що правопорушеннями на ринку електричної енергії є крадіжка електричної енергії, самовільне підключення до об'єктів електроенергетики, споживання електричної енергії без приладів обліку; розкомплектування та пошкодження об'єктів електроенергетики, розкрадання майна таких об'єктів; пошкодження приладів обліку, використання приладів обліку електричної енергії, неповіренних або неатестованих в установленому порядку, несанкціоноване втручання в роботу об'єктів

електроенергетики та інші правопорушення [185, с.10]. У диспозиції ст. 188-1 КК України вказується спосіб вчинення викрадення електричної енергії. Викрадення електричної енергії здійснюється шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, несанкціоноване втручання в роботу об'єктів електроенергетики та інші правопорушення. Самовільне використання енергії залишається законодавчо не визначеним. У ст. 77 Закону України «Про ринок електричної енергії» зазначені види правопорушень в електроенергетиці, але не визначено поняття самовільне використання енергії, оскільки воно може виникати і після правомірного підключення до об'єктів електроенергетики. Виходячи з цього, приймаючи новий Закон «Про ринок електричної енергії» закон потребує вдосконалення шляхом ефективного запобігання злочинним посяганням в галузі. Тому вважаємо за необхідне значно посилити рівень відповідальності за розкрадання основних засобів енергетичних компаній України.

Серед усього різноманіття злочинних посягань, що вчиняються у нафтогазовій галузі, основне місце займають крадіжки газу, газоконденсату, а також нафтопродуктів шляхом незаконного «врізання» в магістралі нафто- та газопроводів, розкрадання необлікованої вуглеводневої сировини в процесі промислового видобутку на підприємствах НАК «Нафтогаз України». Також значного поширення набули умисне пошкодження (руйнування) технологічного обладнання, розукомплектування систем електрохімічного захисту, електроживлення, управління крановими вузлами магістральних та промислових газо-, нафто-, конденсатопроводів. Викрадений чорний та кольоровий метали збуваються на нелегальні пункти прийому металобрухту за кошти, які у сотні разів менші від шкоди завданої підприємствам, товариствам та їх філіям. Переважна більшість таких пунктів не мають ліцензій, а тому діють неправомірно. Про їх існування відомо більшості місцевих жителів, які й користуються їх послугами. Також про їх місцезнаходження відомо і працівникам правоохоронних органів.

Слід виділити поширеність злочинів, які виявляються у незаконному видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення (видобування нафти, газу, газоконденсату без спеціального дозволу та відповідної технічної документації, видобуток з фіктивними документами).

У звіті про стан виконання у 2014 році Плану діяльності Міністерства екології та природних ресурсів України на 2014-2016 роки надана інформація про те, що видано 677 спеціальних дозволів на користування надрами та Угод про умови користування надрами, а саме: - з метою геологічного вивчення корисних копалин (у т.ч. дослідно-промислової розробки) – 243 (із них 12 спеціальних дозволів по аукціонах 2013-2014 років); - з метою видобування корисних копалин – 434 (із них 1 спеціальний дозвіл по аукціону 2014 року).

Обсяг щорічного видобутку вуглеводнів у державі за останні роки в середньому становить 4 млн. тон нафти з конденсатом та 18-20 млрд. куб. м. газу [125].

Даний різновид відноситься до злочинів проти власності і являє собою викрадення нафти і нафтопродуктів, які здійснюються в основному у формі крадіжки (ст. 185 КК України), а саме шляхом проникнення до магістральних трубопроводів з їх пошкодженням або без нього. Вчинення пошкодження магістральних трубопроводів додатково кваліфікується й за ст. 292 КК України, яка розміщена в розділі XI «Злочини проти безпеки руху й експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України та встановлює відповідальність за пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей. Якщо пошкодження магістрального трубопроводу спричинило загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвело до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків, або вчинені організованою групою, такі

діяння кваліфікуються за ч.3 ст.292 КК України [85].

Так, у 2 кварталі 2014 року на об'єктах нафтогазового комплексу у зв'язку з протиправними пошкодженнями трубопроводів та обладнання (дії, передбачені ст. 292 КК України, які здебільшого вчиняються у складі організованих злочинних груп), сталося 2 випадки. За сукупністю статей 292 та 185 КК України – жодного, проте за ст. 185 КК України – 76, де за ч.1 ст.185 КК України – 71. Констатовано, що до безкарності призводить саме невідповідність кваліфікації таких злочинів вимогам Кримінального кодексу України.

Існують випадки, коли викрадачами були незакінчені дії щодо викрадення нафти та нафтопродукту з причин, які не залежали від їх волі, а саме виявлення пошкодження відповідними органами. Такі дії слід кваліфікувати за ч.2 ст.15 та ч.2 ст.185 КК України як замах на крадіжку, а також за ч.2 ст.292 КК України, якщо таке пошкодження спричинило порушення нормальної роботи трубопроводів або небезпеку для життя людей [85].

Визначити точну суму завданих збитків внаслідок крадіжок нафти та нафтопродуктів можливо лише при виявленні викраденого в повному обсязі. А також неможливо визначити об'єм викраденої нафти та нафтопродуктів із магістрального трубопроводу, так як відсутня така методика.

Якщо посягання відбуваються з розливом нафти з пошкодженого трубопроводу, вони вступають у взаємодію із зовнішнім середовищем і стають непридатними для використання, то збиток від пошкодження нафтопроводу завжди оцінюється як значний, а також призводить до значного забруднення довкілля (ч. 3 ст. 292 КК України). Таким чином, здійснення врізання, крім вказаного випадку, містить ознаки кримінально-караного діяння, а саме умисного знищення чужого майна, що спричинило заподіяння шкоди власнику в особливо великих розмірах ще і за ч.2 ст. 194 КК України.

Проведене нами дослідження показало, що в чинному Кримінальному кодексі України існує тільки одна стаття 292, яка напряду встановлює відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів.

Дана стаття дає можливість запобігати злочинним проявам стосовно пошкодження і руйнування вказаних об'єктів та визначає, що саме вчинення цього злочину зумовлює настання злочинних наслідків та розміру завданих збитків.

Потрібно виділити, що крім об'єкта посягання будь-якого злочину, визначальною ознакою якого є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом [22, с. 261], що зумовлюють суспільну небезпечність пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів належить і характеристика об'єктивної сторони діяння, а саме засіб проникнення, знаряддя, за допомогою яких його вчинено. Отже, на нашу думку, доцільно доповнити розділ XI «Злочини проти безпеки руху й експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України статтю 292-1 «Виготовлення засобів проникнення та викрадення з нафто -, газо -, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів». Диспозицію цієї статті пропонуємо із двох частин. Частину першу викласти у наступній редакції: «Виготовлення засобів проникнення з метою незаконного під'єднання до нафто -, газо -, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів», караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк; частину другу викласти в наступній редакції: «Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб» караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Специфіка вчинення пошкодження чи руйнування об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів спрямована на незаконне заволодіння паливними ресурсами, що зважаючи на цю обставину, цілком доречно запропонувати доповнити розділ XI «Злочини проти безпеки руху й експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України статтю 292-2 «Незаконне заволодіння паливними ресурсами нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів». Диспозицію цієї статті також пропонуємо із двох частин. Частину першу викласти в наступній редакції:

«Незаконне заволодіння паливними ресурсами шляхом під'єднання засобів проникнення до нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»; караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк; частину другу викласти у наступній редакції: «Ті самі дії, якщо вони спричинили збитки у особливо великих розмірах» караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Щодо складу злочину, що стосується статті 191 КК України, то А. П. Закалюк дав висновок, що вона об'єднує три різні форми розкрадання чужого майна: привласнення, розтрату та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Спільною характерною ознакою всіх трьох форм розкрадання за цим складом злочину є наявність у особи правомочності на володіння майном або його утримання, можливо, навіть тимчасове. Злочин вчиняється з використанням саме такої правомочності. Наявність правомочності щодо майна визначається службовим актом: наказом про призначення на посаду або про покладення матеріальної відповідальності, довіреністю на право розпорядження майном, його зберігання, перевезення, передачу тощо. Додатковою ознакою характеризується розкрадання, вчинюване службовою особою. Остання має певні повноваження щодо викраденого майна, які визначаються її службовим становищем. Розкрадання цією особою вчиняються шляхом зловживання службовим становищем, тобто останнє використовується не за службовим призначенням, а з іншою, корисливою метою. Реалізація цієї мети, на відміну від розкрадань, вчинюваних за цим складом злочину не службовими особами, здебільшого має виражену економічну спрямованість. Вона завдає шкоди економічним інтересам власника. Нерідко супроводжується задоволенням економічних інтересів злочинця або іншої особи, в інтересах якої вчиняються зловживання [54, с. 146-147].

Вагомою галуззю паливно-енергетичного комплексу України є вугільна

промисловість. Вугільна галузь України займає надзвичайно важливе місце в економіці нашої держави, адже вугілля виступає єдиним національним енергоносієм. Але, на сьогодні вугільна галузь залишається збитковою, існує велика кредиторська заборгованість, організаційно-економічні, структурно-функціональні проблеми галузі. Результати діяльності правоохоронних органів констатують, що на сфери, які розвиваються за рахунок дотацій, частіше звертає увагу криміналітет, що призводить до великої кількості економічних злочинів.

Уже багато років поруч з легальним видобутком вугілля процвітає нелегальний. Щороку зростає кількість фактів незаконного видобування вугілля шляхом розкриття пластів гірничими виробками, так званими «копанками». Незаконний видобуток кам'яного вугілля можна проводити стихійно, шляхом самовільної розробки надр, будівництва та експлуатації інженерно-технічних споруд. Це небезпечне явище набуло системного та організованого характеру.

Незаконний видобуток вугілля, особливо відкритим кар'єрним способом, є небезпечним для навколишнього природного середовища та призводить до виснаження природних ресурсів. Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами набула чинності у 2011 році. Вона була затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.08.2011 № 303, зареєстрована в Мінюсті за №1097/19835 від 19.09.2011. Зазначена методика застосовується для визначення розмірів збитків, завданих державі видобуванням корисних копалин за відсутності дозвільної документації на користування надрами, передбаченої ст.19 Кодексу України «Про надра». Методика по самовільному надрокористуванню, хоч і не розраховує збитків у кратному розмірі до вартості корисних копалин, однак використовує для цього величини в частках мінімальної заробітної плати, для кожного виду корисних копалин своєю. Це означає, що розмір збитків збільшуватиметься при кожному підвищенні мінімальної заробітної плати [117].

Слід зазначити, що робота на «копанках» залишається майже не єдиним

способом заробітку в невеликих містах на сході країни. Через безробіття та малі заробітки колишні шахтарі змушені були щодня ризикувати життям. Незаконна діяльність підпільних «копанок» дуже рідко ставала предметом реагування органів кримінального переслідування. Несанкціонований видобуток вугілля на Донбасі набував загрозливого некерованого характеру.

Відповідно до реєстрів, станом на 01.12.2012 по Донецькій та Луганській областях, загальна кількість малих підприємств недержавної форми власності (юридичних осіб) складала 149 (+1 до 01.11.2012), у тому числі 61 – у Донецькій області та 88 – у Луганській області, які ведуть роботи на 184 гірничих відводах (+1 до 01.11.2012), у тому числі на 78 гірничих відводах по Донецькій області та на 106 – по Луганській.

Станом на 01.10.2014 загальна кількість малих підприємств недержавної форми власності складала 98. Після ситуації, яка склалася на Донбасі, на підконтрольній території України залишилось лише 4 підприємства, які знаходяться у м. Красноармійську (зараз Покровську) та м. Селідово Донецької області.

Існує ще одна проблема – це встановлені порушення вимог законодавства у сфері державних закупівель, охорони праці в діяльності вугільних підприємств.

При здійсненні державних закупівель найбільше розповсюдженими способами вчинення злочинних посягань є: отримання хабарів за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендеру; закупівля товарів, що не відповідають заявленим вимогам; проведення фіктивних операцій з придбання товарів, робіт і послуг; проведення фіктивних тендерів без фактичного придбання товарів чи послуг; необґрунтоване проведення закупівлі в одного учасника, а також тендерів за участі підставних учасників.

Найпоширенішими схемами заволодіння коштами службовими особами підприємств вугільної галузі є завищення обсягів та вартості робіт під час модернізації і ремонту об'єктів, укладання збиткових договорів, закупівля товарно-матеріальних цінностей по завищеним цінам.

Ще одним поширеним способом заволодіння службовими особами коштами

підприємств є складання фіктивних документів з метою незаконного нарахування заробітної плати, премій, витрат на відрядження та ін.

Для прикладу, прокуратурою м. Брянки встановлено порушення вимог законодавства, що виразилось у неналежних перевірочних заходах посадовцями ДП «Луганськвуглереструктуризація» обсягів виконаних робіт згідно договору за програмою «Забезпечення охорони навколишнього середовища шахти «Аненська» по проекту ліквідації шахти «Аненська» щодо озеленення плоского породного відвалу колишньої шахти на суму 992, 3 тис. грн., чим спричинило тяжкі наслідки охоронюваним законом державним інтересам. За вказаним фактом розпочато кримінальне провадження за ч. 2 ст. 367 КК України. (№42013030150000033). На теперішній інформація невідома.

Для прикладу, прокуратурою м. Свердловська встановлено, що посадовими особами тендерного комітету ДВАТ «Свердловське ШПУ з буріння стволів та свердловин» здійснено закупівлю товарно-матеріальних цінностей за державні кошти на суму 1,6 млн. грн. без проведення конкурсних торгів. За вказаним фактом розпочато кримінальне провадження за ч. 2 ст. 367 КК України. На теперішній час досудове розслідування триває.

Виділимо ще один важливий показник – динаміка злочинності, який показує зміну злочинності в часі (за часовий інтервал зазвичай береться один рік, але може бути і п'ятиріччя, місяці і навіть дні). В часі змінюється як стан (рівень) злочинності, так і її структура. Динаміка злочинності вираховується в абсолютному числі приросту рівня злочинності або у відносних числах цих змін, розрахованих до базового року, в тенденціях і закономірностях злочинності, також може бути виражена у відсотках.

Злочинність як і будь-який суспільний прояв людської активності є мінливою. Злочинність, її рівень, інтенсивність та інші кількісні та якісні показники перебувають у постійній зміні, мають певну динаміку залежно від дії обумовлених чинників, умов, у яких вона проявляється, в тому числі від реагування і запобігання їй правоохоронної системи та суспільства в цілому.

Таким чином, надамо динаміку вчинюваних крадіжок на енергосистемах

в Україні за 2010 - 2016 роки (Додатки Е, Ж).

Співставлення абсолютного приросту виявлених крадіжок показує, що динаміка врахованої злочинності на підприємствах енергетичних систем за 2010-2016 роки мала тенденцію росту в 2012 році, а також у деяких областях у 2015-2016 роках, що спонукає послаблення протидії та запобігання злочинності на енергосистемах України. Особливе місце в динаміці злочинності посідають зміни у рівні латентної злочинності. Зростання частки латентної злочинності є серйозним симптомом погіршення кримінальної обстановки в регіонах. Переважна кількість науковців-кримінологів обґрунтовано доводять, що латентна злочинність включає лише злочинні діяння, які не знайшли свого відображення в офіційній статистиці [99, с. 58; 89, с. 44; 109, с.55; 132, с. 12]. І. І. Карпець висловив думку, що латентною вважається та частина злочинності, відомості про яку не потрапили до відомостей офіційних звітів. І. М. Даньшин також вважав, що латентність злочинності є ознакою, яка відображає існування в країні тієї реальної ситуації, коли певна частина злочинності залишається неврахованою [89, с. 43]. Кримінологія вивчає декілька рівнів латентності – низький, середній та високий. Для даного типу злочинів рівень латентності є високим тому, що або інформація про злочини не надходить до правоохоронних органів, або самі правоохоронці часто не приймають відповідні рішення при виявленні таких фактів.

Таким чином, надаємо динаміку злочинів, виявлених на підприємствах нафтогазової галузі за 2010 – 2016 роки. Отже, динаміка коливання притаманна підприємствам нафтогазової галузі. Розглядаючи аналогічний період 2010-2016 років бачимо, що 2014 рік характеризується найвищими темпами зростання (+ 93,47%), тоді як у 2016 році спостерігається спад (- 32,33 %).

З наведених показників видно, що динаміка злочинності на підприємствах нафтогазової промисловості з 2010 по 2014 роки зросла (19%). Тимчасові коливання злочинності є результатом політичних, економічних, соціальних, демографічних, правових або реєстраційних «аномалій», які не відображали

основної лінії кримінологічних змін (Додаток Д).

Характеристика показників злочинності у сфері ПЕК буде неповною без аналізу географії, тобто розповсюдження в різних регіонах даного виду злочинності. У зв'язку із вивченням злочинності в даному (територіальному) напрямі, вчені-кримінологи використовують різні терміни [28; 103, с. 112; 111, с. 20; 59, с. 30] «територіальні відмінності злочинності», «територіальні особливості злочинності» та «регіональні відмінності злочинності», «регіональні особливості злочинності» [100, с. 753-770].

Серед науковців-кримінологів спостерігаються розбіжності у визначенні місця «географії» злочинності в її структуруванні. О. Литвак вважає, що якісним показником злочинності є також її так звана географія - тобто поширення злочинів по території України. І при визначенні структурних показників злочинності, на його думку, її географію необхідно визначати як окрему самостійну якісну характеристику [111].

Н. Ф. Кузнецова включила «географію» злочинності (тобто розподіл її за регіонами і типами населених пунктів) до основних показників структури злочинності [105, с. 69]. А. І. Долгова визначає поняття «географія злочинності» і «територіальні відмінності злочинності» як суміжні, але не ідентичні. Вони ґрунтуються на вивченні регіональних особливостей злочинності, але під географією злочинності розуміється порівняльний аналіз її особливостей в конкретних адміністративно-територіальних утвореннях тоді як територіальні відмінності злочинності як ширше поняття охоплює всі можливі підстави (фактори), які впливають на такі відмінності. Вивчення географії злочинності, тобто порівняння злочинності в конкретних областях та інших географічно позначених населених пунктах є лише частиною аналізу територіальних відмінностей злочинності. Разом з тим за основу аналізу територіальних відмінностей злочинності беруться загальні соціально-економічні, демографічні, соціально-культурні, географічні, історичні властивості, а також стан правовиховної та правоохоронної діяльності [46].

При дослідженні ж злочинності у сфері ПЕК України в різних регіонах

країни, а саме при вивченні її особливостей, перед нами постає завдання всебічного врахування великої кількості показників регіону, таких як: соціально-економічний потенціал, демографічна характеристика та міграційні процеси, політичний розвиток та ідеологічна спрямованість, інфраструктура. А тому, основним напрямом кримінології в розробленні стратегії боротьби зі злочинністю в країні і, зокрема, в регіоні має бути не лише взаємодія з науками, що вивчають зазначені показники останнього, а їх інтеграція в межах існуючої галузі в науці кримінології - регіональної кримінології.

Регіональна наука вивчає просторові аспекти соціальних, економічних, політичних та культурних явищ з урахуванням теорії і методики регіонального аналізу. Метою його є визначення найбільш раціональних шляхів розвитку району та здійснення регіонального прогнозу. Останнім результатом такого аналізу є затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, яка в свою чергу може бути основою для розроблення регіонального плану [156].

Таким чином, досліджуючи статистичні показники злочинності в паливно-енергетичному комплексі України в різних регіонах («географію» злочинності), маємо наступну картину. Вивчаючи злочинність в економічних районах слід відзначити, що найбільш ураженими злочинністю є Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська та Харківська області. Найменша кількість подібних злочинів реєструється у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях.

Діаграма (Додаток 3) ілюструє динаміку зареєстрованих кримінальних проваджень (справ), які було порушено за ст.185 і ст.292 КК України у адміністративно-територіальному розрізі, а саме там, де найбільша щільність трубопроводів (Полтавська, Сумська, Харківська та Чернігівська області). Як правило, тут характерна найбільша кількість незаконних врізань, крадіжок обладнання, механізмів та пального.

Для прикладу, у грудні 2014 року поблизу с. Щербаки Орхівського району

Запорізької області на 98 км магістрального газопроводу, під час планового обслуговування засобів протикорозійного захисту було виявлено виведення з ладу установки катодного захисту трубопроводу шляхом демонтажу та викрадення перетворювача ТДЕ-9-1,2 кВт – 1 шт. та трансформатора ОМП-10/10/0,23 – 1 шт. Розпочато досудове розслідування за ч.1 ст. 194 КК України.

Таблиця (Додаток Ж) показує детальний стан злочинності у нафтогазовій галузі України періоду 2010 - 2016 роки. Зокрема, скоєно 1317 злочинів. Факт кожного злочину розглядався комісіями, створеними на підприємствах, у склад яких входили відповідні фахівці із залученням правоохоронних органів. Слід зазначити, що 90% матеріалів розглядались в порядку ст. 97 КПК України (стара редакція). За результатами розгляду матеріалів було розпочато досудове розслідування (порушено к/с) за ч.1 ст.185 КК України – 427 кримінальних справ (далі – к/с), ч.2 ст.185 КК України – 61 к/с, ч.3 ст. 185 КК України – 63 к/с, ч.4 ст. 185 КК України – 33 к/с , ч.1 ст.292 КК України – 676 к/с, ч.2 ст.292 КК України – 22 к/с, з них відмовлено – 105 к/с, а передано до суду лише 16 к/с. На жаль, через невідомі обставини багато справ не дійшли до суду. Як правило, всі кримінальні справи розслідувались органами внутрішніх справ.

Не дивлячись на зусилля міліції, охоронних структур та працівників підприємств все ж таки випадки пошкоджень конденсатопроводів та викрадення вуглеводної сировини продовжують мати місце. Несанкціоновані втручання в роботу об'єктів нафтогазової галузі можуть призвести до непередбачуваних наслідків для здоров'я та життя людей і навколишнього середовища, оскільки вони є потенційно та особливо небезпечними. Так, у квітні 2004 року під час спроби сторонніми особами здійснити крадіжку газоконденсату зі свердловини Куличихівського родовища в Гадяцькому районі Полтавської області сталося загорання в результаті чого державі були завдані збитки на суму близько 3 млн. грн.

Таким чином, аналізуючи ситуацію по регіонах України, найбільше порушених кримінальних справ за 2010 - 2016 роки у сфері нафтогазової галузі є: в Полтавській – 373, Сумській – 235, Харківській – 216 і Чернігівській областях –

135. Полтавська область залишається найбільш корумпованою, де вчиняються злочини такої категорії.

Зокрема, восени 2010 року, Особа 1 самовільно поновив газопостачання будинковолоніння шляхом «врізання» до підземного газопроводу з метою викрадення природного газу. Протягом опалювальних періодів, починаючи з листопада 2010 року по листопад 2013 року Особа 1 шляхом несанкціонованого споживання природного газу для опалювання житлового приміщення умисно таємно викрав 12455,81 метрів кубічних природного газу, внаслідок чого ПАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» в особі Лохвицького управління по експлуатації газового господарства було спричинено матеріальні збитки на суму 16105 грн. 23 коп. Особу 1 визнали винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.185 КК України та призначили йому один рік іспитового строку та стягнули з Особи 1 на користь ПАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» в особі структурного підрозділу Лохвицького управління по експлуатації газового господарства 18255,23 грн. шкоди завданої злочином.

Велика кількість нафтогазопроводів, які знаходяться у Сумській області приваблює злочинців до вчинення злочинів. Високе навантаження незайнятих громадян на одне вільне робоче місце по області, низький рівень працевлаштування осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, невідповідність попиту і пропозиції робочої сили у професійному розрізі – все це спрямовує безробітних осіб до безкоштовного заробітку. За даними Головного управління статистики у Сумській області впродовж 2014 року центрами зайнятості області зареєстровано 50,6 тис. безробітних. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області за 2014 рік склав 10,2% населення працездатного віку.

Для прикладу, обвинувачена ОСОБА 1 у вересні 2012 року в лісосмузі в районі с. Основа Талалаївського району Чернігівської області - с. Матлаховка Роменського району Сумської області, виявивши на 13,5 км магістрального нафтопродуктопроводу «В. Бубни - Талалаївка» НГВУ «Охтирканафтогаз» ПАТ «Укрнафта» відвід шлангу з шаровим краном, який виходив з землі і був на

відстані 16 м приєднаний холодним врізанням та, перевіrivши наявність нафти у нафтопроводі, вирішив вчинити крадіжки нафтопродукту - нафти. З цією метою вступив у попередню змову із двома особами, між якими розподілив ролі та функції співучасників, спланував механізм вчинення злочину. За вироком суду винуватість трьох осіб повністю доведена, їх дії суд кваліфікує за ч. 4 ст. 185 КК України - вчинення крадіжки майна у великих розмірах за попередньою змовою групою осіб. Усіх осіб визнали винними у вчиненні злочину з іспитовим терміном відповідно до законодавства.

Водночас, на особливу увагу заслуговує також і Чернігівська область. Паливна промисловість Чернігівської області представлена видобуванням нафти, газу, газового конденсату й торфу, а також первинною переробкою газу на Гнідинцівському газопереробному заводі. Багата Чернігівщина й на корисні копалини. Нафтогазоконденсатні родовища зосереджені в Варвинському, Ічнянському, Прилуцькому, Талалаївському районах.

Для прикладу, у жовтні 2014 року ОСОБА 1 за попередньою змовою з нествановленими в ході розслідування особами, використовуючи автомобіль, обладнаний асенізаційною цистерною, який ОСОБА 1 взяв у тимчасове користування у свого знайомого ОСОБА 3, який не був обізнаний про злочинні наміри останнього, прибув до ділянки нафтопроводу «ДНС Леляки - врізання в ГЗУ - Леляки» поблизу с. Боршна Прилуцького району, який в нічний час перебуває під охороною Східної філії ТОВ «Сек'юрайті» м. Ромни Сумської області, а тому є сховищем, де шляхом під'єднання гумового шлангу до заздалегідь виготовленого врізання у нафтопровід, таємно, стали проводити відбір нафтоводяної суміші з даного нафтопроводу, однак, набравши у цистерну автомобіля 2390,0 кг нафтоводяної суміші, яка згідно довідки хіміко-аналітичної лабораторії НГВУ «Чернігівнафтогаз» є нафтою, вага якої в перерахунку на товарну нафту складає 2318,3 кг, загальною вартістю згідно довідки НГВУ «Чернігівнафтогаз» 22255,68 грн., були затримані співробітниками Прилуцького МВ УСБУ в Чернігівській області, що не дало їм змоги довести злочин до кінця з причин, що не залежали від їх волі. Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської

області визнав ОСОБУ 1 винним за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України і на підставі ст. 75 КК України встановив йому іспитовий строк на 2 (два) роки.

Крім того, уразливими злочинністю у даній галузі є такі області: Львівська (84 к/с), Дніпропетровська (77 к/с), Івано-Франківська (63 к/с), Донецька (49 к/с), Луганська (42 к/с) та Одеська (37 к/с).

Як показує статистика, найбільша кількість зареєстрованих злочинів у галузі електроенергетики на Дніпропетровській ЕС, Донбаській ЕС, Південній та Північній ЕС. Динаміку в адміністративно-територіальному розрізі показано у додатку Ж. Головною небезпекою для електроенергетичної галузі є розкрадання її майна, зокрема, крадіжки з трансформаторних підстанцій та повітряних ліній електропередач. Такі крадіжки призводять не лише до знеструмлення помешкань громадян, але й до серйозних збоїв у функціонуванні великих підприємств, установ та організацій. Постійне збільшення зареєстрованих злочинних посягань у сфері електроенергетики свідчить про зменшення кількості незареєстрованих злочинів. Тобто, розміри даної злочинності багаторазово перевищують кількість зареєстрованих злочинів. Для усунення латентних злочинних посягань у галузі електроенергетики потрібно визначити межі застосування адміністративного та кримінального законодавства при кваліфікації таких діянь.

Перевірками, які були проведені Генеральною прокуратурою України встановлено, що через безконтрольність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та контролюючих органів у Донецькій та Луганській областях поширено незаконне видобування вугілля так званих «копанок», а впродовж останніх років – кар’єрним способом. Щороку кількість таких фактів зростає.

Найчастіше більшу частину об’єктів вугільної промисловості (90%) складають Дніпропетровська, Донецька та Луганська області. Саме у Донецькому і Луганському регіонах рівень злочинів у вугільній галузі є найвищим. Найбільші показники залишаються у Луганській (42%) і Донецькій (40%) областях. Найменша кількість виявлених злочинів у Дніпропетровському (7%), Львівському (3%) та Волинському (1%) регіонах. Слід звернути увагу, що статистичні дані про

злочини на об'єктах вугільної промисловості не вказуються по статтям Кримінального кодексу України, тому і не дозволяє нам дати їх об'єктивну характеристику.

Матеріальні збитки від даної категорії злочинів по регіонах виглядають так: Волинська – 1%, Львівська – 2%, Дніпропетровська – 7%, Луганська – 41%, Донецька – 49%.

Таким чином, аналізуючи географію вчинення злочинів у ПЕК України, слід виділити регіони з підвищеною кількістю цих посягань. Для нафтогазової галузі – Полтавська, Сумська, Харківська та Чернігівська області (понад 80 % від усіх зареєстрованих) та регіони з найменшою кількістю зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 292 КК України – Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Черкаській та Чернівецькій області (на всі ці області разом припадає менше 3 % від усіх зареєстрованих).

Для електроенергетики – найбільша кількість посягань у Донбаському, Дніпровському, Північному та Південному регіоні. Найменша – Південно-Західний, Центральний та Західний регіони.

Для вугільної галузі – видобуток вугілля на Україні сконцентрований у Донецькій та Луганській областях, тому в даних областях є найбільша кількість зареєстрованих злочинів.

На таку ситуацію вплинули декілька причин. По-перше, це економічна криза. Вугільна промисловість опинилася в ситуації, коли подальше зволікання із вирішенням проблем галузі призведе до вкрай негативних наслідків. Зокрема, Донецька та Луганська області - вугільна, чорна металургія, електроенергетика, а також нафтохімічна. Закриття підприємств (в першу чергу вугільної промисловості), скорочення робочих місць і, як наслідок, ріст безробіття, зростання заборгованості та неможливості виплачувати в повному обсязі заробітну платню, зменшення доходів призвели до зубожіння великої частини населення областей та спонукали до крадіжок. По-друге, робота підприємств вугільної галузі ускладнюється також природними факторами, що відрізняють їх роботу від підприємств інших галузей. Природні умови важко прогнозувати, вони

створюють небезпеку для виробництва. З урахуванням природних умов організують роботу шахтарів, які працюють в очисних вибоях, насичених вугільним та природним пилом.

Разом з тим, необхідно відмітити і складову введення новітніх технологій, які необхідні як для підвищення якості виробничої діяльності, так і фізичного захисту людей, покращення умов їх праці. Для цього потрібні серйозні фінансові інвестиції. Проблемою злочинності Північного регіону є велика різниця між рівними соціально-економічного розвитку містами та віддалених районів.

Проведене дослідження показало, що злочини у сфері ПЕК вчиняються здебільшого у зимовий період (22%), найменша кількість припадає на осінній період (8,6%). Це пояснюється тим, що в зимовий період складніше працевлаштуватися та задовольнити мінімальні життєві потреби.

Вивчення регіональних особливостей злочинності важливо не лише з точки зору теоретичної кримінології, зокрема, для уточнення механізму детермінації злочинності та її змін, а й з практичного боку. Це пов'язано з можливістю обліку регіональних особливостей злочинності та їх причин в процесі диференційованої боротьби з нею в конкретних умовах. Аналіз зазначених особливостей дає можливість встановити закономірності виникнення та існування злочинності в різних за соціально-економічними, соціально-культурними характеристиками регіонах, виділяти в останніх загальне й специфічне [124, с. 114-117].

Таким чином, для кримінологічної характеристики злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України ми визначили низку кількісних та якісних показників. Стан їх вчинення є кількістю зареєстрованих злочинних посягань на паливно-енергетичну сферу протягом останніх років, які постійно збільшуються.

2.2 Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України

Досліджуючи питання кримінологічної характеристики злочинів, які

вчиняються у сфері паливно-енергетичного комплексу України, не можна залишити поза увагою вивчення проблем, що пов'язані з особою злочинця, адже особа злочинця є головним детермінантом вчинення злочинів у сфері ПЕК України. Проблема особи злочинця є головною і водночас найбільш складною проблемою. Вона завжди була однією з центральних проблем вивчення усіх наук кримінального профілю.

За результатами багатьох кримінологічних досліджень виявлено, що ефективність запобігання злочинам забезпечується завдяки належній увазі до особи злочинця, оскільки вона є носієм причин вчинення злочинів. Тому проблема особи злочинця є актуальною. Таким чином, особа злочинця не лише існує, але й потребує дослідження. У кримінологічній літературі спостерігаються певні термінологічні розбіжності. Наприклад, одні науковці вживають «особа злочинця», інші – «особистість злочинця». А. П. Закалюк керувався тим, що в українській мові термін «особа» має два значення. Перше – це особа як діяльнісна самодостатня людина, суб'єкт суспільної активності та діяльності, учасник цих процесів та суспільних утворень [52]. Цьому значенню відповідає російський термін «лицо». Друге – соціальна якість особи [52]. У цьому значенні у російській мові терміну «особа» відповідає термін «личность». Тому поряд з терміном «особа» вживається термін «особистість» для визначення соціальної складової особи [52].

На думку А. Ф. Зелінського, особа злочинця - альфа й омега кримінальної психології, її наріжний камінь. Людина, яка порушила кримінальний закон, є автором злочину, а її «справа» перетворює громадянина на злочинця, який відхиляється суспільною свідомістю [58]. У злочинців під час зайняття злочинною діяльністю виробляються своєрідні вміння і навички, а також звички і нахили. Вчинення злочинів певним способом - передумова злочинної професіоналізації. Знання специфіки способів професійної злочинної діяльності - ключ до виявлення винних. Як вважає В. О. Коновалова, про особу злочинця необхідно говорити у тому випадку, коли йдеться про певну систему злочинних дій. Це обумовлено тим, що особистість формується в процесі діяльності (у тому

числі злочинної). Вчинення злочинних дій позначається на психологічній структурі особистості, виникненні у неї антигромадської спрямованості (установки) [79].

Для характеристики особи злочинця та злочинної поведінки в юридичній літературі використовуються терміни «антисупільна та асоціальна (соціально нейтральна) установки». В. М. Кудрявцев вважав, що антисупільна установка є загальною програмою діяльності у визначених життєвих ситуаціях. Вона містить у собі індивідуалістичну життєву орієнтацію, нехтування нормами правопорядку та соціалістичної моральності, байдужість до вибору засобів для досягнення своїх цілей, негативне ставлення до суспільних потреб та інтересів [106].

Зазвичай, особи, які вчиняють злочини у сфері ПЕК, мають антисоціальні установки, дотримуються принципу швидкого збагачення незалежно від способів, байдужі до правопорядку та моральності.

Вивчення особи злочинця має велике науково-пізнавальне і практичне значення для успішного вирішення всіх комплексів питань, які пов'язані як з конкретним випадком вчинення злочину, так і з загальними завданнями боротьби зі злочинністю і попередження злочинів [198, с. 39].

О. Б. Сахаров зазначав, що під час вивчення особи злочинця увага дослідника повинна звертатися, з одного боку, на найважливіші сфери її суспільного існування (сімейну, побутову, виробничу тощо), а з другого – на внутрішню сферу особи – моральні, психологічні й соціально-фізіологічні ознаки, властивості та особливості. [198, с. 263].

Кожна розумна людина не може розглядатися як пасивний продукт середовища і суспільства, в якому вона живе. Це відноситься і до особи злочинця, яка впливає на середовище і суспільство, а також випробовує зворотню дію, оскільки її життя є діяльність. Саме тому особа злочинця оцінюється як діянна істота, спосіб життя якої накладає відбиток на всю її подобу. З точки зору її індивідуальних та суб'єктивних особливостей, особа злочинця – це людина, індивід, яка свідомо визначає своє діяльне відношення до навколишнього світу.

Особа злочинця являє собою сукупність психологічних соціально значущих

негативних властивостей психіки людини, які розвиваються в процесі різноманітних та систематичних взаємодій з іншими людьми [104].

Особа злочинця, яка вчиняє злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України характеризується сукупністю соціально значущих властивостей і ознак, зв'язків та відносин, які характеризують особу, винну в порушенні кримінального закону, у поєднанні з іншими умовами й обставинами, що впливають на її антигромадську поведінку [64, с. 84; 118, с. 27].

Про осіб, які вчиняли злочини, писали такі відомі вчені, як Дж. Говард, Ч. Ломброзо, Є. Феррі. Сама категорія «особа злочинця» вельми умовна і абстрактна. Історія кримінології свідчить про те, що найбільш гострі дискусії серед вчених стосувалися питань особи злочинця: вчені висловили протилежні думки - від заперечення теоретичної і практичної користі категорії «особа злочинця» (Ю. Д. Блувштейн, Я. І. Гілінський, І. І. Карпець, Г. М. Резнік, А. М. Яковлев) до додання окремим особливостям особи кримінологічно значимих якостей, які обумовлюють вчинення злочину (Ю. М. Антонян, Н. С. Лейкіна, В. В. Лунєєв, В. Д. Філімонов). Деякі кримінологи пропонують різні структури особливостей осіб, які вчиняють злочини. А. Ф. Зелінський визначав особу злочинця через таку сукупність оцінювань – соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які типово притаманні винним у злочинній діяльності певної спрямованості [60, с. 57]. О. М. Джужа виділяє такі структурні елементи особи злочинця: соціально-рольові, соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові [43, с. 132].

Ми поділяємо думку О. М. Джужі та виділяємо такі групи кримінологічно значущих ознак, характерних для осіб, засуджених за злочини, вчинені у сфері ПЕК України: соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні та кримінально-правові.

За результатами вивчення більше, ніж 200 порушених та розслідуваних кримінальних справ та судових вироків цієї категорії, а також висновків опитування працівників правоохоронних органів, нами було досліджено характерні особливості особи злочинця, який вчинив злочин у сфері ПЕК

України.

За даними емпіричного дослідження наступні показники розподілимо на три великі групи сфери ПЕК, а саме: нафтогазову, електроенергетичну та вугільну.

Соціально-демографічні показники: 1) за статтю: у всіх галузях злочини вчинялися чоловіками, оскільки вони частіше всього обіймають матеріально-відповідальні посади. У нафтогазовій галузі – 73%, у електроенергетичній – близько 69,61%, у вугільній – 60,6%; 2) за віком: осіб, які вчинили такі злочини було поділено на групи за віком: у нафтогазовій галузі - до 25 років – 1,4%, від 25 до 35 років – 37,7%, від 36 до 50 років – 56,8%, 50 і більше років – 4,1%; у електроенергетичній - до 25 років – 12,73 %, від 25 до 35 років – 31,69 %, від 36 до 50 років – 38,70 %, старше 50 років – 16,88 %; у вугільній - від 40 до 50 років – 45 %, від 50 до 60 років – 25 %, від 20 до 30 років – 20 %, від 30 до 40 років – 10 % (додаток Й).

Аналіз наведених даних свідчить, що 23% злочинів, вчинених особами, а саме молоддю у віці від 25-35 років, перебувають у фазі становлення. Вони не мають чітких уявлень про дозволене чи недозволене, оскільки зруйновані традиційні форми суспільної моралі. На формування свідомості молоді впливають соціально-політична, соціально-економічна, соціокультурна, морально-психологічна, організаційно-управлінська, побутово-дозвільна, спортивно-оздоровча сфери суспільного життя. Молодіжне середовище дуже чутливе до проявів та загострення соціальних протиріч, негативних впливів та зміни умов буття. Діапазон їх кримінальної відповідальності обмежено викраденням майна або електричних мереж, кабельних ліній електропередач та їх обладнання або їх умисне пошкодження, здійснення операцій з металобрухтом (ст.185, 188-1, 194-1, 213 КК України).

За офіційними даними Генеральної прокуратури України за 2010-2016 рр. всього за ст. 188-1 КК України було засуджено лише 12 осіб, за ст.194-1 КК України - 73 особи. Пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину за ст.213 КК України – 5903 особам.

Загалом, узагальнену характеристику особи злочинця за злочини про викрадення електричної енергії шляхом її самовільного використання дати дуже важко, оскільки не можна виділити характерні особливості, спільні для всіх злочинців даної категорії.

На думку В. В. Бедь дуже важливою характеристикою особистості злочинця є освіта. Прямої кореляційної залежності між рівнем освіти і формою антисуспільної поведінки немає, однак рівень освіти впливає і на правосвідомість, і на формування світоглядних поглядів, і на здатність вибору того чи іншого варіанта поведінки [12].

За освітнім рівнем серед злочинців, які вчинили злочини у нафтогазовій галузі мають вищу освіту – 57,7%, середню спеціальну – 32,7%, середню загальну – 9,6%; у електроенергетиці – 62% мають середню спеціальну освіту, 29% - вищу й 8% не закінчену середню. Переважають безробітні і ті, що ніде не навчаються – 44 %, 31,5% - інші категорії (пенсіонери, різноробочі), крім того, 24 % таких осіб на момент вчинення злочину були приватними підприємцями, або працівниками підприємств.

На сьогодні, викрадення об'єктів електроенергетики, а саме злочини, передбачені ст. 194-1 КК України дуже часто здійснюють неповнолітні.

Як зазначає Н. А. Тітова, не сформованість психіки характеризується тим, що для правомірної поведінки неповнолітнім необхідне прийняття правомірних рішень та правильна побудова правовідносин, що можливе лише при наявності життєвого досвіду [215, с. 348].

За даними дисертаційного дослідження В. П. Сисоевої, за освітнім рівнем серед злочинців, які вчинили злочини, передбачені ст. 213 КК України, переважають ті, що мають тільки загальноосвітню (144 осіб, чи 37,40 %) або середню спеціальну освіту (121 осіб, чи 31,43 %). Проте звертає на себе увагу той факт, що 32 злочинці (8,31 %) мали також вищу освіту [202, с. 82].

У вугільній галузі - за даними нашого дослідження 48,4 % засуджених мали вищу освіту, 42,5 % - середньо-технічну, а 9,1 % - середню освіту (Додаток Й).

За місцем проживання: загалом у всій галузях ПЕК переважають мешканці міст – 58%, сільської місцевості – 42%.

Як зазначає Т. В. Корнякова дві третини від загальної кількості становить питома вага сільських мешканців серед засуджених за незаконне видобування корисних копалин (63,3%). У свою чергу, питома вага міських мешканців є найвищою серед осіб, винних у незаконному видобуванні корисних копалин (36,7%). Наведені дані щодо питомої ваги міських мешканців пояснюється такими обставинами. Незаконне видобування корисних копалин (серед них переважає вугілля) було виявлено у містах, тобто за місцем розташування занедбаних шахт тощо, а отже, такий злочин вчинявся передусім саме мешканцями міста [82, с. 238].

Порівняння цих характеристик дає можливість зробити висновок про значні демографічні відмінності осіб, які вчиняють злочини у сфері ПЕК України.

Характерним прикладом демографічної ознаки злочинців ПЕК є співвідношення та характеристика злочинів, які вчиняються у цій галузі на території Дніпропетровської області. Досліджувались міста Новомосковськ та Павлоград. Крадіжки газового конденсату були тільки у м. Павлоград – 40 випадків. Щільність населення обох міст однакова. Рівень виплати заробітної плати та пенсій - також. Проте, відмінною характеристикою є демографічний стан населення. Протягом другої половини минулого століття м. Павлоград заселявся бувшими засудженими. Таке порівняльне дослідження показує, що у вчиненні злочинів у сфері ПЕК демографічні характеристики відіграють значну роль.

Цей процес залежить від конкретного середовища проживання і спілкування людини, а також від характеру її соціальної діяльності і накладає свій відбиток на подальше життя людини.

Соціально-рольові характеристики: за видом занять: злочини у нафтогазовій галузі вчиняються переважно керівниками підприємств – 29,1%, керівники підрозділу підприємств – 24,1%, матеріально відповідальними особами – 22,3%, працівниками фінансово-бухгалтерської сфери – 20%, робітниками – 5%; у електроенергетиці – в основному особи, матеріальний стан яких характеризується

як середній, хоча переважна більшість злочинців на момент вчинення злочину не мала офіційного джерела прибутку. Слід виділити злочини у сфері електроенергетики, вчинені службовими особами, які наділені певними повноваженнями, відповідальність за які передбачена ст. ст. 364, 365, 366, 367 КК України; у вугільній - керівники підрозділів (36 %), керівники підприємств (24 %), фінансово-бухгалтерські працівники (22 %), матеріально-відповідальні особи (13 %), державні службовці (5 %). Характеризуючи стаж роботи у нафтогазовій галузі, до 3 років – 11,4 %, від 3-5 років - 45,9 %, понад п'ять років – 42,7 %; у вугільній промисловості - особи, які перебували на посаді від 2 до 5 років - 48,5 %, від 5 до 10 років - 30,3 %, більше 10 років - 21,2 %. У середньому засуджені особи, що перебували на посаді до 6 років і добре знали свої функціональні обов'язки (Додаток А).

За даними дисертаційного дослідження О. О. Титаренка найбільш активна криміногенна група серед чоловіків за стажем роботи – це особи, які перебували на посадах від 2 до 5 років, а серед жінок – особи, які перебували на посадах від 5 до 10 років. Особи жіночої статі, які перебували на певних посадах протягом перших 5 років на підприємствах вугільної промисловості, менш схильні до вчинення економічних злочинів, ніж чоловіки. Але ця ситуація змінюється у протилежний бік відносно осіб чоловічої та жіночої статі, які перебували на посадах понад 5 років. Можна говорити також про існування тісного взаємозв'язку між тривалістю злочинної діяльності і безперервним періодом роботи винних осіб на підприємстві вугільної галузі [214, с. 50].

Морально-психологічні характеристики. Особливістю кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють злочини у нафтогазовому комплексі України є те, що у 78,2 % випадках особи мали абсолютно позитивну характеристику, а 76% були одруженими; у електроенергетиці - особи, які вчиняють злочинні посягання на об'єкти електроенергетики, більше ніж у 70 % випадків мають родину, багато хто з таких правопорушників мають неповнолітніх дітей. На думку А. Ф. Зелінського, у більшості випадках наявність неповнолітніх дітей виступає як стримуючий фактор від вчинення девіантної або делінквентної поведінки [57].

Але повністю з такою позицією ми погодитись не можемо тому, що не завжди сім'я виступає стримувальним чинником, а, навпаки, впливає на формування корисливих мотивів; у вугільній - серед засуджених чоловіків переважали одружені особи - 54,5 %. Серед жінок також переважали заміжні - 24,2 %. Таким чином, більшість осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності, були одружені (78,7 %).

Слід також зазначити, що лише 9,4% масиву досліджуваних під час вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння. Саме бажання змінити своє матеріальне становище на краще навіть злочинним шляхом було свідомим.

Досліджуючи морально-психологічний портрет засуджених за вчинені злочини у сфері ПЕК України, відмічаємо особливості, які входять в структуру особи злочинця, такі як: характер, темперамент, мислення, інтелектуальні та вольові якості. Вказані ознаки істотно впливають на поведінку людини, її реакцію на дію ззовні. Криминологи вказують на більш високий, у порівнянні зі звичайними громадянами, рівень імпульсивності і агресивності, властивий злочинцям. Для злочинців характерний дисбаланс між самооцінкою і потребами: завищена самооцінка, схильність до самовиправдання, перекладання вини на інших осіб. [105, с. 130-131]. У більшості вивчених нами злочинів сфери ПЕК злочинцям даної категорії притаманне чітке усвідомлення протиправних дій, правовий нігілізм, задоволення своїх власних потреб будь-яким способом.

Зважаючи на те, що злочини у сфері ПЕК України мають розрізнений характер та містять у собі декілька складів злочинів, важко чітко класифікувати мотиви, якими керувалися особи, притягнуті до кримінальної відповідальності. Іноді не можливо встановити мотиви, виходячи з інформації, що міститься у кримінальних справах та відмовних матеріалах.

Рішення судів по кримінальних справах (провадженнях) у нафтогазовій галузі розподілилися таким чином: позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 38,2 %; позбавлення волі на певний строк з конфіскацією майна – 20,9 %; обмеження волі – 20 %;

штраф – 18,6 %; інші рішення – 2,3 %. За офіційними даними Генеральної прокуратури України за 2010-2014 роки всього за ст. 292 КК України було засуджено 34 особи. За 2015 рік обліковано 245 кримінальних правопорушень, з них 5 особам вручено повідомлення про підозру у скоєнні злочину. У 2016 році обліковано 264 кримінальних правопорушень, з них 23 особам вручено повідомлення про підозру у скоєнні злочину.

Рішення судів по кримінальних справах (провадженнях) у вугільній галузі Дніпропетровської, Донецької і Луганської областей показує, що у 73 % кримінальних справ злочини були вчинені однією особою, а в 27 % кримінальних справ – саме групою осіб (переважали групи кількістю від 2 до 3 осіб). За результатами вивчення кримінальних справ, лише 5 % осіб були раніше засуджені. За офіційними даними Генеральної прокуратури України, за 2010-2014 роки всього за ст. 240 КК України було засуджено 1083 особи. За 2015 рік обліковано 623 кримінальних правопорушень, з них 163 особам вручено повідомлення про підозру у скоєнні злочину. У 2016 році обліковано 608 кримінальних правопорушень, з них 489 особам вручено повідомлення про підозру у вчиненні злочину [169].

Найбільш високий рівень вчинення групових злочинів спостерігається у двох групах: керівники підрозділів та фінансово-бухгалтерські працівники підприємств сфери ПЕК.

У зв'язку з цим, при визначенні груп злочинів, які утворюють економічну злочинність, основною ознакою є заподіяння шкоди економічним інтересам держави і громадян, які охороняються законом, шляхом розкрадань, господарських і корисливих посадових злочинів. Відмінна риса економічних злочинів у тому, що вони відбуваються спеціальним суб'єктом посадовими і матеріально відповідальними особами, а не сторонніми для об'єкта керування людьми, включеними в систему економічних відносин, на які вони зазіхають.

Таким чином, надана характеристика осіб, що вчинили злочини у сфері ПЕК, дала змогу зробити такі висновки:

1. Аналіз вивчених матеріалів показав, що найчастіше злочини сфери

ПЕК вчиняють чоловіки у віці від 40-50 років. За соціальним станом серед засуджених переважають керівники підрозділів і підприємств (60 %). Більшість злочинців мали стаж роботи у цій сфері від 2 до 5 років. Значна частка осіб мали середню освіту - 49%. Слід зауважити, що останніми роками спостерігається тенденція до збільшення кількості осіб з вищою освітою, які вчиняють злочини у ПЕК, а також зростання крадіжок неповнолітніми.

2. У переважній більшості випадків злочинна поведінка досліджуваних осіб була наслідком поступового зростання інтенсивності антисуспільної поведінки. Злочини були вчинені з корисливих мотивів.

3. Найбільшої шкоди ПЕК завдають раніше засуджені особи, які діють організованими злочинними групами. Такі групи утворюються здебільшого там, де є можливість налагодження корупційних зв'язків із керівниками підприємств, які функціонують у контролюючій сфері та безпосередньо у сфері ПЕК. Злочини, що вчинюються у нафтогазовій галузі у складі організованих злочинних груп, переважно кваліфікуються за сукупністю: за декількома статтями Кримінального кодексу України. При досудовому розслідуванні таких злочинів виникають труднощі, які викликані складним механізмом їх вчинення, коли виконання окремих складових ланок злочину розподіляється між членами злочинної групи. Злочини паливно-енергетичної сфери вчиняються організованими злочинними групами, кількісний і якісний склад яких напряму залежить від виду злочинів. Так, розкрадання шляхом незаконного підключення до трубопроводів вчиняються групами у складі від 3 - 9 чоловік, з яких хоча б один учасник є працівником підприємства ПЕК. Фальсифікуються «відомості про втрати» групами до 5 чоловік, в основному, що складаються з керівників і матеріально-відповідальних осіб підприємств і організацій ПЕК або тісно з ним пов'язаних. Контрабанда ресурсів і продукції ПЕК вчиняються великими організованими групами з наявністю «зарубіжної ланки» в ланцюжку (злочинної групи або окремої особи) до декількох десятків чоловік. У цілому, більшість організованих злочинних угруповань у сфері ПЕК складаються в середньому з 3-5 чоловік (більше 65 %).

Спонукальним мотивом заняття злочинною діяльністю у сфері ПЕК виступає користь. Дані особи у переважній більшості вчинюють злочин за заздалегідь обдуманим чи відпрацьованим планом з розробленим механізмом вчинення злочину, в основному - за попередньою змовою групою осіб.

Аналіз криміногенної ситуації, що склалася у даному секторі економіки свідчить про те, що випадки організованих злочинних посягань на підприємствах, які займаються видобуванням, переробкою, реалізацією та транспортуванням нафти і нафтопродуктів, набули розповсюдженого характеру (найбільш криміналізованими регіонами стали Дніпропетровська, Полтавська, Сумська, Харківська та Чернігівська області). Саме в нафтогазовому секторі ПЕК найчіткіше проявляються особливості організованої злочинної діяльності.

2.3 Особливості детермінації злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України

Проблема детермінації злочинності є однією з центральних у кримінологічній науці і має важливе значення для здійснення ефективної профілактичної діяльності правоохоронними органами. Її важливість обумовлюється тим, що в разі розкриття причин злочинності, з'являється можливість розробити та здійснити ефективні заходи боротьби з цим негативним явищем. Водночас ця проблема є й найбільш складною та такою, що не знайшла свого остаточного вирішення. При вивченні детермінації злочинності використовуються знання філософії та психології, соціології та соціальної психології [52, с. 184].

Для того, щоб якісно і всебічно розглянути питання запобігання злочинності у ПЕК, слід визначити понятійний апарат та встановити особливості детермінації злочинів, оскільки злочини у ПЕК є частиною злочинності загалом і підпорядковуються тим же загальним правилам детермінації злочинності.

Детермінація (від лат. *determinare* - визначати, обумовлювати) - найзагальніша категорія, що характеризує залежність одних явищ, процесів і

станів у природі й суспільстві від інших, свідчить про зв'язок між речами та явищами. Детермінант - визначальний, зумовлювальний; детермінувати - визначати, зумовлювати; детермінація - процес визначення, зумовлення. Процес детермінації злочинності є складною взаємодією різних форм зв'язків: функціональних, статистичних, зв'язків стану, причинних тощо [64]. Поряд з даним терміном використовують термін «фактор». Ми поділяємо думку О. М. Бандурки, Л. М. Давиденко, які розуміють фактор і як причину, і як умову, і як явище, яке становить з ними функціональний зв'язок, а також визначений стан соціальних процесів та явищ, їх взаємообумовлених сполучень [6, с. 33].

Детермінація злочинності - це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона пов'язана і якими вона обумовлена [52, 74, с. 184]. А. П. Закалюк визначив детермінацію злочинності (або кримінологічну детермінацію) як різновид суспільної детермінації, на яку поширюються всі основні закономірності останньої і яка, у свою чергу, може розглядатись у рамках ще більш загальної системи - детермінації подій та явищ природи і суспільства [52, с. 185]. Важливим положенням теорії детермінації є визначення основної риси детерміністичного зв'язку між об'єктами (подіями, процесами, явищами) - наявність залежності між ними, одного від другого, а реально - від інших об'єктів. Він підкреслив наявність трьох основних елементів системи кримінологічної детермінації: причин, умов, корелятив [52, с. 186]. Учений зазначав ланку детермінації злочинності в цілому, що являє собою узагальнення на певному етапі та усупільнення дії ланок детермінації злочинів [52, с. 197]. Таким чином, за функціональним призначенням детермінанти поділяються на причини, умови, кореляти, детермінанти іншого зв'язку. Між ними можуть бути різні зв'язки, а саме: причинно-наслідкові, причинно-обумовлююча кореляція, функціональна залежність, зв'язок станів, структурно-системна залежність [108, с. 11].

Слушною є думка А. М. Бойка стосовно того, що вчення про детермінацію злочинності є методологічною основою наукового обґрунтування заходів запобігання та протидії злочинності [17, с. 114]. На його думку, кримінологічна детермінація належить до соціальної, тому в основу кримінологічної теорії

детермінації злочинності покладено вчення про соціальну детермінацію [17, с. 132-133]. Вчений зазначав виникнення у соціально-філософській літературі концепції двох рівнів соціальної детермінації. Сутність цієї концепції - в різній соціальній обумовленості: а) діяльності окремої людини чи групи людей, тобто рівня індивідуальної діяльності; б) розвитку особливої форми соціального буття, тобто обумовленості загальносоціального рівня [17, с. 145].

Найбільша увага кримінологів приділяється дослідженням двох груп детермінантів, а саме причинам та умовам.

Б. М. Головкін доходить висновку, що під причиною злочинності необхідно розуміти - криміногенну деформацію суспільної свідомості у виді антисоціальних поглядів, звичаїв, традицій, установок, що за певних умов закономірно породжують злочинність як свій наслідок. Причини можуть породжувати злочинність як наслідок лише при поєднанні з умовами. Під умовами злочинності розуміють сукупність негативних явищ і процесів, що сприяють формуванню та прояву причин злочинності [35].

При виділенні основних детермінант злочинності у сфері ПЕК важливе методологічне значення має розподіл на об'єктивні та суб'єктивні підходи детермінації злочинності. Об'єктивний підхід існує незалежно від волі людини. До нього належать стан економіки, екології, соціальний устрій, спадковість та інше. Суб'єктивний підхід, а точніше соціально-психологічний охоплює все особистісне, що залежить від волі людей: свідомість, звички, мораль, право, політичні погляди, традиції та інше.

Кримінологи розрізняють детермінанти економічної злочинності та безпосередньо впливають на детермінацію криміногенних чинників у сфері ПЕК.

До цього часу проблематика детермінації злочинності у ПЕК на кримінологічному рівні комплексно не досліджувалася, проте існує ряд наукових робіт, у яких досліджувалися фактори злочинності у складових ПЕК. Так, у дисертаційному дослідженні Ю. О. Левченка частково висвітлена детермінація криміногенних факторів та проблеми кримінологічної детермінації злочинів, вчинюваних у нафтогазовому комплексі України [113, с. 115-132]. Були виділені

ті, що впливають на злочинність у нафтогазовій сфері: соціально-економічні, організаційно-управлінські та правові кримінологічні фактори.

Слід зазначити дослідження О. О. Титаренка, який виділив фактори, що детермінують економічні злочини у вугільній промисловості. Він виокремив детермінанти, що найбільше впливають на формування криміногенної ситуації у вугільній промисловості [214, с. 102-129], а саме: економічні, політичні, соціальні, правові та організаційні.

Детермінанти, які обумовлюють скоєння злочинів у нафтогазовому комплексі України також висвітлені у дослідженні В. А. Ставінського. Він виявив, що найбільше сприяють вчиненню злочинів у НГК України економічні детермінанти, далі за значенням та впливом на злочинність у цій сфері (у низхідному порядку) було названо такі детермінанти, як: політичні, правові, соціокультурні, морально-психологічні (особисті якості особи) та технологічні [207, с. 83-121].

Кримінологічні особливості детермінації економічної злочинності були виділені у науковому дослідженні І. В. Маслія Узагальнивши результати проведеного аналізу він класифікував причини виникнення та функціонування тіньової та кримінальної економіки за такими групами: а) загальнодержавні; б) внутрішньополітичні; в) причини, обумовлені недоліками державного управління та правового регулювання; г) соціальні причини [115, с. 42].

Різні погляди до визначення переліку та значення детермінантів спонукали до аналізу комплексу взаємопов'язаних факторів, що детермінують економічні злочини у ПЕК України. Згідно експертних оцінок, детермінантами, що найбільше сприяють вчиненню злочинів у сфері ПЕК є такі: економічні, політико-правові, соціальні, організаційно-управлінські та технологічні.

Результати анкетування в межах дисертаційного дослідження подано у додатку Н.

Розглянемо детальніше детермінанти, які найбільше сприяють злочинам у сфері ПЕК та охарактеризуємо особливості їх впливу на криміногенну ситуацію у ПЕК. На розповсюдження злочинності у сфері ПЕК негативно впливає

несприятлива соціально – економічна ситуація у державі, яка спричинена економічною та фінансовою кризою, що супроводжується спадом виробництва, банкрутством підприємств, зниженням рівня матеріального забезпечення більшості населення, збільшення безробіття, поширеність корупції, зменшення можливостей для достатньо легального заробітку, соціально-майнові контрасти, поширення випадків, коли високий життєвий рівень досягається шляхом порушення законів та інших нормативних актів, недоліки в діяльності правоохоронної системи.

Економічні детермінанти становлять найбільший відсоток усіх причин вчинення злочинних посягань у сфері ПЕК, а саме 52,92%. Вони є визначальними, оскільки найбільше обумовлюють злочинну поведінку окремої особи та формують криміногенну ситуацію в суспільстві загалом.

Економічні детермінанти. До криміногенних економічних детермінантів, які впливають на рівень та характер злочинності в державі належить тіньова економіка. Тіньова економіка в нашій державі досягла значного розмаху. Правоохоронними органами постійно виявляються численні зловживання у галузі, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів та безпідставним кредитуванням комерційних структур.

Слід також зазначити висновок А. М. Бойка щодо наявності обумовлюючого взаємозв'язку економічної злочинності та тіньової економіки, корупції й організованої злочинної діяльності. Вчений обґрунтовує тезу про те, що із цими негативними соціальними феноменами і процесами, їх динамікою, економічна злочинність перебуває у функціональній залежності, за якої простежується взаємообумовлююча детермінація [19, с. 15].

У паливно-енергетичному комплексі ведеться жорстка боротьба за сфери впливу, причому не тільки між організованими злочинними угрупованнями, але і компаніями, їх керівниками, «зацікавленими» посадовцями різних рівнів.

Існує досить високий рівень корумпованості у сферах постачання енергоносіїв, де є досить великий розрив між ринковими і «відпускними» цінами на продукцію і відповідно можливість отримання надприбутків, що є джерелом

хабарництва і «відкатів», з якими в енергетиці працюють 58% фірм [63, с. 91].

Висока прибутковість операцій в ПЕК привертає увагу кримінальних структур до діяльності господарюючих суб'єктів даної галузі. Злочинні формування активізували зусилля з проникнення в господарську і фінансову діяльність підприємств ПЕК. Останнім часом масштаби їх діяльності трансформувалися від окремих розкрадань до масштабного контролю як над окремими підприємствами ПЕК, так і над цілими галузями. При безпосередній участі та лобіюванні корумпованих посадовців органів державної влади проявляється тиск на вибір експортерів вуглеводневої сировини, формування відпускних цін, об'ємів реалізації, розподіл валютних і гривневих засобів, одержаних від неконтрольованого експорту [63]. Через відсутність ефективної системи контролю за вивозом нафтопродуктів несумлінні експортери одержують неконтрольований прибуток, велика частина якого осідає на закордонних рахунках, частина потрапляє до рук контролюючих їх злочинних структур, чим завдаються значні збитки економічним інтересам держави.

До економічних детермінантів також слід віднести незбалансованість ринку вуглеводнів в Україні. Ринок нафтопродуктів і газу досить монополізований і його учасники мають змогу неринковими способами збільшувати свої прибутки. Раніше основна частина вуглеводнів закуповувалася у Російській Федерації, де прибутки ПЕК-компаній досягли величезних вершин. На сьогодні, реверс газу, поставки нафтопродуктів відбуваються з Білорусі, Польщі та Литви.

Врізання до магістральних та промислових трубопроводів здійснюється з метою викрадення вуглеводнів з подальшою їх переробкою та реалізацією через тіньовий сектор. Основним замовником, споживачем та переробником викрадених вуглеводнів є нелегальні міні-заводи та пункти переробки.

Стабільний попит на сировину, перспектива отримання швидкої наживи та практична безкарність, через наявність впливових покровителів, робить зазначений «бізнес» привабливим для злочинців, сприяє збільшенню кількості протиправних посягань, втягуванню нових учасників, появі нових пунктів нелегальної переробки.

Зазначений вид злочинів здійснюється організованими злочинними групами з чітким розподілом обов'язків (врізчики, розвідники, перевізники, групи супроводу, утримувачі місць тимчасового зберігання викраденого, переробними (власники міні-заводів), реалізатори тощо). До виготовлення відводів залучається значна кількість людей, матеріалів, автомобільний транспорт та спеціальна техніка. Для транспортування викраденої вуглеводневої сировини використовуються багатотонні паливозаправники. На Україні виявлено діяльність приблизно 50 таких підприємств. Слід зазначити, що ця цифра постійно коливається разом з їх місцезнаходженням.

Для прикладу, на початку липня 2012 року підсудний ОСОБА 1, не являючись суб'єктом підприємницької діяльності та не маючи спеціального дозволу (ліцензії), передбаченого законодавством України, орендував складське приміщення ТОВ «Райсілкокомунгоспу», що знаходиться в м. Прилуки, в якому з метою особистого збагачення, шляхом відкриття підпільного цеху по виробництву підакцизного товару, самостійно виготовив пристрій для переробки нафтопродуктів на бензин, яким здійснював торгівлю. Відповідно до висновку експерта Гніденцівського ГПЗ від 01.10.2012 вилучена рідина, ідентична і подібна на бензинову фракцію, але не відповідає вимогам ДСТУ 4063-:2001 «Бензини автомобільні». Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області ОСОБУ 1 визнав винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1, 2 ст. 204 КК України, і призначив йому покарання: по ч. 1 ст. 204 КК України з застосуванням ст. 69 КК України у виді штрафу розміром 1000 грн. в користь держави, з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення; по ч. 2 ст. 204 КК України з застосуванням ст. 69 КК України у виді штрафу розміром 2000 грн. в користь держави, з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення. На підставі ст.70 КК України, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно призначити засудженому ОСОБІ 1 покарання у виді 2000 грн. в користь держави, з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення [50].

Значного розповсюдження набуває виготовлення моторного палива і масел кустарними способами. За допомогою «врізань» нафта викрадається і доставляється у підпільні цехи. Шляхом переробки з використанням саморобних перегінних установок одержують паливно-мастильні матеріали (ПММ) низької якості для реалізації їх в регіони України. Процес реалізації здійснюється з порушенням законодавства про державну реєстрацію і вимог ліцензійного контролю, податкової дисципліни тощо.

Так, у м. Макіївці Донецької області викрито підпільний цех з виробництва та переробки паливно-мастильних матеріалів, з незаконного обігу вилучено 6,5 тон дизельного пального та 663 тони автомобільних мастил всього на загальну суму 14,3 млн. грн. Крім того, існує велика кількість підпільних майстерень по виробництву документів суворої звітності, що призводить до того, що кожен бажаючий може їх придбати за готівку.

Що стосується вугільної галузі, то більшість підприємств залишаються збитковими. Основними правопорушеннями у даній галузі є різноманітні тіньові схеми розрахунків за видобуте вугілля, а також корупційні діяння керівними та службовими особами шахт. В основному, зловживання стосуються дотаційних коштів.

Існують недоліки у державній підтримці вугільних підприємств. Шахти закриваються, що призводить до незаконного видобування вугілля у «копанках». До того ж використовуються злочинні схеми для вивезення незаконно видобутого в цих «копанках» вугілля на підставі підроблених супровідних документів. Окрім підроблення документів використовуються підставні фірми, у т.ч. з подвійною реєстрацією. Нерідко на вугледобувних підприємствах кошти виділяються на закупівлю нового обладнання, яке встановлюється на шахтах з обмеженим доступом. Практикується закупівля матеріалів та необхідного для виробництва обладнання у посередницьких комерційних структурах за цінами удвічі дорожче, ніж у безпосередніх виробників.

Правоохоронними органами викриваються непоодинокі факти нецільового використання коштів, виділених із державного бюджету для підтримки

вугледобувних підприємств та їх реструктуризації.

Протягом останніх п'яти років державні вугледобувні підприємства не отримують бюджетних асигнувань та не мають достатньо коштів від реалізації вугільної продукції на технічне оснащення очисних вибоїв новим гірничошахтним обладнанням. Хронічний дефіцит коштів не дозволяє підприємствам оснащувати лави навіть відремонтованим основним гірничошахтним обладнанням. Внаслідок зазначеного фінансово-економічний стан підприємств погіршується.

Через відсутність нової прохідницької техніки, арочного металоукріплення, матеріалів, конвеєрних стрічок тощо катастрофічно впали обсяги проведення розкривних і підготовчих гірничих виробок, а це найближчим часом спричинить відпрацювання підготовлених до виймання запасів вугілля та зниження рівня вуглевидобутку.

За 5 місяців 2017 року вугледобувними підприємствами, що отримують державну підтримку видобуто 1765,0 тис. тон рядового вугілля, з якого вироблено 1102,0 тис. тон товарної вугільної продукції. По відношенню до показників відповідного періоду 2016 року обсяг видобутку знизився на 22,1%, а товарної вугільної продукції на 26,8%.

Деякі підприємства, які отримували кошти за програмою «Державна підтримка вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції», при збитковості, наявній заборгованості із заробітної плати, до фондів соціального страхування, у супереччю вимогам пункту 2 Указу Президента України від 25.05.2004 № 576/2004 відпускають вугілля комерційним структурам без попередньої оплати його вартості. Внаслідок цього утворюється значна дебіторська заборгованість, а покриття витрат з видобутку вугілля здійснюється за рахунок бюджетних коштів (такі факти порушень виявлялися на ДП «Макіїввугілля», ДП «ДВЕК», ДП «Первомайськвугілля», ДП «Луганськвугілля» - й на інших підприємствах).

Відповідно до звітності за 5 місяців 2017 року вугледобувними підприємствами отримано 1619,1 млн грн. збитків від виробництва готової

товарної вугільної продукції, які зменшено на 744,0 млн грн. за рахунок державної підтримки.

Зважаючи на певний дефіцит обігових коштів вугледобувні підприємства мають заборгованість із заробітної плати з нарахуваннями за 2017 рік, яка станом на 23.06.2017 становить 289,7 млн грн., у тому числі за 5 місяців 2017 року – 610,8 млн гривень.

Прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству енергетики та вугільної промисловості на 2016 рік» від 22.09.2016 № 677-р дозволить забезпечити виплату заробітної плати працівникам державних вугледобувних підприємств, створити безпечні умови праці. Зазначені заходи дозволять покращити фінансово-економічний стан державних вугледобувних підприємств та забезпечити стабільне соціальне становище у вугільній галузі. Такий перерозподіл є на сьогодні єдиним шляхом зняття соціальної напруги в шахтарських регіонах.

Структура управління вугільною галуззю, яка зараз існує, не забезпечує необхідний вплив на ринкові механізми формування ціни на вугільну продукцію, що призвело до появи вторинного ринку вугілля, на якому дана продукція реалізується за демпінговими цінами (наприклад, Донвуглереструктуризація придбала вугілля на понад 220 млн.грн. (1400-1800 грн за тону в той час, як вугілля реалізовувалося іншими компаніями по 500 грн.) у компанії «Донбас Ойл» для надання його колишнім працівникам шахт (пенсіонери, інваліди, члени сімей загиблих шахтарів).

Слід зазначити, що існує така проблема як завищення вартості вугілля на етапах видобутку та подальшої реалізації від шахт до генеруючих компаній. Загальний відсоток завищення вартості вугілля становить близько 30%. Також існують випадки закупівлі вугілля завищеної зольності, енергоємність якого не відповідає заявленим параметрам.

Негативна ситуація відбувається і у галузі електроенергетики. Процеси, пов'язані з приватизацією у цій галузі досягли загрозливих масштабів, створили

умови для тінізації та криміналізації. Щорічно у цій сфері економіки викривається понад 5 тис. злочинів. Через напрацьовані злочинцями протиправні схеми оплати енергії та енергоресурсів забезпечується «перекачування» до 20 % зібраних з енергетичного ринку грошових коштів до «тіньового» сектора економіки.

Таким чином, на формування економічних детермінант впливає відношення держави, контролюючих органів стосовно правильності проведення тендерних процедур, неврегульованості приватизаційних процесів. В Україні приватизація підприємств ПЕК пішла за найбільш невігідною для більшості населення країни схемою, а саме дала можливість кланово-монополістичним об'єднанням використовувати корупційні зв'язки з представниками влади, взяти під свій контроль дану сферу і забезпечити максимальні прибутки, а громадянам і державі нанести збитки.

Політико-правові детермінанти. Згідно результатів анкетування (22,57%) високий вплив на злочинність мають політико-правові детермінанти. Досить високий рівень впливу політичних факторів пояснюється частою зміною керівництва профільного міністерства та підпорядкованих йому підприємств. Для прикладу, з 1997 по 2016 роки керівництво Міністерства енергетики та теплоенергетики змінювалося 17 разів. Така часта зміна призводить до того, що кожен новий міністр починає розробляти свою програму розвитку галузі, в результаті чого впровадження її в життя не встигає відбуватися, що також впливає на криміногенну ситуацію у даній галузі.

Відсутність політичної волі та бажання запобігати злочинним посяганням у даній сфері завдає державі та суспільству суттєвих втрат. Інтереси злочинних груп зосереджені на маніпулюванні коштами державної підтримки, передаванні майна прибуткових підприємств у власність підконтрольних тіньових структур. Такі схеми не відбуваються без участі посадових осіб керівної ланки підприємств та перших керівників. Така ситуація погіршує стан національної економіки, а також сприяє підвищенню криміногенності у сфері ПЕК.

З точки зору фахівців, у електроенергетиці, газовому секторі та вугільній промисловості не відбувається ніякої тенденції до розвитку та реструктуризації.

Вирішення проблемних питань функціонування та розвитку ПЕК стримується боротьбою фінансово-промислових структур і кримінальних угруповань за контроль над цією стратегічно важливою сферою та грошовими потоками в ПЕК.

Крім того, злочинні посягання у сфері ПЕК мають такі детермінанти як недосконалість чинного законодавства, яка виявляється в тому, що воно не завжди передбачає цілісну систему заходів протидії економічній злочинності та не здійснює необхідного антикримінального впливу на її причини й умови.

Можна повністю підтримати позицію О. Г. Кальмана, що сучасний стан і темпи розвитку української правової системи такі, що пік її економічної невизначеності у сфері попередження економічної злочинності ще не пройдений [70, с. 160].

Таким чином, до найбільш значущих криміногенних політико-правових факторів злочинних посягань у сфері ПЕК належать: певні прогалини і недоліки у механізмі правового регулювання; постійні зміни законодавчої бази, недосконалість існуючого порядку правового регулювання відповідальності контролюючих органів за правопорушення у сфері економічної діяльності; економічна необґрунтованість багатьох законодавчих рішень, що стосуються даної сфери.

Соціальні детермінанти. 13,23% опитаних під час проведення дослідження зазначили, що саме соціальні фактори часто детермінують ці посягання. Звертає увагу на себе той факт, що серед факторів, які детермінують злочинність у сфері ПЕК є як негативні соціальні явища, такі як алкоголізм, пияцтво, так і явища позитивного характеру – міграція та урбанізація населення. Ці явища дуже часто напряду пов'язані зі злочинністю, її причинами та умовами. Вони являють собою проблему соціальну, але мають ярко виражене правове і кримінологічне значення. Алкоголізм та пияцтво тісно пов'язані. Їх негативні наслідки багатоаспектні: різні захворювання, підвищення можливості травматизму, підвищення віктимності, втрата професіоналізму, а в окремих випадках – втрата постійного місця роботи або працездатності взагалі, погіршення матеріального стану, погіршення відносин з членами сім'ї, моральна криза, втрата сенсу життя.

Урбанізація як причина зростання рівня злочинності впливає і на кількість злочинів у сфері ПЕК. На сьогодні мешканці сіл шукають заробітку у великих містах. Соціальне середовище в місті змінюється дуже швидко, а тому люди не завжди можуть вчасно адаптуватися до нових умов, унаслідок чого виникають конфлікти. Особливо це важко для сільських жителів, які переїхали до міста на роботу чи навчання [237, с. 7; 230, с. 17].

Соціальна руїна тягне за собою морально-психологічний занепад населення, озлобленість на соціальну несправедливість. Незбалансованість та не сформованість відповідної соціальної бази продукує масову готовність здобувати засоби існування незаконним шляхом.

Тісно пов'язане з проблемою урбанізації питання трудової міграції. Перед мігрантом, який потрапив в урбанізоване середовище, з'являється багато нових для нього правил поведінки. У зв'язку з цим, у нього відбувається переоцінка моральних цінностей. Особа іноді втрачає при цьому опір до зовнішніх впливів та потрапляє під дію не кращих з них [6, с. 46-47].

Унаслідок безробіття, що є однією з найбільших соціальних проблем сьогодення, мігранти налаштовані у будь-який спосіб покращити своє матеріальне становище. Більшості з них вкрай складно затримуватися на одному робочому місці, адаптуватися до нового життя, вести кочовий спосіб життя, що налаштовує шукати додаткові доходи.

Існує гостра проблема зайнятості у вугледобувних регіонах, де відбувається закриття неперспективних шахт. Це призводить до зменшення попиту на робочу силу. Крім того, це призведе до відповідних скорочень чисельності працівників на допоміжних та обслуговуючих підприємствах вугільної галузі. Найгірша ситуація подальшого працевлаштування вивільнених працівників державних вугледобувних підприємств у Волинській та Львівській областях. Все це призводить до зростання злочинності в даних регіонах.

Основна частина потужних підприємств вугільної галузі зосереджена на територіях Донецької та Луганської областей, лівова частка яких перебуває від контролем «ДНР» і «ЛНР». Це призводить до порушення залізничного

сполучення, постачання матеріалів і обладнання на вугледобувні підприємства, погіршилися розрахунки за спожиту електроенергію і відвантажену вугільну продукцію. Внаслідок чого на таких підприємствах галузі, які перебувають на території, підконтрольній Україні, за останній рік скоротилися обсяги видобутку вугілля і проведення гірничих виробок. Склався реальний стан загрози згортання вуглевидобутку на більшості шахт.

За офіційними даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України у 2014 році видобуто 7,8 млн. тон вугілля на 3,1 млрд. грн. та отримано 4,1 млрд. гривень державної підтримки на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції. Від виробництва готової товарної вугільної продукції отримано майже 5 млрд. гривень збитків. У 2015 році видобуто 6,7 млн. тон вугілля на 4,2 млрд. грн. та отримано 1,2 млрд. гривень державної підтримки на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції. Збитки від виробництва готової товарної продукції склали 4,4 млрд. гривень. Протягом останніх п'яти років державні вугледобувні підприємства не отримують бюджетних асигнувань та не мають достатньо коштів від реалізації вугільної продукції на технічне переоснащення очисних вибоїв новим гірничошахтним обладнанням. Хронічний дефіцит коштів не дозволяє підприємствам оснащувати лави навіть відремонтованим основним гірничошахтним обладнанням. Внаслідок зазначеного фінансово-економічний стан підприємств погіршується. Через відсутність нової прохідницької техніки, арочного металоукріплення, матеріалів, конвеєрних стрічок тощо катастрофічно впали обсяги проведення розкривних і підготовчих гірничих виробок, а це найближчим часом спричинить відпрацювання підготовлених до виймання запасів вугілля та зниження рівня вуглевидобутку [125].

За офіційними даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України за 5 місяців 2017 року вугледобувними підприємствами, що отримують державну підтримку видобуто 1765,0 тис. тон рядового вугілля з якого вироблено 1102, 0 тис. тон товарної вугільної продукції. По відношенню до показників відповідного періоду 2016 року обсяг видобутку знизився на 22,1%, а товарної

вугільної продукції на 26,8%. Відповідно до звітності за 5 місяців 2017 року вугледобувними підприємствами отримано 1619,1 млн грн збитків від виробництва готової товарної вугільної продукції [125].

Ураховуючи складну ситуацію в національній економіці, держава не має можливості підтримувати збиткові підприємства вугільної промисловості.

Посилаючись на економічні труднощі в країні, Міненерговугілля вирішило законсервувати частину підприємств вугільної промисловості Донбасу як безперспективних. Конкретно йдеться про дві шахти в «Лисичанськвугіллі» - «Привольнянську» і «Новодружеську», а також про шахти «Золоте» і «Гошковська», що входять до структури ПАТ «Первомайськвугілля». Без роботи можуть залишитись понад три тисячі гірників.

Посилаючись на Концепцію Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року, оптимальним варіантом розв'язання проблеми у проведенні ефективного реформування вугільної галузі є: удосконалення нормативно-правової бази для прискорення реструктуризації збиткових шахт; оптимізації непрофільних активів вугледобувних підприємств; підвищенні інвестиційної привабливості вугледобувних підприємств; виробленні механізму соціального захисту вивільнених працівників та розв'язання екологічних проблем; прискоренні підготовки шахт до приватизації; визначення конкретних заходів із зменшення собівартості готової товарної вугільної продукції; приведення ціни товарної вугільної продукції до економічно обґрунтованого рівня [78].

Такий варіант дасть змогу здійснити заходи з ліквідації збиткових шахт, вивести вугільні підприємства на робочий рівень з виробничим потенціалом для забезпечення енергетичної безпеки країни.

На погіршення соціальної ситуації також впливає заборгованість з виплати заробітної плати у даній галузі. Разом з тим, за офіційними даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, станом на 01.07.2016 на державних підприємствах Міненерговугілля України загальна заборгованість із

виплати заробітної плати склала 935,0 млн. грн. та збільшилась з початком року на 90,0 млн. грн. або на 10,7%, у тому числі на підприємствах, що розташовані на території, яка контролюється українською владою: електроенергетична галузь - 8767,7 тис.грн.; атомно-промисловий комплекс - 8891,1 тис.грн.; вугільна галузь - 235966,6 тис.грн.; нафтогазовий комплекс - 3119,4 тис. грн. та підприємствах, що розташовані на території, яка не контролюється українською владою: вугільна галузь - 661150,4 тис.грн., електроенергетика - 17116,4 тис. грн [125].

Причиною виникнення заборгованості із заробітної плати є дефіцит обігових коштів, а також недостатність бюджетного фінансування на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції.

Соціальні проблеми в даній галузі вплинули на формування у самих же працівників сфери корисливих мотивів на вчинення злочинів. Наявність тісного зв'язку між злочинністю та духовним станом людини не викликає сумнівів.

Загальною причиною вчинення злочину є криміногенна мотивація особистості, яка базується на її антисоціальній установці [65, с. 99]. Вчинення злочину є результатом взаємодії негативних морально-психологічних властивостей особистостей, несприятливих життєвих умов та зовнішніх обставин, які утворюють криміногенну ситуацію. Говорячи про такі морально-психологічні властивості, особливу увагу необхідно приділити мотиву вчинення злочину. Слід акцентувати увагу на психологічних аспектах мотивації злочинця, оскільки саме глибокі, внутрішні психологічні процеси, які не завжди зрозумілі, покладені в основі тих чи інших вчинків людини, зокрема, поведінки особи, яка вирішила вчинити злочин. Якщо тривалий час людина натикається на труднощі та перепони, які не дозволяють здійснювати дії, за які раніше вони отримували нагороди, їх поведінка часто стає більш агресивною, вони стають роздратованими. На думку дослідників, подібні афективні реакції породжуються аверсивним внутрішнім станом збудження, яке вони називають фрустрацією (від лат. *frustratio* - обман, розлад, руйнування планів). Коли поведінка, направлена на досягнення конкретної цілі блокується, збудження зростає, а індивід прагне редукувати це збудження [108, с. 113].

Леонід Берковиц проводив багато досліджень для виявлення зв'язку між фрустрацією і кримінальністю. Він виділив два типи кримінальної особистості: соціалізований і індивідуальний. Люди, які відносяться до першого типу здійснюють агресивні дії, тому що вони навчилися такій поведінці в результаті інтеракцій з соціальним оточенням. А індивідуальний тип являється продуктом тривалого ланцюга повторюваних інтенсивних фрустрацій, обумовлених нереалізованими потребами. Він уточнив, що фрустрація буває особливо інтенсивною, коли індивід для досягнення цілі має великі надії [8, с. 113]. Виникнення стану фрустрації в багатьох випадках характерне для посткримінального періоду, коли після вчиненого злочину людина (злочинець чи жертва) не бачить виходу із ситуації, що виникла. Отже, бажання задовольнити навіть мінімально необхідні життєві потреби може стати стимулом для вчинення злочину.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що на сьогодні існує проблема соціального захисту працівників сфери паливно-енергетичного комплексу. Реальна відсутність матеріальних засобів або їх обмеження для нормальної життєдіяльності людини, може виступати одним із мотиваторів злочинної поведінки працівників галузей паливно-енергетичного комплексу України. Тому слід привернути значну увагу на профілактику злочинів на виробництві. Перш за все, загроза у вчиненні злочину на виробництві виходить від працівників службового персоналу, тому персоналу потрібно надати всі відповідні умови для нормальної роботи.

Організаційно-управлінські детермінанти. До цієї групи факторів відносимо недоліки у функціонуванні всього механізму державного управління економічними процесами в державі. Найбільший негативний вплив на негативні процеси, що пронизують організаційно-управлінську діяльність державних органів у сфері економіки має корупція, порушення правил охорони державного майна, недоліки в організаційній роботі фіскальної служби, помилки при призначенні службовців на адміністративні і керівні посади в господарських структурах.

Згідно даних представництва глобальної антикорупційної неурядової організації «Transparency International» у всесвітньому рейтингу Україна у 2015 році посідала 130 місце зі 168 позицій. У 2014 році країна була на 142-му місці зі 175 позицій. Здійснити невеличке зростання індексу Україні вдалося завдяки збільшенню суспільного осуду корупціонерів, створенню антикорупційних органів та появі руху викривачів корупції. А от зволікання із реальним покаранням хабарників, а також збільшення корупційної складової у стосунках бізнесу та влади не дають Україні зробити рішучий крок уперед за показниками СРІ [248].

Саме такий високий рівень корупції в нашій державі створює передумови для криміналізації організаційно-управлінської діяльності у сфері економіки.

Представники законодавчої та виконавчої гілки влади час від часу використовують свої службові повноваження для незаконного збагачення. Утім, питання покарання корупціонерів залишає бажати кращого. На сьогоднішній день високопосадовці рідко притягуються до відповідальності та отримують належне покарання за свої злочини.

Ще одним елементом, який слід віднести до організаційно-управлінських детермінант злочинності у ПЕК є неналежний контроль за несанкціонованою промисловою розробкою родовищ корисних копалин, у т.ч. на самовільно зайнятих земельних ділянках, без отримання відповідних дозволів (ліцензій), викрадення нафти та газу, незаконної їх переробки та ін. Надприбутковий бізнес обумовив створення цілісної системи злочинних зв'язків, яку на практиці досить складно виявити. На сьогодні найбільшого розповсюдження крадіжки вуглеводнів отримали в Полтавській області, де первинно стихійний заробіток згодом перетворився на бізнес, організований за всіма правилами. Існують різноманітні схеми розкрадання сировини. Збитки від їх діяльності сягають мільярди гривень. Необхідно зазначити, що Методику підрахунку збитків, спричинених державі і навколишньому середовищу через несанкціонований видобуток вугілля не розроблено.

Через безконтрольність органів виконавчої влади, місцевого

самоврядування, правоохоронних та контролюючих органів у Донецькій та Луганській областях також мають факти видобування корисних копалин за відсутності дозвільної документації. У 2013 році органами прокуратур Донецької та Луганської областей на цьому напрямі було розпочато 23 кримінальних провадження (18 – у Донецькій області, 5 - у Луганській). До відповідальності притягнуто 16 посадових осіб, у т.ч. 6 – контролюючих органів (Луганська область). Відшкодовано до бюджету 213 тис.грн.

Так, у лютому 2013 року слідчим відділом прокуратури Луганської області затримано начальника відділу Державної екологічної інспекції в області, який отримав від громадянина хабар у сумі 10 тис. грн. за невжиття заходів щодо припинення незаконного видобування корисних копалин. Обвинувальний акт з угодою про визнання винуватості надіслано до суду, винну особу засуджено.

Така незадовільна ситуація, яка пов'язана з надрокористуванням в Україні, неефективністю державного управління ПЕК, наявністю серйозних прогалин у цій сфері, які призводять до нераціонального використання природних ресурсів і негативно позначаються на навколишньому природному середовищі, потребує розроблення та вжиття заходів щодо підвищення ефективності викриття та запобігання злочинам у ПЕК України.

Аналіз ситуації у вугільній галузі показав, що значної шкоди було завдано через втрату чіткої вертикальної керованості даної промисловості, погіршення виробничої та трудової дисципліни, внаслідок чого відбувається перехід багатьох шахт до ряду збиткових. Беззаперечно, ці процеси відбувалися завдяки недолікам соціально-економічного та політико-правового характеру, що створюють умови для вчинення економічних злочинів службовими особами цієї сфери.

Відсутність контролю з боку Уряду та Антимонопольного комітету України фактично дозволило деяким комерційним структурам монополізувати ринки збуту вугілля та постачання товарно-матеріальних цінностей вугледобувним підприємствам, що призвело до значних матеріальних втрат самим підприємствам.

Проведений аналіз кримінальних справ у нафтогазовій галузі показав, що

існують чинники, які негативно впливають на стан злочинності у сфері переробки й транспортування нафтопродуктів, а саме недосконалість існуючої системи обліку на таких підприємствах. Однією з причин є неможливість за допомогою існуючої системи обліку визначити спричинення матеріальної шкоди. Далі існує недосконалість контролюючого обладнання та приборів, за допомогою яких неможливо оперативно виявити факт незаконних «врізань» в трубопровід, враховуючи його велику довжину й вільний доступ до нього; наявність недоліків у забезпеченні зберігання нафти та нафтопродуктів при їх транспортуванні; несистематичність проведення обходів ділянок трубопроводів, відсутність постійної охорони, що призводить до несвоєчасного виявлення місць несанкціонованих «врізань», в результаті чого відбувається інформування органів внутрішніх справ про такі факти; неналежність рівня технічного та кадрового забезпечення таких підприємств.

До організаційно-управлінських детермінант, які впливають на злочинність у ПЕК України слід також віднести недостатнє фінансування підприємств даної галузі, а особливо тих, які здійснюють перспективну діяльність шляхом провадження інвестиційних та розвідувальних проектів.

Взагалі, відсутність державного контролю за діяльністю службових осіб у таких сферах як: приватизація, ліцензування, формування і використання бюджету, діяльність правоохоронних, судових і фіскальних органів створює сприятливі умови для корупції у ПЕК України.

Технологічні детермінанти. Основна маса технологічних детермінант злочинності в ПЕК стосується системи обліку і реєстрації розроблених, видобутих та розподілених між юридичними особами та населенням вуглеводнів. Набули поширення різноманітні схеми розкрадання вуглеводнів. Це стає можливим через застарілі облікові прилади, або їх відсутність (зокрема, безпосередньо на свердловинах). Працівниками департаменту Міністерства енергетики та вугільної промисловості України у компаніях НАК «Нафтогаз України» - ВАТ «Укртранснафта», ВАТ «Укрнафта» та ДК «Укргазвидобування» встановлено, що облік видобутої вуглеводневої сировини безпосередньо на свердловинах не

здійснюється. Розпочинається він лише на установках попередньої та комплексної підготовки газу, установках підготовки нафти шляхом заміру об'ємів у технологічних резервуарах її зберігання або безпосередньо на трубопроводах.

Зокрема, на свердловині № 10 Качалівського родовища нафтогазовидобувного управління «Охтирканафтогаз» ВАТ «Укрнафта», на якій видобувають за добу близько 50 тон газового конденсату високої якості, використовується лічильник 1977 року виробництва. На час перевірки він не був опломбований, а за словами оператора установки пломба відсутня через те, що його дуже часто ремонтують.

Так, на свердловині № 6 цього ж родовища, яка знаходиться в стадії консервації, але з'єднана з загальною мережею продуктопроводів замірної установки, жоден штурвал засувки не опломбований, що є порушенням існуючих правил.

Відсутність системи належного обліку видобутих вуглеводнів на підприємствах НАК «Нафтогаз України», який би забезпечував облік сировини від її підняття з родовища до закачування у магістральні продуктопроводи надає можливість незаконного втручання працівників цих підприємств у роботу облікових пристроїв (лічильників) з метою корегування їх показань.

Дивує той факт, що на об'єкти ВАТ «Укрнафта» через відсутність технічних засобів охорони є можливість доступу сторонніх осіб, а охорона - наряд мобільної групи ТОВ «Нафтозахист України» присутні на об'єкті раз в декілька днів. Працівники охорони практично не виявляють факти розкрадань вуглеводнів з місць видобування, переробки та зберігання, не виявляються факти незаконної переробки сировини на низькосортне паливо, факти втручання в роботу облікових пристроїв (лічильників), завезення на підприємства не облікованих нафтопродуктів тощо. На сьогодні, усупереч вимог ст. 4 Закону України «Про підприємництво», охорону особливо важливих об'єктів нафтогазової галузі здійснюють не лише юридичні особи державної, але і приватної власності. Це констатує наявність зговору керівництва підприємств з працівниками охоронних структур (як приватних, так і галузевих).

З огляду на викладене, доходимо висновку, що основним чинником кримінальної вразливості нафтопродуктів є їх незабезпеченість технічною і фізичною охороною.

Крім того, у структурі НАК «Нафтогаз України» для охорони підвідомчих об'єктів створено ДП «Нафтогазбезпека», головним завданням якого є фізичний захист об'єктів від протиправних посягань, а у деяких структурних підрозділах створено та діють власні охоронні структури й відомча охорона. До охорони об'єктів нафтогазового сектора також активно залучаються приватні охоронні підприємства, такі як ТОВ «Нафтозахист Україна», ТОВ «Альфа-Щит» та інші.

Слід зазначити, що НАК «Нафтогаз України» щорічно на оплату послуг з охорони витрачає близько 180 млн.грн.

Відповідно до законодавства, працівники приватних охоронних підприємств не мають права зупиняти та проводити огляд автотранспорту, затримувати осіб, складати протоколи, застосовувати зброю та спецзасоби. Тому вони лише констатують факти виявлення «врізань», а заходи щодо встановлених осіб, винних у пошкодженні трубопроводів і викраденні вуглеводнів не вживаються.

Слід зазначити, що порядок охорони об'єктів паливно-енергетичного комплексу України визначається вимогами чинного законодавства України, а саме: Законами України «Про ринок електричної енергії», «Про нафту і газ», «Про трубопровідний транспорт», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період», «Про охоронну діяльність», «Про управління об'єктами державної власності».

Для організації охорони об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, державними підприємствами ПЕК за процедурою відкритих конкурсних торгів відповідно до вимог Закону України «Про здійснення державних закупівель» щорічно здійснюється закупівля послуг з охорони цих об'єктів. Підрозділи Державної служби охорони при МВС України приймають участь у конкурсних торгах з дотримання принципу добросовісної конкуренції серед учасників торгів.

Проаналізувавши матеріали та інформацію правоохоронних органів у цій сфері ми дійшли висновку, що головним недоліком кримінальної вразливості нафтопродуктів являється недостатньо якісна охорона трубопроводів великої протяжності, вільний доступ до спеціального обладнання з експлуатації та ремонту труб, значна віддаленість трубопроводів від населених пунктів, значна кількість підпільних нафтопереробних заводів, що реалізують паливно-мастильні матеріали без належних на те документів, створюють криміногенну ситуацію, що породжує остаточний намір вчинити викрадення вуглеводнів з трубопроводів підприємств нафтогазового комплексу України для свого швидкого та незаконного збагачення.

Технологічні втрати електроенергії у процесі її транспортування складають в країнах Євросоюзу та США 4-8%, в той час як для українських енергопостачальних компаній цей показник становить 8-22%. Так, посадові особи одного обленерго внаслідок безпідставного завищення розміру втрат від здійснення постачання електричної енергії побутовим споживачам, надлишково отримали у вигляді компенсації зазначених втрат у сумі 1,1 млн. грн., внаслідок чого спричинили майнову шкоду державним інтересам у особі НКРЕКП України на цю суму.

Таким чином, на вчинення економічних злочинів у ПЕК впливає комплекс економічних, політико-правових, соціальних, організаційно-управлінських, технологічних детермінантів, які формуються під впливом загальних факторів, що детермінують усю економічну злочинність у державі, але мають свої особливості, обумовлені специфікою самої галузі.

Висновки до розділу 2.

На основі проведеного аналізу кримінологічної характеристики та вивчення рівня, структури, динаміки, тенденцій та географії цієї категорії злочинності в паливно-енергетичному комплексі України, надання характеристики особам, які вчиняють злочини у сфері ПЕК та вивчення кримінологічних детермінант злочинів паливно-енергетичної сфери, ми дійшли таких висновків:

Найбільшу ураженість злочинним проявам демонструє електронергетична галузь (63%), яка є одним із структурних підрозділів паливно-енергетичного комплексу. Левова частка таких злочинів – це відносно дрібні злочини, у той час як у нафтогазовій сфері та вугільній промисловості рівень економічних збитків набагато більший.

Аналіз рівня стану, динаміки кримінальних правопорушень у паливно-енергетичному комплексі засвідчив, що найбільш поширеними способами вчинення злочинів є такі: - у нафтогазовому комплексі: крадіжки газу, газоконденсату, а також нафтопродуктів шляхом незаконного «врізання» у магістралі нафто- та газопроводів, незаконне надкористування, здійснення підпільними нафтопереробними заводами виробництва бензину низької якості (фальсифікату), порушення порядку або невиконання умов проведення тендерів щодо постачання обладнання підприємствам ПЕК, у тому числі постачання товарів та виконання робіт за завищеними цінами, розкрадання бензину або інших паливно-мастильних матеріалів, заволодіння службовими особами колективним майном підприємств ПЕК, контрабанда нафтопродуктів; - у електроенергетичному комплексі: крадіжки. Зокрема, це стосується злочинів внаслідок розукомплектування (викрадення, пошкодження) механізмів, розкрадання дорогоцінних металевих конструкцій (кутників), спостерігається стабільна тенденція розкрадання кольорових металів з ліній електропередач і трансформаторних підстанцій всіх класів напруг. Існують випадки незаконного отримання субвенції за рахунок підвищення калорійності газу, отримання коштів за рахунок тарифу на електроенергію, надання фіктивних документів для отримання ліцензій на поставку електричної енергії за нерегульованим тарифом, завищення втрат на поставку електроенергії; - у вугільній галузі: «копанки», суцільні порушення вимог законодавства у сфері державних закупівель, порушення охорони праці в діяльності вугільних підприємств. На шахтах складаються фіктивні документи про виконання працівниками підземних робіт, загальний відсоток завищення вартості вугілля на етапах видобутку та подальшої реалізації (від шахт до генеруючих компаній) становить близько 30%. Як правило,

вугілля закупається не у виробників, а у посередників. Розповсюджені схеми розкрадання коштів, що значно завищує вартість або реструктуризацію: під час водовідведення вод із закритих шахт, їх закриття, оснащення засобами індивідуального захисту працівників, розпродажу майна.

Вивчення географії цієї категорії злочинів засвідчило, що найбільш ураженими злочинністю є Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Сумська, Полтавська та Харківська області що, здебільшого, пов'язано з концентрацією відповідних об'єктів та акумуляцією в цих адміністративно-територіальних одиницях підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу. Найменша кількість подібних злочинів реєструється у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях.

Встановлено типовий кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини в ПЕК України. Найчастіше такі злочини вчиняють чоловіки у віці 36–50 років. Більшість злочинців, які здійснили злочини в ПЕК мали стаж роботи у цій же сфері від трьох до п'яти років. Значна частка осіб мають середню освіту, що становить близько 49%. Слід зауважити, що останніми роками спостерігається тенденція до збільшення кількості осіб з вищою освітою, а також зростання крадіжок підлітками. Мають вищу освіту: у нафтогазовій галузі – 57,7%, у електроенергетиці – 8,31%, у вугільній галузі – 48,4% осіб. Значна частина даних злочинців мають сім'ї, а також постійне джерело доходу.

Проведене анкетування працівників правоохоронних органів дало змогу виділити такі групи детермінант злочинних посягань у сфері ПЕК: детермінанти економічного характеру (52,92%), політико-правового (22,57%), соціального (13,23%), організаційно-управлінського (7%), технологічного (4,28%).

Розглянуті групи детермінант сприяють вчиненню злочинних посягань у сфері ПЕК, а тому для запобігання таким посяганням необхідний вплив саме на ці сфери суспільного життя.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.

3.1 Заходи загальносоціального запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України має системний характер і здійснюється у різних сферах діяльності суспільства. У нашому дослідженні запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України вивчається на двох рівнях: загальносоціальному і спеціально-кримінологічному.

Ми поділяємо думку В. В. Голіни, згідно з якою запобігання окремому виду злочинності може бути ефективним лише на підставі розробленої програми загальносоціального і спеціально-кримінологічного попередження злочинності [30, с. 124-130].

У наукових працях, зарубіжній і вітчизняній законодавчій практиці, кримінологічній і спеціальній правовій літературі щодо діяльності з впливу на злочинність використовуються різні терміни: «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «боротьба зі злочинністю», «протидія злочинності», «контроль злочинності», «запобігання злочинності», «припинення злочинів» тощо. Ці слова є близькими за своїм значенням, і в той же час кожний з термінів викликає наукові суперечки. На нашу думку, кожен термін має своє смислове навантаження та особливості.

Термін «попередження злочинності» не є безперечним тому, що не можна попередити вже наявне, а злочинність - це те, що вже є. Термін безумовно вразливий, але він вже увійшов у наукове коло, і навряд чи має сенс ламати усталений понятійний апарат. Він робить акцент на причинність і детермінацію злочинності та утримання людей від злочинів.

Поряд з терміном «попередження» часто вживаються й інші: «профілактика» та «запобігання». Одними авторами поняття «попередження» і

«профілактика» трактується як синоніми, інші - при розумінні тричленної «попередження» і маючи на увазі, перш за все, попередження злочинів, а не злочинності в цілому - розглядають профілактику як частину «попередження», відносячи до останнього також запобігання і припинення злочинів [246, с.409].

Що стосується «контролю», то в тлумачному словнику української мови, це слово означає перевірку чого-небудь, кого-небудь, спостереження за ким-небудь, чим-небудь з метою перевірки [203, с.271]. Е.Дюркгейм, який був автором теорії соціального контролю та займався дослідженням контролю над злочинністю вважав, що «злочинність» - це нормальне явище, від якого суспільству ніколи не вдасться позбутися, а ненормальним може бути лише надмірне її зростання і «надлишок». Звичайно, може статися, що злочинність візьме ненормальну форму; це відбувається тоді, коли, наприклад, вона досягає надмірного зростання [47].

У самому широкому розумінні слова «протидія злочинності» означає недопущення зростання її масштабів. З точки зору поняття злочинності як сукупності злочинів, які утворюють визначений масштаб явища, можна сказати про обмеження даного розміру шляхом недопущення здійснення нових злочинів, що і відображає термін «протидія злочинності». Це коротке визначення створює основну мету запобіжної діяльності – мінімізацію вчинення злочинів, скорочення їхньої кількості і тим самим зменшення розмірів злочинності.

Останнім часом, здебільшого у зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба» стосовно злочинності (немає прямого протиставлення, його сторін, переможених та переможців тощо), запропоновано, також у широкому розумінні, вживати термін «протидія», що охоплює й запобігання злочинності, яке нібито у широкому значенні тотожне протидії [39, с. 86-87].

Поняття «боротьба», «протидія» належать до класу узагальнених, які відтворюють загальну сутність, що полягає у чиненні супротиву. Вони не розкривають напрямів, спрямованості, функціональної ролі та змістової сутності різних форм супротиву, що мають значну сутність, а звідси й понятійну різницю як, наприклад, запобігання злочинам та судові покарання за них згідно з кримінальним законом. Сутнісний зміст останніх має лише одну загальну

спільність, що полягає у чиненні супротиву злочинам. Проте ця спільність є сутністю іншого, більш загального предмета, яким є протидія злочинності. Відповідно, й термін «протидія» однозначно відображає лише сутність, що полягає у супротиві, та не розкриває сутності запобігання, як і інших форм протидії злочинності [52, с. 321-322]. Послідовний прихильник застосування щодо загального впливу на злочинність узагальненого терміна «протидія» як такого, що у широкому контексті нібито охоплює й запобігання, Л. М. Давиденко в одній з останніх монографій цілком слушно зазначає, що термін «протидія» в етимологічному смислі тлумачиться як дія, що чинить супротив (рос. – наперекор) іншій дії або явищу, а кримінологічний аспект протидії створює діяльність «з виявлення причин та умов злочинності, їх усунення, послаблення або нейтралізації» [40, с. 12]. Слово «боротьба» у всіх її словниках трактується як активне зіткнення протилежних інтересів, груп, думок [25], які мають ціль придбати панування одних над іншими. Це завжди така діяльність, яка переслідує визначальну мету, а «протидія» трактується як дія, яка стає на заваді іншій дії або явищу. Тому можна вважати, що «протидія злочинності» та «боротьба зі злочинністю» можуть використовуватися як тотожні. Кожне з цих понять включає два аспекти впливу на злочинність: кримінально-правовий та кримінологічний. Якщо мова йде про вплив на злочинність, де переважають кримінально-правові заходи, то підходить термін «боротьба зі злочинністю». Якщо у комплексі заходів, спрямованих на злочинність, переважають заходи кримінологічного характеру, то термін «протидія злочинності» точніше відображає зміст даного феномену.

Як вже зазначалося, змістовна сторона поняття «протидія злочинності» містить два аспекти: кримінально-правовий і кримінологічний [40, с. 12]. Кримінально-правовий аспект становить діяльність правоохоронних органів з виявлення й розслідування злочинів, виявлення винних осіб і притягнення їх до встановленої законом відповідальності, судовий розгляд кримінальних справ і виконання покарань. Кримінологічний аспект становить діяльність правоохоронних і інших органів із виявлення існуючих детермінант злочинності, їх усунення, ослаблення, нейтралізації, а також попередження виникнення нових.

О. М. Литвинов вважає, що саме термін «протидія злочинності» є найбільш загальним поняттям, під яким він розуміє одну зі сфер соціального управління, змістовну форму забезпечення і реалізації державної політики у внутрішніх справах. А вже у межах протидії злочинності він виділяє низку стратегічних напрямів діяльності, одним із яких є боротьба зі злочинністю [112, с. 8-10]. Таким узагальненим терміном як «протидія злочинності» користується й В. В. Коваленко при висвітленні проблемних питань впливу на злочинність в економічній сфері [73, с. 61-64].

Положення про можливість і роль запобігання злочинності у напрямках протидії було сприйнято марксистською соціологією та з відродженням у Радянському Союзі у 60-ті роки кримінології отримало теоретичне кримінологічне розроблення, а згодом і практичне втілення.

Великі просвітителі XVIII ст. сформулювали положення про те, що мудрий законодавець повинен піклуватися не стільки про те, щоб їх попередити, і перш за все шляхом покращення вдачі (Монтеск'є, Беккарія), а й про те, що попередження злочинності повинно бути дійсним змістом юстиції цивілізованого суспільства (Вольтер). Справедливість даних положень підтверджували і наступні покоління теоретиків і практиків боротьби зі злочинністю.

У підручниках, навчальних посібниках значно поширилось визначення поняття запобігання злочинності – «це сукупність різноманітних заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки» [89, с. 53; 32, с. 4]. Виходячи з того, що термін «запобігання» застосовується в статті 1 Кримінального кодексу України та інших нормативно-правових актах України кримінологічного спрямування ми зупинилися саме на цьому терміні.

Враховуючи обраний напрямок наукового дослідження, ми будемо приділяти увагу саме кримінологічному аспекту запобігання злочинності у сфері ПЕК України. Що стосується використання в роботі поряд із терміном «запобігання» терміну «протидія», то вони мають більше спільного, ніж

розбіжностей.

З огляду на викладене, загальносоціальне запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі України містить у собі сукупність заходів щодо усунення або нейтралізації дії детермінантів злочинності, що вчиняються у паливно-енергетичному комплексі.

Розробкою проблематики запобігання та протидії злочинам займалися такі відомі кримінологи, як: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, Ю. В. Баулін, В. К. Гришук, В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. М. Литвак, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. М. Подчерняєв, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. А. Устінов, П. Л. Фріс, В. І. Шакурн та інші. Усі ці науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику запобігання і протидії злочинам. Однак важливі питання специфіки запобігання злочинам, що вчиняються в паливно-енергетичному комплексі України, розглядалися фрагментарно і здебільшого в межах загальних видів злочинів економічної спрямованості. Власне, відсутність комплексного кримінологічного дослідження щодо запобігання злочинам у ПЕК спонукала нас до більш детального вивчення окресленої проблеми.

Ми ж вважаємо, що заходи загальносоціального запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України містять у собі забезпечення захисту економічних інтересів держави та інших суб'єктів від злочинних посягань, зменшення рівня криміногенного впливу на складові структури ПЕК, створення умов, які забезпечуватимуть зменшення рівня злочинності.

Заходи, що використовують на рівні загальносоціального запобігання сприяють покращенню соціального і економічного життя в країні, поліпшенню морально-психологічної атмосфери у суспільстві, підвищенню рівня відповідальності громадян.

Дійсно, загальносоціальні заходи запобігання безпосередньо спрямовані не проти злочинності, а проти факторів, які виступають детермінантами злочинності у сфері енергетики, проти чинників, обставин, що призводять до формування

особи правопорушника та реалізації злочинного наміру у сфері ПЕК, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинних проявів [149, с. 357].

Об'єктами запобіжної діяльності в ПЕК України виступають злочинні вияви, їх детермінанти в даній промисловості, причини й умови, що їх породжують, особа злочинця та умови її формування. Важливим об'єктом такого запобігання є передусім діяльність об'єктів енергетики, яка за умови недодержання (порушення) конкретних правил, норм (правового режиму) експлуатації може призвести до виникнення загрози та створення небезпеки для життя та здоров'я людей.

До об'єктів запобігання злочинам у сфері ПЕК належать фізичні особи, які під безпосереднім провокуючим впливом конкретних соціальних факторів умисно чи з необережності вчиняють різноманітні злочини й інші правопорушення у сфері ПЕК.

Об'єкти запобігання злочинам у сфері ПЕК включають також чинники соціального рівня (соціально-економічні, політичні, соціально-культурні, соціально-психологічні, ідеологічні, правові, організаційно-управлінські), які зумовлюють вчинення злочинів у сфері ПЕК, та ті особистісні й інші індивідуальні властивості певної категорії осіб, що на індивідуальному рівні детермінують та обумовлюють вчинення злочинів й інших правопорушень в аналізованій сфері.

На наш погляд, досить важливим при дослідженні загальносоціального запобігання злочинам у ПЕК України є конкретизування питання щодо визначення кола суб'єктів даного виду попереджувальної діяльності, класифікації та подальшої характеристики їх діяльності.

Більшість сучасних кримінологів поділяють суб'єкти запобігання злочинам на такі основні групи: а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено до основних

завдань і функцій (органи національної поліції, СБУ, органи прокуратури, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи та організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, або їхня діяльність безпосередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо) [53].

Кримінологічне запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу неможливе без застосування заходів загальносоціального рівня та більш ефективних дій, спрямованих на виявлення злочинів у цій сфері. Це питання залишається малодослідженим як на практиці так і у теоретичних працях.

До суб'єктів загальносоціального запобігання злочинності належать: Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, адміністрації підприємств паливно-енергетичного комплексу України тощо.

Таким чином, на сьогодні в Україні у цілому створена організаційна структура суб'єктів, які здійснюють загальносоціальні заходи запобігання злочинам в Україні та забезпечують енергетичну безпеку із визначеними для кожного з них повноваженнями та містять кримінологічну складову їх діяльності.

Повноваження Президента України у сфері загальносоціального запобігання злочинності визначаються Конституцією України. Відповідно до конституційних норм Президент видає укази і розпорядження. Для прикладу, Президент України в 1998 р. підтримав пропозицію Кабінету Міністрів України, Фонду державного майна України та видав Указ про створення Кабінетом Міністрів України державної НАК «Нафтогаз України» на базі державних акціонерних товариств, створених шляхом реорганізації підприємств нафтогазового комплексу, які не підлягали приватизації, а також пакетів акцій

відкритих акціонерних товариств нафтогазового комплексу, які, відповідно до законодавства, перебували у державній власності. Отже, з метою забезпечення ефективного функціонування нафтогазового комплексу, в першу чергу повного задоволення потреб промислових та побутових споживачів, створено НАК «Нафтогаз України» [186].

Нагадаємо усім відомий в державі приклад. На виконання незаконного доручення колишнього керівника НАК «Нафтогаз України» Івченка О. Г. у листопаді 2005 та березні 2006 років ДК «Укртрансгазом» та управліннями з постачання газу Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей укладено договори на будівництво газотранспортних мереж на суму 410 млн грн, які надалі розподілено між трьома комерційними структурами м. Києва нібито для виконання будівельних робіт. Фактично ж понад 300 млн. грн. з цієї суми було перераховано компанії у м. Івано-Франківську та використано для власних потреб. У Чернівецькій області газопровід був побудований ще у 2004 році за кошти державного бюджету та населення. У Закарпатській області будівельні роботи газопроводу не проводилися, а перераховані 70 млн. грн. на його будівництво службовими особами «Закарпатгаз», за змовою з комерційними структурами, привласнені. Сфальсифіковані документи щодо виконаних робіт у Івано-Франківській та Львівській областях. За даними фактами Генеральною прокуратурою України 07.12.2006 порушено кримінальну справу за ч.5 ст. 191 Кримінального кодексу України. Однак 2 лютого 2007 року Печерським районним судом м. Києва постанову про порушення цієї справи скасовано та одночасно відмовлено в порушенні кримінальної справи. Генеральною прокуратурою України 08.02.2007 на вказану постанову внесено апеляцію, яка дотепер не розглянута.

Це був приклад, пройшли роки, але абсолютного подолання злочинності не відбулося, оскільки явище злочинності є невід'ємною складовою суспільства і побороти його повністю неможливо.

Продовжуючи стосовно повноважень Президента, потрібно стверджувати, що він визначає основні напрями розвитку паливно-енергетичного комплексу

України та приймає доленосні рішення у ПЕК. Указами Президента України часто визначаються основні та стратегічні напрями розвитку паливно-енергетичного комплексу України [39]. Для прикладу, Президентом України було прийнято Указ від 16.02.2017 № 37/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16.02.2017 «Про невідкладні заходи з нейтралізації загроз енергетичній безпеці України та посилення захисту критичної інфраструктури» [181]. Зважаючи на те, що на сучасному етапі до основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві належить неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави, до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України, відповідно, належить забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку ПЕК, у тому числі послідовне й активне проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення.

Зазначеними питаннями в Україні опікується Рада національної безпеки і оборони (РНБОУ), яка, відповідно до Конституції України, є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, а також координує важливі питання, до яких відноситься і питання нормального та стабільного функціонування ПЕК України [81]. Запобігання злочинам у ПЕК є складовою нормального функціонування сфери. РНБОУ також приймає участь у даній діяльності, здебільшого через реалізацію своїх координаційних повноважень.

У результаті анексії Криму та бойових дій у південно-східних регіонах країни виникла низка нових для країни викликів та загроз у питанні забезпечення енергетичної безпеки. На даний час, нашу країну позбавлено доступу до окремих ділянок морського шельфу, на яких здійснювався промисловий видобуток енергоресурсів, таким чином частково зруйнували цілісність єдиного взаємопов'язаного енергетичного комплексу України, у т.ч. фізичне знищення окремих об'єктів енерго- та теплової генерації, вугільної промисловості, а також

енергетичної інфраструктури у Донецькій та Луганській областях, протизаконно відчужені енергетичні об'єкти у Криму. Тому виникає потреба у проведенні аналізу щодо достатності та ефективності існуючих механізмів законодавчого та інституціонального забезпечення реалізації та пріоритетних напрямів удосконалення державної політики забезпечення енергетичної безпеки держави.

Якщо Верховна Рада України здійснює переважно повноваження щодо нормативного забезпечення усіх аспектів протидії та запобігання злочинності і поєднує їх з широким колом контрольних повноважень, а Президент України поєднує переважно представницькі, організаційні та координаційні повноваження, то ресурсно-забезпечувальні та розпорядчі повноваження, головним чином, покладені на Кабінет Міністрів України [173, с. 95].

У статті 116 Конституції України визначено компетенцію Кабінету Міністрів України, де він є вищим органом у системі виконавчої влади, яку складають центральні і місцеві органи виконавчої влади (ст. 113, 118). Як вищий колегіальний орган держави Уряд виконує закони, ухвалені Верховною Радою України та нормативні акти Президента України, здійснює безпосереднє управління усіма сферами життєдіяльності українського суспільства, організовує, спрямовує (за допомогою планування відповідних різнопланових заходів) та керує управлінською діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади (наприклад, кадрове забезпечення, організація єдиної кадрової політики), а також контролює їх діяльність та приймає відповідні заходи щодо усунення недоліків та порушень з боку керованих суб'єктів, взаємодіє з іншими гілками влади та об'єднаннями громадян. Відповідно до статті 113 Конституції України, Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України [81].

У сфері управління запобігання злочинності на Кабінет Міністрів України також покладаються: організація та керування розробкою проектів державних програм соціально-економічного розвитку за узгодженням зазначених документів із програмами протидії злочинності на рівні держави; організація та контроль за

дотриманням органами виконавчої влади законодавства з питань протидії злочинності, прав і свободи людини та громадянина, гарантій їх реалізації та захисту; здійснення державного моніторингу соціальних явищ криміногенного характеру для прийняття управлінських рішень у сфері контролю і запобігання злочинності тощо [173]. Таким чином, на основі аналізу повноважень Кабінету Міністрів України можна дійти висновку, що він спрямовує, координує і контролює роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у відповідних сферах і галузях суспільного та державного життя України; його діяльність, пов'язана, насамперед, з оперативним управлінням, яке здійснюється не лише у правовій формі, але й організаційній [173].

Верховна Рада України як вищий орган законодавчої влади держави, приймає закони України з питань функціонування паливно-енергетичного комплексу та вносить до них зміни та доповнення.

Серед основних законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють відносини, пов'язані з користуванням паливно-енергетичними ресурсами є прийняті Верховною Радою України Закони України «Про ринок електричної енергії», «Про енергозбереження», «Про нафту і газ», «Про ринок газу», «Про альтернативні види рідкого та газового палива», «Про альтернативні джерела енергії», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про природні монополії», «Про державний матеріальний резерв», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», Гірничий закон України, Кодекс України про надра, Закон України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» та інші. Слід погодитись з думкою Ставінського В. А. щодо того, що законодавство, яке регулює діяльність нафтогазового комплексу є досить розпорошеним і звідси назріла необхідність провести кодифікацію, яка регулювала б відносини в енергетичній сфері. Це покращить діяльність щодо запобігання злочинам у сфері ПЕК і такий нормативно-правовий акт, а саме Енергетичний кодекс України, скоротить кількість суперечливих один одному відомчих нормативних актів [207].

При чому, одним із заходів загальносоціального запобігання злочинам у сфері ПЕК стане саме робота над створенням такого Кодексу.

Крім того, важливим у діяльності вищого органу законодавчої влади України є робота його комітетів, зокрема, Комітету з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки (далі – Комітет). Так, у 2014 році Комітет безпосередньо підготував на розгляд ВРУ та брав участь у розгляді 48 проектів законодавчих актів, за 2015 рік – 30 законопроектів, за 2016 рік – 34. За 6 місяців 2017 року – 36 законопроектів.

Основними з них є: проект Закону України «Про Національний регулюючий орган, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики»; проект Закону України «Про захист енергетичних споруд та об'єктів»; внесення змін до Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України»; проект Закону України «Про ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів»; про внесення змін до Закону України «Про нафту і газ»; проект Закону України «Про ринок природного газу»; розробка нової редакції Кодексу України «Про надра»; проект Закону України «Про засади функціонування ринку вугільної продукції»; проект Закону про внесення змін до Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» щодо виконання вимог Договору про заснування Енергетичного Співтовариства; проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо користування нафтогазоносними надрами; проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки щодо приведення їх окремих положень у відповідність до Конституції України; проект Закону про внесення змін до Закону України «Про ринок природного газу» (щодо особливостей функціонування газорозподільної системи); проект Закону «Про внесення доповнень до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за виготовлення, збут або використання пристроїв, що знижують показники лічильників електричної чи теплової енергії); про внесення змін до Закону «Про теплопостачання» (щодо заборони відключення в опалювальний період об'єктів теплопостачання від

систем енергопостачання»; проект Закону «Про внесення змін до Гірничого закону України щодо соціальних гарантій працівників гірничих підприємств під час ліквідації або консервації»; проект Закону «Про забезпечення прозорості у видобувних галузях»; проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо забезпечення енергетичної безпеки України).

Створення робочих тимчасових слідчих комісій та проведення парламентських слухань ВРУ ми відносимо до ефективних норм загальносоціального запобігання злочинам у ПЕК України. Так, є проект постанови ВРУ «Про утворення Тимчасової слідчої комісії ВРУ з перевірки обґрунтованості підвищення тарифів житлово-комунального господарства від 08.04.2015 Реєстр. № 2597. Розглядаючи питання підвищення тарифів є очевидним, що основною складовою підвищення не є вартість газу чи вимоги Міжнародного валютного фонду, а корупційна складова, яка нажалі міцно тримається і до сьогодні, фактично призводячи до розорення населення, особливо соціально-незахищених верств населення. Окрім того, зазначені підвищення відбуваються за завуальованими алгоритмами формування таких тарифів, у зв'язку із чим виникають сумніви з точки зору їх обґрунтування.

Є також очевидним, що викривлення тарифів у більшу сторону відбувається на користь та за інтересів власників-монополістів розподільних мереж, ТЕЦ, електростанцій, тощо, які тісно пов'язані з діяльністю нинішнього Уряду.

Але для того, щоб робота комісій була ефективною, до їх складу потрібно обов'язково включати представників правоохоронних та контролюючих органів. Як бачимо, Верховна Рада України є вагомим суб'єктом загальносоціального запобігання злочинам у сфері ПЕК, але без допомоги правоохоронних органів їй не обійтися.

Кабінет Міністрів України як вищий орган державної виконавчої влади, здійснює загальне управління в ПЕК України.

Окремо необхідно виділити групу органів виконавчої влади, які безпосередньо виконують певні функції у ПЕК України і таким чином розробляють та здійснюють заходи загальносоціального запобігання злочинам у

ПЕК України.

В Україні на сьогодні немає програмного документу, а саме Загальнодержавної програми запобігання та протидії злочинності в Україні, яка має стати стратегією органів державної влади щодо недопущення розвитку кримінальної активності й розповсюдженості кримінальної зараженості в українському суспільстві. Крім того, в програмі повинні міститися заходи, спрямовані на запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України.

Так, на виконання норм Закону України від 07.04.2015 № 284-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо особливостей регулювання відносин у сфері електроенергетики на території проведення антитерористичної операції» Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 07.05.2015 № 263 «Про особливості регулювання відносин у сфері електроенергетики на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження», яка врегульовує питання купівлі та продажу електричної енергії, переміщеної з території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження (далі – неконтрольована територія), на іншу територію України (далі – контрольована територія) та навпаки.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» одним з основних напрямів державної політики в економічній сфері є забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в т.ч. послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення. Більшість дослідників розглядають національну безпеку як стан захищеності життєво важливих цінностей та інтересів як суспільства в цілому, так і окремих громадян держави. Отже, основними чинниками, які впливають на формування державної політики у цій сфері, є загрози цим цінностям та інтересам. У широкому плані це не тільки зовнішні загрози воєнного характеру, а й загрози асиметричного характеру.

На даний час в Україні відсутній законодавчий акт, яким визначаються

цілісні підходи до розробки та реалізації державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки. Чинні правові акти у цій сфері носять, переважно, галузевий характер та не враховують зміни, що відбуваються в умовах функціонування вітчизняного паливно-енергетичного комплексу, а також формування нових викликів та загроз. Відсутність комплексного підходу значно знижує ефективність заходів з протидії загрозливим явищам в енергетиці країни.

Згідно з розподілом повноважень між центральними органами виконавчої влади головні функції з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері енергетичної безпеки покладаються на Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. Тому, на нашу думку, саме ці міністерства повинні розробити Концепцію перспективного розвитку та державну підтримку ПЕК України.

Так, відповідно до Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [145], у складі його головних завдань, які мають безпосереднє відношення до забезпечення діяльності енергетичної галузі, визначено: - впровадження сучасних методологічних підходів до прогнозування та розроблення планів і програм економічного і соціального розвитку; - погодження прогнозів розвитку галузей економіки на середньо- та короткостроковий періоди, проектів програм розвитку галузей економіки; - участь у розробленні механізму забезпечення економічної безпеки держави; - забезпечення формування державної політики у сфері енергозбереження та ефективного використання енергетичних ресурсів, здійснює контроль за її реалізацією; - забезпечення нормативно-правового регулювання у сфері енергозбереження та ефективного використання енергетичних ресурсів; - забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади, пов'язаних зі створенням зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, укладанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в економічній, секторальній сферах тощо.

Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня

економічної безпеки України» [143], якими визначається перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, в тому числі енергетичної, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Вказана Методика на сьогодні залишається єдиним офіційним документом, який на державному рівні визначає Методику оцінки стану енергетичної безпеки. При цьому, вона не враховує кардинальні зміни умов функціонування ПЕК України, що відбуваються з початку 2014 року.

Відповідно до вимог статті 1 Положення «Про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України» затверджено постановою КМУ від 29.03.2017 № 208, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в електроенергетичному, ядерно-промисловому, вугільно-промисловому, торфодобувному, нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексах (далі - паливно-енергетичний комплекс), а також забезпечує формування державної політики у сфері нагляду (контролю) у галузях електроенергетики та теплопостачання. Згідно з вказаним положенням Міненерговугілля забезпечує в межах своїх повноважень здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх здійсненням в апараті, на підприємствах та організаціях, що належать до сфери управління міністерства.

Окрім завдань, що мають кримінологічне значення для паливно-енергетичного комплексу, основними його завданнями є: - формування та реалізація державної політики у паливно-енергетичному комплексі; - участь у встановленому порядку у визначенні способів і умов приватизації підприємств паливно-енергетичного комплексу; - здійснення в межах компетенції заходів щодо запобігання та виявлення терористичних актів та злочинів терористичної спрямованості на об'єктах паливно-енергетичного комплексу; - формування та забезпечення реалізації заходів щодо підготовки підприємств паливно-енергетичного комплексу до сталого функціонування в особливий період [146].

Крім того, вважаємо за доцільне звернути увагу Міненерговугілля на

проведення активної випереджальної компанії інформування місцевих громад щодо переваг та ризиків процесу розвідки та видобутку сланцевого газу. Органи місцевого самоврядування повинні отримувати повну та достовірну інформацію щодо цього питання та, відповідно до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про місцеве самоврядування» та постанови КМУ «Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля» забезпечувати формування усвідомленої позиції місцевих громад.

З метою мінімізації втрат газового конденсату через тіньові схеми Міністерством розроблено методика «Визначення втрат газового конденсату при його транспортуванні по конденсатопроводам». Вона призначена для розрахунку економічних збитків, внаслідок крадіжок та аварій на конденсатопроводі. Слід зазначити, що ця методика враховує не тільки витрати на аварійно-відновлювальні роботи з ліквідації, пошкоджень конденсатопроводу (внаслідок крадіжок та аварій), але і розрахунок витрат на ліквідацію екологічних наслідків прилягаючої території.

У міністерстві організацією роботи щодо протиправних посягань на об'єкти ПЕК займалося Управління охорони праці, промислової безпеки, фізичного та цивільного захисту, на яке було покладено обов'язки формувати та реалізувати державну політику у паливно-енергетичному комплексі з питань промислової безпеки, охорони праці, розробляти заходи щодо готовності до реагування на аварії, пожежі, охорону та антитерористичну діяльність на підприємствах, установах, організаціях та об'єднаннях, що належать до сфери управління Міненерговугілля та господарських товариствах, щодо яких Міненерговугілля здійснює управління корпоративними правами держави. Всі порушення, які виявлялися відповідальними працівниками Міністерства викладалися у спеціальних актах, які реалізовувалися відповідно до вимог чинного законодавства. Але все ж таки велику увагу слід приділити посиленню контролю з боку міністерства за охороною його об'єктів.

Державою на законодавчому рівні створено систему забезпечення безпеки особливо важливих об'єктів електроенергетики.

У статті 27 Закону України «Про ринок електричної енергії», особливо важливі об'єкти електроенергетики, перелік яких визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в електроенергетичному комплексі, і затверджується Кабінетом Міністрів України, у тому числі територія забороненої зони та контрольованої зони гідротехнічних споруд, охороняються відомчою воєнізованою охороною із залученням, за потреби, працівників відповідних структурних підрозділів органів державної влади [185].

Так, постановою КМУ від 28.07.2003 № 1170 визначено Перелік особливо важливих об'єктів електроенергетики, які підлягають охороні відомчою воєнізованою охороною і взаємодії із спеціалізованими підрозділами інших центральних органів виконавчої влади (далі – Перелік), із змінами, внесеними згідно з постановою КМУ № 208 від 29.04.2017, куди увійшли 14 теплових електростанцій (далі - ТЕС), 21 теплоцентраль (далі – ТЕЦ), 13 гідроелектростанцій та 8 електроенергетичних систем ДП НЕК «Укренерго» [137].

Поряд з тим, постановою КМУ від 14.04.2004 № 460 визначено Порядок взаємодії відомчої воєнізованої охорони з органами (підрозділами) внутрішніх справ, Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи у разі виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах підвищеної небезпеки [148].

Окрім іншого, статтею 6 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначено повноваження Міненерговугілля, яке залучається до боротьби з тероризмом, а саме, у межах своєї компетенції здійснює заходи щодо запобігання, виявлення і припинення терористичних актів та злочинів терористичної спрямованості; розробляє і реалізує попереджувальні, режимні, організаційні, виховні та інші заходи; забезпечує умови проведення антитерористичних операцій на об'єктах, що належать до сфери їх управління; надають відповідним підрозділам

під час проведення таких операцій матеріально-технічні та фінансові засоби, також інформацію, необхідну для виконання завдань щодо боротьби з тероризмом [156].

На значній частині ТЕС і ТЕЦ, які входять до Переліку та перебувають у приватній власності або готуються до роздержавлення, планується ліквідація підрозділів відомчої воєнізованої охорони та залучення до охорони об'єктів приватних охоронних структур, що суперечать вимогам законодавства.

Для прикладу, листом від 29.01.2013 № 03/14-412 Міненерговугілля України поінформовано Генерального директора ПАТ «Київенерго», що об'єкти Київська ТЕЦ-5, Київська ТЕЦ-6 як цілісні майнові комплекси включено до Переліку особливо важливих об'єктів електроенергетики, які підлягають охороні відомчою воєнізованою охороною (далі – ВВО) у взаємодії із спеціальними підрозділами інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою КМУ від 08.07.2003 № 1170 і запропоновано організацію охорони особливо важливих об'єктів електроенергетики привести у відповідність до вимог чинного законодавства України. Оскільки Положенням про ВВО визначено порядок здійснення охорони особливо важливих об'єктів підприємств паливно-енергетичного комплексу, які належать до сфери управління Міненерговугілля та господарських товариств щодо яких Міненерговугілля здійснює управління корпоративними правами держави, а відповідно розпорядження КМУ від 31.01.2001 № 29-р «Про передачу теплоелектроцентралей та теплових мереж у власність територіальної громади м. Києва» дві теплоелектроцентралі ТЕЦ-5 і ТЕЦ-6 передані у власність територіальної громади м. Києва, а на даний час приватній компанії ДТСК, яка володіє 100% компанією ПАТ «Київенерго», до якої входять зазначені теплоелектроцентралі, не підлягають охороні ВВО. Цей факт унеможливує захист об'єктів енергетики, тим самим відкриває двері для злочинців.

Особлива роль в системі державного регулювання відводиться Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), що має вагомі контрольні повноваження у ПЕК. Вона забезпечує державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання, що провадять діяльність на суміжних

ринках, а також виконує інші функції у відповідності із законодавством [180].

Так, постановою НКРЕКП від 28.07.2011 № 1384 затверджено Порядок формування тарифів на послуги з транспортування, розподілу, постачання, закачування, зберігання та відбору природного газу, який забезпечує єдиний підхід до формування тарифів на послуги з транспортування, розподілу, постачання, закачування, зберігання та відбору природного газу для газотранспортних, газорозподільних, газопостачальних та газозберігаючих підприємств.

Постановою НКРЕКП від 03.04.2013 № 369 затверджено Процедуру встановлення та перегляду тарифів на послуги з транспортування, розподілу, постачання природного газу, закачування, зберігання та відбору природного газу.

Діючий механізм встановлення тарифів на послуги з транспортування природного газу передбачає встановлення єдиного загального тарифу на транспортування природного газу для всіх споживачів України за виключенням споживачів, які отримують природний газ безпосередньо з магістральних газопроводів. Загальний тариф на послуги з транспортування природного газу територією України встановлюється за принципом «поштової марки», тобто всі споживачі сплачують за транспортні послуги однакову вартість незалежно від відстані транспортування. Право коригувати встановлені НКРЕКП граничні рівні цін на природний газ, установам і організаціям, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів, промисловим споживачам та іншим суб'єктам господарювання, має НАК «Нафтогаз України» відповідно до постанови КМУ від 29.04.2006 № 605 (із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 592 від 08.09.2016) у разі зміни середньомісячного курсу гривні до долара США, встановленого Національним банком України.

Для прикладу, НКРЕКП затверджує тарифи на електричну енергію, у яких передбачаються витрати на переоснащення обладнання, тощо. Фактично обленерго при наявності затверджених тарифів та надходження коштів, укладають угоди з підприємствами та затверджують їм технічні умови, у яких передбачають обов'язкову сплату коштів на модернізацію того ж самого

обладнання. Таким чином отримані вдруге кошти на той самий об'єкт (модернізацію) привласнюються.

Крім того, до суб'єктів забезпечення енергетичної безпеки, враховуючи визначену національним законодавством компетенцію, можна віднести:

Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, яке забезпечує реалізацію державної політики та здійснення державного контролю у сферах ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, збільшення частки відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива в енергетичному балансі України [166].

З метою забезпечення реалізації державної політики у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів Фондом Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (Шведська ініціатива) затверджено 7 проектів для України з метою їх фінансування із залученням грантових коштів у сумі 31 млн євро. Зазначені проекти спрямовані на модернізацію комунального господарства в таких українських містах як: Житомир, Запоріжжя, Львів, Миколаїв, Рівне, Тернопіль, а також систем централізованого опалення в десяти невеликих містах України.

Державна інспекція з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної і теплової енергії (Держенергонагляд) діє на підставі Положення про державний енергетичний нагляд за режимами споживання електричної і теплової енергії, затвердженого постановою КМУ від 07.08.1996 № 929 (у редакції постанови КМУ від 13.02.2006 № 131). Інспекція здійснює державний енергетичний нагляд за технічним станом та організацією експлуатації електричних, теплових, тепловикористовувальних установок і мереж, режимами споживання електричної та теплової енергії суб'єктами електроенергетики, суб'єктів відносин у сфері теплопостачання і споживачів електричної енергії [171].

Державний комітет природних ресурсів (Держкомприродресурсів) діє на підставі Положення про Державний комітет природних ресурсів, затвердженого Указом Президента України від 10.02.2004 № 177/2004. Комітет здійснює

користування нафтогазоносними надрами, пошук і розвідку родовищ нафти й газу, їх експлуатацію, спорудження та експлуатацію підземних сховищ для зберігання нафти й газу, що здійснюються лише за наявності спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами.

Угода про умови користування нафтогазоносними надрами є невід'ємним додатком до спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами, який регулює і конкретизує передбачені законодавством України та спеціальним дозволом технічні, технологічні, організаційні, фінансові, економічні, соціальні, екологічні аспекти користування нафтогазоносними надрами на відповідній ділянці нафтогазоносних надр.

З метою ефективного контролю за діяльністю надрокористувачів, кількість яких за останні роки значно виросла за рахунок підприємств недержавної форми власності та ведення системного та різностороннього аналізу виконання особливих умов спеціальних дозволів, програм робіт, угод на користування надрами, ефективного використання надр, вважаємо за доцільне розширити служби надрокористування та державного геологічного контролю Державного комітету природних ресурсів та передбачити підвищення їх статусу.

Для запобігання неправомірному використанню надр необхідне впровадження комплексних заходів контролюючих органів, координацію діяльності яких здійснював би Держкомприродресурсів. Для того, щоб зобов'язати підприємства усіх форм власності, що працюють в нафтогазовидобувному комплексі, щорічно подавати повну інформацію про всі параметричні, розвідувальні, експлуатаційні та іншого призначення свердловини для створення Єдиного державного реєстру, потрібно визначити Держкомприродресурсів єдиним органом в межах держави відповідального за ведення Єдиного державного реєстру.

Ще одним суб'єктом загальносоціального запобігання злочинам у сфері ПЕК України є Антимонопольний комітет України - державний орган із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель (ч. 1

ст. 1 зі змінами, внесеними згідно із Законом від 01.12.2006 № 424-V (424–16)).

Головним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: - здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; - контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; - сприяння розвитку добросовісної конкуренції; - методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; - здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель [154].

Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України. Кабінет міністрів України ліквідував Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд) і передав його повноваження Державній службі України з питань праці (Держпраці), згідно розпорядження від 30.09.2015 № 1021-р. За пропозицією Мінсоцполітики щодо можливості забезпечення здійснення покладених на Державну службу з питань праці постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці» (Офіційний вісник України, 2015 р., № 21, ст. 584) функцій і повноважень Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки, які припиняються [168].

Територіальними управліннями Держгірпромнагляду України по Донецькій та Луганській областях у 2010-2014 роках неналежним чином виконувалися обов'язки щодо здійснення державного нагляду за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використанням та охороною, які визначено статтею 61 Кодексу України «Про надра». Наслідком цього були численні та системні порушення законодавства про охорону надр, поширення фактів незаконного видобування вугілля, у тому числі на самовільно зайнятих земельних ділянках. Достатні заходи

до усунення вказаних порушень закону теруправліннями не вживалися. Як наслідок, щорічно правоохоронними органами в цих регіонах порушувалися (відкривалися) та порушуються понад 100 кримінальних справ (проваджень) за статтею 240 КК України.

З метою удосконалення загальносоціального запобігання злочинності у вугільній галузі пропонується доповнити статтю 10 Гірничого закону України словами такого змісту: «Встановити контроль за розкриттям пластів у межах гірничого відводу, а саме: - утворити комісію на законодавчому рівні, яка буде один раз на місяць проводити виїзд в межах гірничого відводу підприємства для встановлення відсутності/наявності гірничих виробіток у відповідності з проектом Програми розвитку гірничих робіт та проекту будівництва, розвідки, місцезнаходження корисних копалин».

Ще одним негативним прикладом ігнорування чинного законодавства окремими посадовцями органів виконавчої влади та контролю, суб'єктами господарювання, які створили підґрунтя для корупції та розкрадання скрапленого газу, що призначався для потреб населення. Відповідно до Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу нафти, газового конденсату, природного, скрапленого газу та вугілля, затвердженого постановою КМУ від 04.04.2000 № 599, постанови КМУ «Деякі питання організації та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирової, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу» від 03.10.2011 № 1064 реалізація скрапленого газу для потреб населення провадиться на спеціалізованих аукціонах. Покупцями на них повинні виступати лише спеціалізовані суб'єкти господарської діяльності, які одержали відповідний дозвіл та були зобов'язані реалізовувати скраплений газ виключно населенню через власні або орендовані майнові об'єкти (крім автомобільних газозаправних станцій).

Вказані аукціони проводилися Українською аграрною біржею та Першою Незалежною Біржею. Проведеною правоохоронними органами перевіркою встановлено, що службові особи одного із суб'єктів господарювання Київської області упродовж 2012-2013 років для участі на спеціалізованих аукціонах та

отримання дозволу Держгірпромнагляду України на початок виконання робіт підвищеної небезпеки та початок експлуатації (застосування) машин і устаткування підвищеної небезпеки підробили службові документи та надали недостовірні дані про обсяг та напрямки реалізації скрапленого газу, а також завищували планові обсяги потреби регіону у скрапленому газі.

У вказаного суб'єкта господарювання також не було власної аварійно-диспетчерської служби, оперативного зв'язку «104», підрозділів для аварійно-відновлюваних робіт, необхідної виробничої бази, а придбаний ним за пільговою ціною скраплений газ (2130 грн. за 1 тону) у подальшому реалізовувався не населенню, а за ринковою ціною, яка у 2-3 рази вища, ніж на спеціалізованому аукціоні, іншим комерційним структурам, у тому числі тим, які не мали відповідних дозволів Держгірпромнагляду України. Як наслідок даному суб'єкту господарювання завдано збитків на суму 28,3 млн грн. За вказаним фактом до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відповідні відомості про скоєння кримінального правопорушення, передбачені частиною 4 статті 190 та частиною 2 статті 366 Кримінального кодексу України, шахрайство та службове підроблення.

Таким чином, для підвищення ефективності державного контролю за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів природних монополій у сфері паливно-енергетичного комплексу, проведенні державних закупівель тощо має бути не тільки посилена робота відповідних контролюючих органів (Державної фінансової інспекції України, Державної фіскальної служби України, Рахункової палати України, Державної інспекції України з контролю за цінами, Фонду державного майна та ін.), але й налагоджена реальна міжвідомча взаємодія між цими органами [131, с. 107].

Ще одним суб'єктом, який здійснює загальносоціальне запобігання злочинності є адміністрації підприємств паливно-енергетичного комплексу. Як вже згадувалось, що злочини у сфері ПЕК носять корисливий характер, тому саме поліпшення соціально-економічних умов на підприємствах даної галузі буде позитивно впливати на впровадження запобіжних заходів та зменшення рівня

злочинності.

На сьогодні деякі підприємства функціонують в особливих умовах, тому що переважна їх частка знаходиться не у власності держави як представника народу, а є приватною власністю.

Проведена компанія приватизації енергетичних підприємств та підприємств вугледобувної промисловості погіршила економічну ситуацію на енергетичному ринку України. Таким чином, на сьогодні існує гостра потреба в поверненні об'єктів енергетики, які були приватизовані у державну власність.

Як слушно зауважує Б. М. Головкін, існуюча система управління ПЕК формувалася спонтанно, діяла переважно в корпоративно-бюрократичних інтересах корумпованих владних структур та вузького кола тіньових монополістів ринку енергоресурсів, унаслідок чого держава втратила важелі впливу на економічну діяльність провідних підприємств галузі, а також контроль над активами у паливно-енергетичній сфері [63, с. 151].

Належну увагу варто приділяти найбільш дієвому заходу загальносоціального рівня запобіжної діяльності, а саме реалізації економічної політики, оскільки сучасні проблеми в економіці створюють підґрунтя для криміногенних процесів та породжують формування злочинних намірів у свідомості окремого кола осіб. Вирішити цю проблему можна лише за умови підвищення рівня соціального забезпечення населення країни, адже завжди знайдуться охочі незаконно збагатитися, вчинивши злочин у ПЕК як одній із найприбутковіших галузей економіки України [206, с. 113].

Отже, на наш погляд, з метою підвищення ефективності роботи суб'єктів запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі необхідно вжити таких заходів, як: - вдосконалити нормативно-правову базу, привести її у відповідність до законодавства ЄС; - управління діями, координація та взаємодія як державними так і недержавними суб'єктами запобігання злочинності у ПЕК; - посилити контроль з боку Міністерства енергетики та вугільної промисловості України за підпорядкованими підприємствами та постійне його звітування перед Урядом; - координація та взаємодія як державних, так і недержавних суб'єктів

запобігання злочинності у ПЕК; - впровадити обґрунтовані комплексні програми загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання та контроль за результатами їх виконання.

3.2 Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України

Теоретичною основою цілеспрямованих заходів запобігання злочинам у сфері ПЕК є спеціально-кримінологічне запобігання злочинності. Саме на його основі можливе здійснення тим чи іншим суб'єктом його запобіжної функції.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності мають за мету саме недопущення злочинів, зокрема, кримінально-караних діянь, які вчиняються у сфері ПЕК України. Спеціальне призначення щодо виявлення та ліквідації, блокування, нейтралізації детермінант цієї злочинності - це головна особливість спеціально-кримінологічної профілактики.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності виходить із фундаментальних завдань суб'єктів та їхніх ресурсних можливостей у протидії злочинам у сфері ПЕК.

Особливості запобігання злочинності обумовили необхідність створення державних органів, функції яких повністю зосереджені на сфері профілактики злочинності. Єдина система комплексних заходів запобігання злочинам у сфері ПЕК складається з різноманітних елементів державного та громадського механізму, де важливе місце належить органам поліції, органам служби безпеки, органам прокуратури, суду, органам державної фіскальної служби, пенітенціарної служби, органам державної фінансової інспекції, спеціально створеним громадським формуванням та іншим органам, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції. Від цілеспрямованої діяльності та правильної організації профілактичної роботи цих правоохоронних органів залежить загальний стан боротьби зі злочинністю.

У нашому науковому дослідженні більше уваги приділялося і буде приділено характеристиці запобігання саме органами прокуратури злочинам у сфері ПЕК. Як вже зазначалося у першому підпункті розділу, метою запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України є: забезпечення захисту інтересів держави та інших суб'єктів від злочинних посягань, зменшення рівня криміногенного впливу на складові структури ПЕК, створення умов, які забезпечуватимуть зменшення рівня злочинності. Для того, щоб досягнути цієї мети, необхідно визначити та реалізувати завдання. Отже, мета – те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, а завдання – наперед визначена, запланована для виконання та досягнення поставлена мета, обсяг роботи, справа. Виходячи з наведеної мети основні завдання запобігання злочинам у сфері ПЕК зводяться до: виявлення і дослідження соціальних явищ, процесів, факторів, які виступають детермінантами злочинності у сфері енергетики; обмеження й усунення дії соціальних явищ, процесів, факторів, що детермінуються та зумовлюють вчинення злочинів у даній сфері; вивчення чинників, обставин, що призводять до формування особи правопорушника та реалізації злочинного наміру у сфері ПЕК, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинних проявів [149, с.357].

Переважає думка науковців, що об'єкт запобігання злочинності - це криміногенні фактори, на усунення яких спрямована діяльність суб'єктів запобігання злочинності. Це ті суспільні відносини, на які безпосередньо впливають суб'єкти, щоб зменшити кількість протиправних діянь, запобігти конкретно реальному можливому злочину, попередити або припинити його здійснення. Враховуючи те, що об'єктом діяльності за загальним визначенням може бути явище, процес, особа, їх характерні особливості, прояви їх активності, можна дійти висновку, що об'єктом запобігання злочинності слід вважати антисуспільну поведінку особи, її кримінальну мотивацію, криміногенну орієнтацію, протиправні вчинки та умови, що формують антисуспільну поведінку

і сприяють вчиненню протиправних діянь, та які заходи профілактики, попередження і запобігання необхідно вжити суб'єкту протидії.

А. П. Закалюк конкретизував об'єкти запобіжних заходів залежно від їх спрямованості, черговості й етапності, визначаючи їх як об'єкти запобіжної дії першого, другого та третього і наступних порядків [52, с.346].

Аналіз кримінологічної літератури і практики запобігання та протидії злочинності показує, що об'єкт запобігання - це все те, на що повинна впливати система запобігання злочинності, щоб не допустити розвитку злочинних проявів. Об'єктом охоплюється неосяжне поле негативних явищ і процесів матеріального і духовного характеру, які у складній взаємодії з людськими властивостями зумовлюють злочинність.

Об'єкт запобіжного діяння - це окремі негативні явища і процеси реальної дійсності матеріального і духовного характеру (або їх сукупність), різні за генезою, сферою, формами та інтенсивністю проявів, які, взаємодіючи з властивостями особистості, призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочину та його реалізацію. Отже, об'єкт має певну генеруючу силу впливу на людину, яка під її тиском при певних життєвих ситуаціях стає суспільно небезпечною [31, с. 49].

Об'єктами запобіжної діяльності в ПЕК України виступають злочинні вияви, їх детермінанти в даній промисловості, причини й умови, що їх породжують, особа злочинця та умови її формування. Важливим об'єктом такого запобігання є передусім діяльність об'єктів енергетики, яка за умови недодержання (порушення) конкретних правил, норм (правового режиму) експлуатації може призвести до виникнення загрози та створення небезпеки для життя та здоров'я людей.

До об'єктів запобігання злочинам у сфері ПЕК належать фізичні особи, які під безпосереднім провокуючим впливом конкретних соціальних факторів умисно чи з необережності вчиняють різноманітні злочини й інші правопорушення у

сфері ПЕК.

Відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про прокуратуру» та інших законодавчих актів, органам прокуратури відводиться важлива роль із забезпечення законності в паливно-енергетичному комплексі. З урахуванням актуальності суспільно-правових відносин, які відбуваються в окремих галузях економіки, на колегіях Генеральної прокуратури України, а саме тоді, коли ще існувало у системі прокуратури Головне управління захисту прав і свобод громадян та інтересів держави неодноразово вказувалося на необхідність зосередження зусилля на додержанні законів, спрямованих на захист економічних інтересів від неправомірних посягань, зокрема в паливно-енергетичному комплексі. Отже, запобіжна діяльність прокуратури найбільше проявляється у завданнях, що ставляться перед органами прокуратури. Внаслідок завантаженості та недостатньої кваліфікації співробітників правоохоронних органів запобіжна діяльність у ПЕК здебільшого залишається поза увагою правоохоронних органів або обмежується формальним складанням документів без конкретних вимог, пропозицій та заходів, які необхідно виконати особі, яка відповідальна за усунення причин та умов, що сприяли злочину чи злочинам у певній сфері та на певній території.

Запобігання злочинам на окремому об'єкті передбачає розроблення і реалізацію відповідних планів протидії злочинам безпосередньо на ньому. Проведені заходи в межах дослідження свідчать про те, що на об'єктах ПЕК України така діяльність фактично не проводиться. Дані про вчинені злочини на цих об'єктах не аналізуються, не здійснюються належні заходи реагування.

Для прикладу, для кожного підприємства нафтогазової галузі є свої особливі, притаманні тільки їй риси заходів щодо профілактики злочинів. Зокрема, для ДАТ «Чорноморнафтогаз» актуальним було питання організації належного обліку вуглеводневої сировини, що добувалася на підприємстві. У більшості випадків крадіжки здійснювалися безпосередньо з ємкостей для зберігання цієї сировини і вивозили ту її частку, яка не облікована, що не давала можливості органам внутрішніх справ (поліції) взагалі порушувати кримінальні

справи (відкривати кримінальні провадження) через неможливість доведення факту нанесення збитків.

Так, існує позитивний приклад, у ВАТ «Укртранснафта» аналізувалася схема існуючої вимірювальної системи обліку та транспортування газового конденсату. Встановлено місця ризиків у трубопроводах (а саме: засувки, входи і виходи з трубопроводу та інше). На підприємстві здійснюється автоматизована система відео- та супутникового контролю процесу завантаження, руху та розвантаження сировини. Її використання давало змогу запобігти і виявляти спроби крадіжок при транспортуванні, але всі ці заходи повинні ще вдосконалюватися.

Як вже зазначалося, найбільшою проблемою у нафтогазовій галузі є систематичне «врізання» у нафтогазопроводи. Внаслідок таких злочинів, значні об'єми вуглеводної сировини потрапляють до рук злочинців. У подальшому незаконно добута сировина переробляється на так званих міні-заводах. Правоохоронці постійно виявляють існування цілої мережі підпільних нафтопереробних заводів, які мали постійну підтримку з боку як державних структур, так і правоохоронних органів (незаконна видача ліцензій на їх діяльність, безліцензійна діяльність, ухилення від сплати податків та інше). Як правило, їх діяльність є недовгою (до моменту їх виявлення), але ліквідовані міні-заводи знову виникають в інших територіальних місцях.

Для прикладу, у лютому 2013 року на перехресті с. Гамаліївка-Шевченкове Лохвицького району Полтавської області з метою крадіжки газового конденсату затримано організовану злочинну групу. За даним фактом відкрито кримінальне провадження (порушені кримінальні справи) за ч. 2 ст. 185 КК України. Даних осіб визнали винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 185 КК України та призначили покарання у виді позбавлення волі.

Сьогодні найбільш гострою проблемою в нафтогазовидобувній галузі є відсутність єдиного державного обліку свердловин нафтогазової промисловості, дані щодо яких розкидані серед декількох державних органів та відомств. Як свідчать результати перевірок правоохоронних органів у Полтавській і Сумській

областях, жоден із державних органів не володіє достовірною інформацією про всі ліквідовані свердловини (геологічні, технічні й такі, що виконали геологічне завдання) та, відповідно до цього, про фактичне їх використання.

За таких обставин питання, пов'язані з наявністю, належністю та фактичним використанням свердловин, що раніше були ліквідовані з тих або інших причин (геологічних, технічних, у зв'язку з виконанням свого геологічного завдання), потребують додаткового вивчення та термінової інвентаризації. Крім того, у державних органах відсутня повна та достовірна інформація про фактичне розташування експлуатаційних свердловин на місцевості, їх геодезичні координати та технічний стан.

Серйозною проблемою залишається дотримання технологічної дисципліни при видобуванні корисних копалин. Зокрема, підприємствами ВАТ «Укрнафта» постійно перевищуються обсяги видобутку нафти, які передбачені відповідними проектами для розробки родовищ. Проте, у разі такого збільшення обсягів видобутку нафти порушується технологія розробки родовищ, які заповнюються водою, що, у свою чергу, перешкоджає видобуванню мільйонів тон залишків нафти, газу та газоконденсату.

Суттєві нарікання викликає стан основних фондів нафтогазової галузі. Особливо нагальною стала проблема забруднення навколишнього природного середовища, яке відбувається в результаті крадіжок нафти та нафтопродуктів з трубопроводів. Особи, які вчиняють злочини, як правило, залишаються невиявленими, що не дає можливості відшкодувати збитки, завдані навколишньому природному середовищу.

Так, у зв'язку з занесенням вогню від факелу спалювання попутного газу нафтопроводу внаслідок несанкціонованого врізання був знищений вогнем лісовий масив. За оперативною інформацією, отриманою від працівників УБОЗ вказані нафтосховища використовувалися особами, які вчинили крадіжки нафтопродуктів, для подальшого їх складування і продажу. Як правило, в розкраданні нафти і газоконденсату приймали участь три мобільні групи, які мали «розвідку» та високопрофесійних газозварників. Газозварники за одне

«врізання» отримували до 500 доларів США. Вказані групи мали засоби зв'язку, радіостанції, пеленгували мобільний зв'язок працівників служби безпеки НАК «Нафтогаз» під час врізань (яка проходить за 2-4 години), а після викрадення нафтопродуктів з нафтогазопроводу (яка проходить за 1,5-2 години в залежності від дюйма врізної труби, об'єму цистерни бензовоза від 7 до 27 куб.), бензовоз супроводжували особи на кількох автомобілях. Незаконним врізанням користувалися на протязі довгого часу, поки вона не була виявлена працівниками служби безпеки НАК «Нафтогаз» та правоохоронними органами.

Виходячи з цього, для покращення криміногенної ситуації у сфері розкрадання нафти, газу та нафтогазопродуктів, перш за все, необхідно здійснювати: - організаційні заходи, а саме: узгодження між НАК «Нафтогаз України» та МВС України переліку об'єктів трубопровідного транспорту, охорона яких буде здійснюватися відомчою охороною або підрозділами органів національної поліції на договірній основі та законодавчого закріплення нормативним актом КМУ [191]; посилення охорони об'єктів, тобто використання сторожових веж (при необхідності), відеоспостереження, приховану сигналізацію, трасопошукові пристрої тощо; згідно своїх планів проводити роботу в т. ч. з недобросовісними споживачами; здійснювати патрулювання органами МВС в нічний час; - технічні заходи (створення приладів, що перешкоджають доступ до труби продуктопроводу, а також заливання бетоном нафтогазопродуктопроводів); - заходи контрольно-перевірочного характеру; - заходи адміністративного та громадського впливу щодо осіб, які створили умови для вчинення крадіжки; проведення профілактичної роботи у колективі підприємства; складання договорів з цивільними особами, які б приватно здійснювали нагляд за об'єктами вказаної категорії.

ПЕК визнається стратегічним об'єктом народного господарства, що забезпечує розвиток національної економіки і наповнення державного бюджету, тому він залишається одним із криміналізованих секторів економіки. Перед правоохоронними органами поставлено головні завдання у посиленні запобігання кримінальним виявам, вжиттю скоординованих дієвих заходів щодо запобігання

злочинним проявам, корупції та організованій злочинності у цій важливій для держави сфері. Слід зазначити, у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про фінансову поліцію», де основними її завданнями є здійснення заходів із запобігання злочинів у сфері формування та використання фінансових ресурсів держави, економічної безпеки та відповідно до Закону віднесені до підслідності Фінансової поліції; виявлення, припинення, розслідування та розкриття злочинів у сфері формування та використання фінансових ресурсів держави (в тому числі різних форм фінансової допомоги іноземних держав), економічної безпеки та відповідно до Закону віднесені до підслідності Фінансової поліції згідно із Концепцією реформування кримінальної юстиції України передбачено виконання завдань щодо проведення досудового розслідування податкових, фінансових та митних злочинів і кримінальних проступків, податкова міліція має бути відокремлена від Державної податкової служби України (на сьогодні ДФС України) і реорганізована у самостійний орган кримінальної юстиції в системі Міністерства фінансів України – фінансову поліцію [194].

Також концепція передбачає, що у результаті реформування системи органів кримінальної юстиції досудове слідство має бути покладено на: 1) національну поліцію; 2) фінансову поліцію; 3) військову поліцію; 4) слідчий підрозділ Служби безпеки України; 5) спеціально утворений орган досудового розслідування корупційних правопорушень (антикорупційний орган). На сьогодні більшість із вказаних п'яти пунктів виконано. Необхідно зазначити, що протягом останніх 7 років було здійснено низку спроб підготовки та прийняття закону про нову службу з протидії фіскальним злочинам. Всі вони були ініційовані або Урядом або самими правоохоронними органами і врешті-решт не підтримувалися Верховною Радою України, оскільки не відповідали Указам Президента України, Коаліційній угоді та не вирішували проблеми захисту фінансово-економічних інтересів держави [194].

Аналізуючи чинне законодавство бачимо, що функції з протидії та запобігання злочинам у сфері фінансів невиправдано розпоршені по різних відомствам і часто дублюються. Зокрема такими повноваженнями наділені

підрозділи Національної поліції (Департамент захисту економіки), Служби безпеки України, податкової міліції.

Отже, на сьогодні правоохоронним органам потрібно діяти якнайшвидше, адже зважаючи на таке стрімке зростання цін на енергоносії, паливно-енергетичний комплекс може перейти повністю під контроль організованої злочинності, яка, маючи у своєму розпорядженні мільярдні капітали і ресурси, стала б взагалі недосяжною для соціального контролю і мала б можливість подальшого здійснення злочинів та уникнення відповідальності за їх вчинення.

Як вже неодноразово відмічалось, злочинність у ПЕК має корисливий характер і майнову спрямованість. Значне переважання частки злочинних посягань проти власності зумовлено соціально-економічною природою ПЕК, яка належить до суспільної сфери матеріального виробництва. Майнові фонди ПЕК включають технологічні об'єкти виробництва, сировинно-забезпечувальний комплекс, транспортну інфраструктуру, сховища і склади готової продукції, систему ремонтно-обслуговуючих пунктів, унаслідок чого баланс матеріальних цінностей системного господарства ПЕК вимірюється мільярдами умовних одиниць. Відтак, забезпечити охорону такого обсягу майна дуже складно. Разом з цим значна частина кінцевої продукції ПЕК належить до дефіцитної групи товарів із високою споживчою і номінальною вартістю, а тому й надалі залишатиметься пріоритетним об'єктом злочинних посягань.

Оскільки нафтогазопроводи та лінії електропередач мають велику протяжність і часто пролягають у важкодоступних місцях, вагома частина злочинів вчиняється шляхом викрадення енергоресурсів під час їх транспортування.

Протягом багатьох років спостерігається стабільна тенденція розкрадання кольорових металів з ліній електропередач і трансформаторних підстанцій усіх класів напруг. Злочинцями постійно розукомплектовуються діючі енергетичні об'єкти, внаслідок чого залишається без електропостачання значна кількість споживачів електроенергії. Для прикладу, за 2012 рік зафіксовано 1388 випадків крадіжок. Загальні збитки яких становлять 31942,0 тис. грн. Викрадено 1540 км

проводу, 65 силових трансформаторів, 99,0 т трансформаторного масла, 142,7 кг кольорового металу з обладнанням. Вагома частка крадіжок припадає на Дніпропетровську, Запорізьку, Луганську, Харківську та Черкаську області.

За 2013 рік зафіксовано 1551 випадків крадіжок. Загальні збитки яких становлять 19406,5 тис. грн. Викрадено 267,9 км проводу, 86 силових трансформаторів, 85,8 т трансформаторного масла, 806,2 кг кольорового металу з обладнанням [125]. Потрібні радикальні законодавчі, правоохоронні та організаційні заходи по запобіганню розкрадання енерго майна і забезпеченню працездатності Об'єднаної енергосистеми країни.

Способи вчинення цих викрадень загальновідомі. Проте, слід узяти до уваги механізм системи їх вчинення та реалізації викраденого. Першу її ланку становлять тисячі осіб, які безпосередньо займаються демонтажем та іншим пошкодженням електричних мереж, кабельних ліній, їх обладнання, добуваючи матеріали для продажу. Другу ланку складають сотні підпільних приймальних пунктів, куди викрадачі під виглядом домашнього і промислового брухту (а закон дозволяє приймати саме такий брухт) доставляють викрадені матеріали та продають їх за малі кошти. Третя ланка - це система транспортування матеріалів із приймальних пунктів до місць їх накопичення. Звідси матеріали переправляють до місць масового завантаження, як правило, у морські порти, а далі за кордон. Верхівку системи складають бізнесмени та менеджери, які у поєднанні з високими посадовцями, організували так звану широкорозгалужену злочинну організацію. Проте, правоохоронна система реагує лише на окремі безпосередні викрадення, адже крім громадян та підприємств електроенергетики, ніхто на них не скаржиться. Досить ввести систему отримання сертифікату на вивіз та контроль їхнього майна. Тому третя і остання ланки вважаються для правоохоронців недоступними.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне внести зміни до статті 4 Закону України «Про металобрухт» щодо заборони прийому кольорового металу промислового призначення (проводи, кабелі, обмотки двигунів і трансформаторів, катушок реле та ін.) від фізичних осіб, які є суб'єктами господарювання, а також визначивши перелік документів, які підтверджуватимуть походження металу. Тоді

як на сьогодні стаття 4 вказаного Закону наголошує, що приймання промислового металобрухту від фізичних осіб забороняється.

З огляду на ситуацію на енергетичному ринку України найголовнішим питанням, яке постає на сьогодні та безпосередньо впливає на енергетичну безпеку, є забезпечення чіткої дисципліни платежів за надані енергоресурси: в першу чергу – природний газ. Більшість поставок газу проходить через газопостачальні компанії і облгази. Тому проводити перевірки їх діяльності і повноти вжитих заходів контролюючих органів - це одне з першочергових завдань діяльності саме органів прокуратури.

Стан постачання руху газу в державі можна окреслити декількома етапами:

1. Весь газ, який видобувається в Україні та використовується для потреб населення потрапляє на внутрішній ринок через НАК «Нафтогаз» та облгази. При цьому рівень заборгованості населення у порівнянні з іншими споживачами не такий значний. Тому на цьому етапі потрібно звернути увагу на стан претензійно-позовної роботи газопостачальних компаній з боржниками (повнота та своєчасність заявлення позовів тощо). Крім того, потрібно звернути увагу на законність відшкодування з бюджету коштів, які були сплачені організаціям-постачальникам на відшкодування відповідних пільг населенню за спожитий природний газ.

Так, мали місце випадки, коли внаслідок недбалості та неналежного виконання посадових інструкцій операторами, майстрами та бухгалтерами управлінь газових господарств, включались у списки, які потім подавалися до фінуправлінь на відшкодування з бюджету коштів померлих осіб, а також ті, що не мали відповідного права на застосування пільгового розрахунку за спожитий газ. Для проведення зазначених перевірок доцільно залучати спеціалістів Управління праці та соціального захисту населення, в яких на обліку за категоріями перебувають громадяни, що мають право на застосування відповідних пільг, а також спеціалістів Держфінінспекції.

Існують випадки розкрадання коштів, які надходять за оплату комунальних послуг, несвоєчасне перерахування платежів за спожитий газ. Зокрема, упродовж трьох років мешканцями житлових будинків у м. Києві було сплачено понад 1,3

млн. грн. за надану теплову енергію. Ці кошти використовувалися на власні потреби, внаслідок чого утворилася заборгованість.

2. Коли отримувачем газу є бюджетні підприємства та установи. Слід звертати увагу скільки коштів надійшло з бюджету, скільки перераховано газопостачальній компанії і скільки перераховано власнику газу. У разі наявності розбіжностей слід з'ясувати причини та, за наявності підстав, реагувати.

3. Якщо отримувачем є промислове підприємство. Відповідно до вимог постанови КМУ від 17.01.2000 № 59 «Про забезпечення дисципліни розрахунків за спожиті природний газ, теплову та електричну енергію» поставки природного газу, теплової енергії здійснюються споживачам виключно у межах оплачених обсягів відповідно до укладених договорів. Отже, у нас взагалі не може бути заборгованості. Відповідальні за стан розрахунків керівники підприємств.

4. Найпроблематичнішим споживачем залишається теплокомуненерго. Вказані підприємства мають найбільшу сумарну прострочену заборгованість перед НАК «Нафтогаз України» близько 20,1 млрд. грн. При цьому через нерегульованість тарифів заборгованість в середньому складає близько 5 млрд.грн. і не зрозуміло, звідки вона виникає.

Для проведення розрахунків також передбачений алгоритм, але вже постановою Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 116 «Про внесення змін до Порядку розподілу коштів, що надходять на поточні рахунки із спеціальним режимом використання для проведення розрахунків з гарантованим постачальником природного газу». Водночас типові угоди не укладаються, кошти на спецрахунки не потрапляють. Як наслідок, підприємства замість погашення заборгованості використовують їх на власні потреби (придбання майна, акцій, консалтингові або юридичні послуги, не обов'язкове страхування тощо).

Для того, щоб протидіяти даному напрямку злочинів, потрібно отримати інформацію про кількість отриманих коштів від споживачів підприємства і кількість перерахованих коштів газопостачальним компаніям. При наявності розбіжностей з'ясувати причини та відповідно реагувати. Крім того, на вказаних підприємствах повинен вестися окремий облік витрат на виробництво тепла і власні

потреби. У разі його відсутності, мова може йти про можливість приховування реальних витрат газу.

Однією з найбільш серйозних проблем вугільної галузі України є несанкціонований видобуток вугілля. Несанкціонований видобуток корисних копалин супроводжується численними порушеннями земельного законодавства: самовільним використанням земельних ділянок і зняттям родючого шару ґрунту, що призводить до деградації земель та інших негативних екологічних наслідків. Як вже зазначалося, згідно з Кодексом України «Про надра» користувачами надр можуть бути підприємства, заклади та громадяни України, які отримали спеціальні дозволи (ліцензії). Для їх отримання необхідно мати відповідну кваліфікацію, матеріально-технічні та економічні можливості для користування надрами. Без спеціальних дозволів розробка надр є незаконною. Набуває масового характеру некерована приватна діяльність, пов'язана з використанням старих гірничих виробок для вуглевидобутку та витягання металобрухту.

Для прикладу, у вересні 2015 року співробітник міліції прикривав протиправний видобуток вугілля в промислових масштабах поблизу міста Кремінна Луганської області. Зловмисники протиправно розробляли кар'єр площею 120 тис. кв. м. та глибиною 8 м. Правоохоронці затримали два 40-тонних вантажних автомобілі з вугіллям, які прямували на залізничну платформу, розташовану неподалік від колишньої шахти держпідприємства «Кремінна». На коліях співробітники спецслужби виявили шість готових до відправлення залізничних вагонів з вугіллям. Крім того, було затримано чотири великогабаритних автомобілі спецтехніки, яка використовувалася для незаконного видобутку. Було відкрито кримінальне провадження за ст. 240 та ст. 364 Кримінального кодексу України. Тривали оперативно-слідчі дії для встановлення та притягнення до відповідальності всіх осіб, причетних до незаконного видобутку вугілля. На сьогодні стан справ невідомий. [219].

Також стало відомо про незаконну схему вивезення видобутого на тимчасово непідконтрольній території Донецької області вугілля на Україну. Працівниками Департаменту протидії злочинності у сфері економіки МВС

України було перекрито канал, яким з початку цього року незаконно вугілля в об'ємі 210 тис. т. ввозилося залізничним транспортом на українську територію, де в подальшому відбувалася заміна супровідних документів на вантаж. Слідство встановило повну схему протиправної діяльності «ділків», які, використовуючи фіктивні документи і підставні фірми, в тому числі з подвійною реєстрацією, здійснили розкрадання та легалізацію державних коштів Енергогенеруючих підприємств Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. Під час санкціонованих обшуків в офісних та жилих приміщеннях службових осіб, проведених 21 вересня 2015 року працівниками Департаменту ПЗСЕ МВС України спільно з Головним слідчим управлінням Національної поліції України, було виявлено документацію, що підтверджує протиправну діяльність, готівкові кошти в сумі 66,5 тис. доларів США, 4,5 тис. євро, 20 тис. грн, після чого було накладено арешт на рахунки 16 суб'єктів підприємницької діяльності, задіяних у злочинній схемі [150].

Допускаються порушення кримінального процесуального законодавства і під час досудового розслідування цієї категорії злочинів. Зокрема, криміналістичні експертизи у таких провадженнях призначаються лише в окремих випадках, не вилучається та не визнається речовими доказами техніка, за допомогою якої незаконно видобувалися корисні копалини, причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів, слідчими зазвичай не встановлюються.

При цьому кримінальні провадження, які розслідуються поліцією, стосуються простих виконавців, а організатори злочинів уникають відповідальності. Злочинні угруповання та місця збуту незаконно добутого вугілля частіше не виявляються. Також виявляються порушення підприємствами, які підпорядковані Міністерству енергетики та вугільної промисловості України вимог статті 126 Земельного кодексу України, які стосуються не оформлення прав користування земельними ділянками.

Так, у супереч вимог Земельного кодексу України правостановлюючі документи на земельну ділянку, на якій розташована база відпочинку «Шахта ім.С.М. Кірова» ДП «Макіїввугілля» відсутні. Аналогічно порушення

законодавства було встановлено в діяльності ДП «Донецька вугільна енергетична компанія».

Як слушно зауважує Б. М. Головкін, перешкоджання незаконному видобуванню корисних копалин доцільно здійснювати шляхом запровадження загальнодержавного реєстру свердловин і копалень. Мається на увазі облік об'єктів, на яких здійснюється промислова розробка і видобування корисних копалин, а також обов'язковий облік так званих неперспективних для промислових цілей об'єктів, що підлягають консервації [63, с. 170].

Існують недоліки унормування процедури передачі НАК «Нафтогаз України» місцевим органам державної влади і органам місцевого самоврядування інформації про місце розташування режимоутворюючих об'єктів системи магістральних нафтопроводів у цифровому вигляді.

У порушення вимог статей 6, 8 Закону України «Про трубопровідний транспорт» Міністерством енергетики та вугільної промисловості та НАК «Нафтогаз України» не забезпечуються належні безпека, охорона та збереження об'єктів магістрального трубопровідного транспорту, що є державною власністю України. Упродовж 2013 року на об'єктах НАК «Нафтогаз України» сталося 102 посягання, у тому числі 13 врізань та 89 пошкоджень технологічного обладнання.

Таким чином, щодо діяльності правоохоронних органів щодо злочинів у паливно-енергетичному комплексі, то залишається невирішеним ще ряд питань, які дозволили б покращити запобіжну діяльність у ПЕК. Одним із таких питань є налагодження чіткої координації діяльності правоохоронних органів в Україні щодо запобігання та протидії злочинам у ПЕК.

Особливості взаємодії правоохоронних та інших державних органів України щодо запобігання злочинності закріплювалися у спільній Інструкції МВС, СБУ, Державного комітету в справах охорони державного кордону України, Державного митного комітету України, Національної гвардії України, Міністерства оборони та Міністерства юстиції України від 10 серпня 1994 року, яка на даний час втратила чинність.

З метою закріплення напрямів діяльності, де повинна відбуватися взаємодія державних та інших органів, а також унормування її порядку, запропоновано розробку та ввести в дію Положення про взаємодію правоохоронних, правозастосовних та спеціальних уповноважених державних органів України щодо запобігання злочинності у сфері ПЕК України. Важливим елементом такої взаємодії державних органів щодо запобігання злочинам у ПЕК буде проведення спільних оперативних нарад і перевірок, обмін досвідом та координація роботи. Крім того, проведення спільних нарад матиме важливе значення для розробки окремих заходів та спільних планів щодо запобігання злочинності у ПЕК на груповому та індивідуальному рівнях.

На нашу думку, до головних органів запобігання злочинам у сфері ПЕК відноситься СБУ, до завдань якої в аналізованому напрямку можна віднести: виявлення, запобігання та розкриття корупції та організованої злочинної діяльності у сфері економіки, взаємодія з правоохоронними органами у боротьбі зі злочинністю [187].

Не менш важливе значення для розробки заходів впливу на злочини у ПЕК та здійснення запобіжної діяльності відіграє знання спеціальними суб'єктами організаційно-виробничої діяльності підприємств ПЕК. До них належать підрозділи ДСБЕЗ, УБОЗ УНП областей, органи прокуратури, СБУ тощо. Для того, щоб підвищити рівень кваліфікації спеціальних суб'єктів потрібно: - із залученням провідних фахівців ПЕК на базі навчальних закладів правоохоронних органів, організувати курси підвищення кваліфікації для розгляду проблемних питань під час дізнання та досудового слідства злочинів, які вчиняються у сфері ПЕК; - з метою ознайомлення зі структурою та особливостями діяльності певних підприємств, нормативними документами, що регламентують діяльність таких підприємств ПЕК необхідно організувати проведення відповідних занять за участю представників підприємств та компаній ПЕК чи викладачів відомчих навчальних закладів профільного Міністерства; - залучення, за необхідності, митних, податкових органів та інших органів як фахівців для проведення консультацій.

Для підвищення правової культури у сфері дотримання законодавства, що регулює діяльність ПЕК України, слід створити ефективну систему державного контролю за діяльністю господарюючих суб'єктів у ПЕК стосовно яких є відомості про їх зв'язки зі злочинцями, в т. ч. з організованими злочинними групами в ПЕК; підвищити ефективність прокурорського нагляду за дотриманням законодавства у ПЕК; покращити систему комплексного державного контролю у сфері фінансово-господарської діяльності; уніфікувати норми технічного захисту власності в ПЕК; удосконалити нормативно-правову базу з метою вдосконалення державного контролю та забезпечення невідвортної і справедливої відповідальності за правопорушення у ПЕК [15].

Отже, з метою покращення спеціально-кримінологічного запобігання в ПЕК України слід: розробити та ввести в дію Положення про взаємодію правоохоронних, правозастосовних та спеціальних уповноважених державних органів України щодо запобігання злочинності у сфері ПЕК України; забезпечити патрулювання та охорону не тільки у важкодоступних місцях об'єктів ПЕК, а й на всіх підприємствах ПЕК; залучити засоби масової інформації та громадськості для забезпечення законності під час розслідування вказаних злочинів; впровадити залучення агентів на підприємствах ПЕК шляхом вдосконалення системи телефонного і радіозв'язку для оперативного інформування правоохоронних органів; активізувати роботу з припинення діяльності відомих правоохоронним органам організованих злочинних груп та притягнення їх до кримінальної відповідальності; запобігати встановлення контролю кримінальними угрупованнями у сфері ПЕК в державі.

Підтримуємо позицію вчених, що на пріоритетних напрямках слід активізувати роботу запобіжної діяльності у паливно-енергетичному комплексі України: 1) систематично проводити регіональні комплексні міжвідомчі оперативні наради та операції щодо злочинності в ПЕК; 2) вдосконалювати форми та методи діяльності правоохоронних органів, що задіяні в ПЕК; 3) створити патрульну практику щодо регулярних гелікоптерних оглядів прилеглих територій криміногеннонебезпечних об'єктів ПЕК; 4) вдосконалювати охоронну діяльність

об'єктів ПЕК шляхом збільшення пішохідних обходів патрулями, особливо це стосується важкодоступних місцевостей нафтогазових магістралей; 5) запровадити на нормативному рівні присутність охоронних структур на всіх підприємствах ПЕК; 6) покращити оперативне інформування правоохоронних органів щодо вчинених злочинів шляхом співпраці з жителями населених пунктів прилеглих до об'єктів ПЕК; 7) вдосконалити оперативну діяльність правоохоронних органів із залученням агентів на підприємствах ПЕК [207].

Запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі ґрунтується на вирішенні проблем реалізації кримінальної і кримінологічної, а також економічної політики держави, їх стратегічних напрямів і тактичних заходів [203, с. 205].

Важливе значення для запобігання злочинності у ПЕК є налагодження ефективного статистичного обліку злочинів у цій сфері. Співробітники правоохоронних органів намагаються виявити найбільшу кількість незначних злочинів, щоб покращити показники своєї роботи з їх виявлення. Водночас злочини, що завдають збитки державі та господарюючим у ПЕК суб'єктам, залишаються поза увагою правоохоронців. Оцінка роботи правоохоронних органів винятково за статистичними показниками повинна бути викорінена для того, щоб відображалися реальні результати виявлення злочинів у паливно-енергетичному комплексі [206, с. 112].

Одним із важливих факторів, який здатний суттєво допомогти у запобіжній діяльності, є розробка та реалізація заходів з визначення рівня латентності злочинів у ПЕК, за допомогою яких можна буде об'єктивно охарактеризувати стан злочинності у паливно-енергетичному комплексі та допоможе ефективно здійснювати заходи, спрямовані на запобігання злочинам у цій галузі. Важливо залучати підприємства ПЕК, які володіють інформацією про досягнутий економічний ефект, а також зможуть допомогти суб'єктам запобіжної діяльності при визначенні обсягу розрахункових втрат своїх підприємств від злочинних посягань [206, с. 112].

Висновки до розділу 3

У цьому розділі розглянуто особливості застосування заходів запобігання

злочинам у сфері ПЕК, що полягає у використанні загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів, які спрямовуються на нейтралізацію усунення і припинення дії детермінантів злочинів у сфері ПЕК України та дозволили сформулювати такі основні висновки та пропозиції.

Встановлено специфіку, етимологію та сутнісне значення термінів, що вживаються на позначення цієї діяльності. В результаті дослідження було визначено, що найбільш прийнятними для застосування у теоретичній та практичній площині є терміни «протидія» та «запобігання».

Визначено, що метою запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України є: забезпечення захисту інтересів держави та інших суб'єктів від злочинних посягань, зменшення рівня криміногенного впливу на складові структури ПЕК, створення умов, які забезпечуватимуть зменшення рівня злочинності.

До об'єктів запобігання злочинам у сфері ПЕК належать фізичні особи, які під безпосереднім провокуючим впливом конкретних соціальних факторів умисно чи з необережності вчиняють різноманітні злочини й інші правопорушення у сфері ПЕК.

Досліджено кримінологічну роль та повноваження суб'єктів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі.

До органів державної влади, які керують, спрямовують та координують запобіжну діяльність віднесено такі, як: Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг та інші.

До основних органів, що безпосередньо здійснюють запобігання злочинам у ПЕК України, віднесено: органи прокуратури, національної поліції, служби безпеки, органи податкової служби, органи фінансової інспекції, органи виконання покарань, спеціально створені громадські формування та інші.

До суб'єктів, функції яких частково належать здійсненню запобіжних заходів віднесені: НАК «Нафтогаз», НАЕК «Укренерго», Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, адміністрації підприємств, установ, організацій паливно-енергетичного комплексу України тощо.

Зазначено, що серед загальносоціальних заходів, спрямованих на запобігання злочинам виділяють: вдосконалення нормативно-правової бази, приведення її у відповідність до законодавства ЄС; управління діями, координація та взаємодія як державними так і недержавними суб'єктами запобігання злочинності у ПЕК; посилення контролю з боку Міністерства енергетики та вугільної промисловості України за підпорядкованими підприємствами та постійного звітування перед Урядом; впровадження обґрунтованих комплексних програм загальносоціального запобігання та контроль за результатами їх виконання.

Визначено, що Загальнодержавна програма запобігання та протидії злочинності в Україні має стати головною стратегією органів державної влади щодо недопущення розвитку кримінальної активності.

З метою покращення спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в ПЕК України: запропоновано розробити та ввести в дію Положення про взаємодію правоохоронних, правозастосовних та спеціальних уповноважених державних органів України щодо запобігання злочинності у сфері ПЕК України; зроблено висновок щодо проведення спільних перевірок та виїздів, проведення міжвідомчих нарад та науково-практичних семінарів з розробленням і втіленням в життя конкретних заходів; акцентовано увагу на взаємному обміні інформацією; проведенні спільних заходів щодо розкриття злочинів у ПЕК. Крім того, правоохоронні органи повинні координувати зусилля під час проведення профілактичних заходів та самостійно розроблювати схеми такої взаємодії у процесі реалізації заходів запобігання злочинам на об'єктах паливно-енергетичного комплексу України.

ВИСНОВКИ

За предметом дослідження, згідно з визначеними науковими задачами, в дисертації із розглянутих проблем обґрунтовуються і висвітлені такі основні положення, висновки й рекомендації, спрямовані на досягнення поставленої мети.

1. Загальний огляд стану наукової розробленості проблеми запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України засвідчує незначний спектр проведених досліджень у цій сфері за різними галузевими спеціальностями. Переважна більшість наукових робіт з цієї проблематики присвячені протидії економічній злочинності в цілому. Незважаючи на певну кількість публікацій та наукових доробок, а також відсутність цілісних кримінологічних знань стосовно проблеми запобігання злочинам, які вчиняються у сфері ПЕК України, вона залишається актуальною як для наукової спільноти, так і для суспільства загалом.

2. Встановлено, що паливно-енергетична сфера є структурним елементом національної економіки, тому й злочини, що тут вчиняються, носять економічну спрямованість та належать до класу злочинності у сфері економіки. Таке розуміння дозволяє виокремити таке поняття як злочинність у паливно-енергетичному комплексі. Істотною ознакою злочинності у паливно-енергетичному комплексі є спричинення шкоди економічним інтересам держави та іншим суб'єктам енергетичних відносин.

Акцентовано увагу на тому, що аналіз елементів кримінологічної характеристики злочинів, вчинених у паливно-енергетичній сфері України, дозволяє виокремити найбільш типові значимі ознаки предмета посягання, яким є викрадення майна та обладнання підприємств ПЕК; посягання, пов'язані із фінансово-господарською діяльністю у паливно-енергетичній сфері; посягання, пов'язані з державним управлінням у паливно-енергетичній сфері. Обґрунтовано, що зважаючи на функціональні ознаки ПЕК та об'єкти злочинного посягання, усі злочини, що вчиняються у ПЕК України, необхідно поділити на 5 груп: злочини проти власності; злочини у сфері господарської діяльності; злочини проти

довкілля; злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту; злочини у сфері службової діяльності.

3. На основі проведеного кримінологічного аналізу базових нормативно-правових актів у сфері паливно-енергетичного комплексу України визначено основні недоліки правового регулювання паливно-енергетичного комплексу та встановлено, що законодавство у сфері ПЕК потребує прийняття рамкового закону, який встановлював би основні засади та підходи до регулювання відносин в електроенергетичному, нафтогазовому та вугільно-промисловому комплексах.

4. Обґрунтовано наступні характеристики та тенденції злочинності у сфері ПЕК: високий рівень латентності; переважаюча корислива спрямованість злочинності; вчинення злочинів у групі; сезонний характер (значне підвищення злочинності у зимовий період); урбанізація злочинності; симбіоз економічних та організованих форм злочинності, залучення юридичних осіб; різнорівнева корупція як злочин і спосіб досягнення злочинної мети.

Встановлено географію злочинності, яка показала, що найбільш ураженими злочинністю є Дніпропетровський, Донбаський, Південний, Північний та Центральний регіони країни (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська та Харківська області) що, здебільшого, пов'язано з концентрацією відповідних об'єктів та акумуляцією в цих адміністративно-територіальних одиницях підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу. Найменша кількість подібних злочинів реєструється у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях. Визначено, що злочини у сфері ПЕК вчиняються здебільшого у зимовий період (22%), найменша кількість припадає на осінній період (8,6%).

5. За результатами вивчення емпіричного матеріалу встановлено, що особа злочинця, який вчиняє злочинні посягання у сфері паливно-енергетичного комплексу України, характеризується наступними ознаками: чоловіки віком від 30-49 років, стаж роботи яких від двох до п'яти років, які мали середню освіту, що становить близько (49%). Встановлена тенденція до збільшення кількості

винних осіб з вищою освітою, а також підлітками.

Доведено, що злочини в сфері ПЕК, в основному, вчиняються організованими злочинними групами, кількісний і якісний склад яких напряму залежить від виду злочинів. Більшість організованих злочинних угруповань у сфері ПЕК складаються у середньому з 3-5 чоловік (більше 65 %). Визначено, що суб'єктами вчинення злочинів економічної спрямованості у паливно-енергетичній сфері є: службові особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції; матеріально відповідальні особи; особи, які мають доступ через виконання трудових обов'язків до предмета посягання; інші особи, чий злочинні дії направлені проти господарської діяльності в паливно-енергетичній сфері.

6. Обґрунтовано, що із загального обсягу детермінантів доцільно виділяти ті чинники, які найбільш впливають на рівень злочинності у сфері ПЕК України: детермінанти економічного характеру (52,92%), політико-правового (22,57%), соціального (13,23%), організаційно-управлінського (7%), технологічного (4,28%). Розглянуті групи детермінантів сприяють вчиненню злочинних посягань у сфері ПЕК, а тому для запобігання таким посяганням необхідний вплив саме на ці сфери суспільного життя.

7. Запропоновано доповнити розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України статтями 292-1 «Виготовлення засобів проникнення та викрадення з нафто -, газо -, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» частину першу викласти у наступній редакції: «Виготовлення засобів проникнення з метою незаконного під'єднання до нафто -, газо -, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів», караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк; частину другу викласти в наступній редакції «Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб» караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років та 292-2 «Незаконне

заволодіння паливними ресурсами нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» частину першу викласти в наступній редакції: «Незаконне заволодіння паливними ресурсами шляхом під'єднання засобів проникнення до нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»; караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк; частину другу викласти у наступній редакції: «Ті самі дії, якщо вони спричинили збитки у особливо великих розмірах» караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

8. Визначено заходи загальносоціального запобігання злочинності в ПЕК та надано додаткові аргументи на користь необхідності розроблення, затвердження та реалізації Загальнодержавної програми запобігання та протидії злочинності в Україні.

Для покращення спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в ПЕК України: запропоновано розробити та ввести в дію Положення про взаємодію правоохоронних, правозастосовних та спеціальних уповноважених державних органів України щодо запобігання злочинності у сфері ПЕК України; зроблено висновок щодо проведення спільних перевірок та виїздів, проведення міжвідомчих нарад та науково-практичних семінарів з розробленням і втіленням в життя конкретних заходів; акцентовано увагу на взаємному обміні інформацією; проведенні спільних заходів щодо розкриття злочинів у ПЕК. Крім того, правоохоронні органи повинні координувати зусилля під час проведення профілактичних заходів та самостійно розроблювати схеми такої взаємодії у процесі реалізації заходів запобігання злочинам на об'єктах паливно-енергетичного комплексу України.

Зроблено висновок, що перелік заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері ПЕК не є вичерпним, тому що в кожному регіоні та на кожному окремому підприємстві існують різноманітні причини й умови, які сприяють вчиненню досліджуваним злочинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. И. Криминология: курс лекций. М.: Щит-М, 2000. С.150.
2. Алексеев С. С. Общая теория права. М., 1981. Т.1. С. 289.
3. Ахмедов Г. А., Миренский Б. А. О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий // Личность преступника и субъект преступления. Обществ. науки в Узбекистане. 1975. №19. С.23-28.
4. Бабаев В. К. Советское право как логическая система: учеб. пособие. М. : Акад. МВД СССР, 1978. 212 с.
5. Бабаев М.М. Демографические процессы и проблемы территориальных различий преступности//Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 21. 1974. С. 3-4.
6. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: [моногр.]. Харьков: Основа, 2003. 368 с.
7. Бандурка А. М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика // Право і безпека. 2004. № 3'3. С. 7–11.
8. Бартол Курт. Психология криминального поведения. ОЛМА Медиа Групп, 2004. 352 с.
9. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 83-102.
10. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: [моногр.] К. : Атіка, 2004. 296 с.
11. Бахтин И. А., Голубятников С. П., Дубровин В. А. Экономический анализ в промышленности и его использование для предупреждения и выявления хищений. Горький, [Горьковская высшая школа МВД СССР], 1974. 150 с.
12. Бедь В. В. Юридична психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. К.: МАУП, 2004. 436 с.: іл. Бібліогр.: С. 426-430.
13. Беляев Н. А., Цалиев В. М. Вопросы методологии регионального подхода к исследованию преступности // Вестник ЛГУ. Вып. 3. 1986. С. 59.
14. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю. Ірпінь:

Акад. держ. податкової служби України. 2002. 449 с.

15. Благов О. Г. Предупреждение преступлений, совершаемых в нефтегазовом комплексе. Дисс. канд. наук. М., 2009. 211 с.

16. Богатирьов І. Г. Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність) / Д.: ПП «Ліра ЛТД», 2007. 352 с.

17. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): [моногр.] Л. : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2008. 380 с.

18. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки // Проблеми законності: зб. наук. праць; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. 2009. Вип. 100. С. 305-312.

19. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям // Право України. 2012. № 1-2. С. 232.

20. Бузало П.М., Денисов С.Ф., Кириченко О.В. Кримінологія: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

21. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010р. № 2456-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 23.11.2016).

22. Вартилицька І.А. Об'єкт злочинів, що вчиняються у сфері документообігу особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг // Вісник Асоціації кримінального права України, 2016, № 1(6). С. 259-268.

23. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства [Текст]: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, Г. С. Юзіков; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 219, [1] с.

24. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. [2-ге вид., переробл. і доповн.]. К.: Юридична думка, 2012. 1020 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /

Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

26. Веприцький Р. С. Об'єкти та суб'єкти протидії злочинності//Право і Безпека. 2014. № 2. С. 91-97.

27. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 641 с.

28. Габиани А. А., Гачечиладзе Р. Г. Некоторые вопросы географии преступности. Тбилиси. 1982. 164 с.

29. Гірничий закон України від 06.10.1999р. № 1127-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1127-14> (дата звернення: 23.08.2016).

30. Голіна В. В. Єдність загально-соціального і спеціально-кримінологічного попередження економічної злочинності // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: матеріали наук. - практ. конф. 15-16 грудня 1998 р. Харків, 1999. С.124-130.

31. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

32. Голіна В.В. Злочинності – організовану протидію. Х.: Рубікон, 1998. С.4.

33. Голіна В.В. Кримінологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії та можливості). Вісник Національної академії правових наук України. №2 (73) 2013. С.193-201.

34. Головкін Б.М. Напрями удосконалення діяльності правоохоронних, контролюючих та інших органів щодо протидії злочинності у паливно-енергетичній сфері//Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 4(1). С. 103-112.

35. Головкін Б.М. Причинність у системі детермінації злочинності: Теорія і практика правознавства. Вип.1(5)/2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24

36. Гуманізація кримінального судочинства шляхом розвитку елементів служби пробації та реалізації програм примирення потерпілих та правопорушників:[методичні матеріали] / Ягунов Д. В., Прокопенко Н. М.,

Горова А. О.; К.: Український центр порозуміння, 2007. 64 с.

37. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М., Юридическая литература, 1990. 442с.

38. Гуторова Н. О. Проблемы кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 38 с.

39. Давиденко Л.М., Бандурка А. А. Протидія злочинності: війна термінів, понять, загальна характеристика//Право і безпека. 2004. С.86-87.

40. Давыденко Л. М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы / Л. М. Давыденко, А. А. Бандурка. Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 302с.

41. Даньшин І. М. До питання про кримінологічне поняття економічної злочинності // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (15-16 груд. 1998 р.) Х., 1999. С. 66-71.

42. Дарнопих Г.Ю. Залежність рівня регіональної злочинності економічної спрямованості від територіального розміщення об'єктів паливно-енергетичного комплексу України/ Г.Ю Дарнопих., І. О. Христич //Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб./відп. ред. В. Я. Тацій. 2009. Вип.102. - 280с.

43. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Василевич В.В. та ін. Кримінологія: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. О.М. Джужи. К.: Атіка, 2003. 400с.

44. Долгова А.И., Евланова О.А. Методика анализа организованной преступности. М., Российская криминологическая ассоциация. 2005. С.128.

45. Долгова А.И. Организованная преступность, ее развитие и борьба с ней//Организованная преступность – 3. М., 1996. С.34.

46. Долгова А.И. Теоретические послылки и общие итоги изучения территориальных различий преступности и их причин. В сб. Территориальные различия преступности и их причины. М., 1988. 104 с.

47. Дюркгейм Э. Метод социологии. Киев-Харьков, 1899. 91с.

48. Экономика предприятий энергетического комплекса: Учеб. для вузов / В.С. Самсонов, М.А. Вяткин - М.: Высш. шк., 2001. 416с.

49. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013р. № 1071-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13> (дата звернення: 23.11.2016).

50. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 09.12.2016).

51. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [Текст]: наук.-практ. посіб. Х.: Одісей, 2005. 312 с.

52. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

53. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

54. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320с.

55. Закалюк А. П. Про розроблення наукового обґрунтування державної політики України щодо запобігання та протидії злочинності і корупції / Наук. вісник Дніпропетров. ун-ту внутр. справ. 2009. № 4. С. 120-129.

56. Зеленецкий В.С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы. Х.: Основа, 1994. С. 100-101.

57. Зелинский А.Ф. Криминальная мотивация хищений и иной корыстной преступной деятельности: учеб. Пособие. К.:УМКВО, 1990. 72 с.

58. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. К: Юринком Интер, 1999.

59. Зелінський А.Ф. Кримінологія: навч. посіб. Харків, 2000. С. 30.

60. Зелінський А.Ф. Кримінологія: навч.посіб. Х.: Рубікон, 2000. 240 с.

61. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001р. № 2768-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 23.04.2015).

62. Зер Г. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя. К.:

Університетське вид-во «Пульсар», 2004. 224 с.

63. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / Б. М. Головкін, Г.Ю. Дарнопих, І. О. Христинич та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2013. 248 с.

64. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: [навч. посіб.] / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа. К.: Паливода А. В. 2006. 264 с.

65. Інформаційно-аналітичне дослідження стану паливно-енергетичного комплексу України. № 439. К., 2012. С. 99.

66. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 278 с.

67. ІСАЧЕНКО О. Ми звернулися до уряду і відстоюємо свою пропозицію не закривати вугільні підприємства, «Урядовий кур'єр», 29.08.2015.

68. Кальман А.Г. Экономическая преступность как криминологическое понятие // Государство и право. 2003. №3. С. 101–104.

69. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2004. 41с.

70. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми. Х.: Гімназія, 2003. 352с.

71. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. М.: Юрид. лит., 1973. 228 с.

72. Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України: навч. посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа ; за ред. Л. Г. Чернюк. К.: Центр навч. л-ри, 2006. 728с.

73. Коваленко В. В. Кримінологічний аналіз як складова теорії протидії злочинам в економічній сфері // Право і безпека. 2004. № 3'3. С. 61–64.

74. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління: монографія. Нац. ун-т внутр. справ. Х.: Вид-во НУВС, 2004. 420 с.

75. Ковалко Н.М. «Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів

розрахункових відносин (на прикладі паливно-енергетичного комплексу України)» : автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2007. 20 с.

76. Кодекс України про надра: Закон від 27.07.1994р. № 132/94-ВР// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80/page3>.

77. Комісарчук Ю. А. Детінізація економічних відносин в Україні (кримінально-правове та кримінологічне забезпечення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2006. 22 с.

78. Кондратюк Л.В. Криминологические проблемы, вытекающие из региональных различий преступности / Изучение территориальных особенностей насильственной преступности. М., 1983. С. 11.

79. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс. К.: Видавничий дім, 2004. 421 с.

80. Коновалюк В. І. Державне регулювання монополій видобувної промисловості: Автореф.т дис. на здобуття вченого ступеня д-ра екон. наук: 08.07.01. НАН України, Ін-т екон-ки промисловості. Донецьк, 2004. 30 с. (С. 67).

81. Конституція України: Закон від 28.06.1996 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

82. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля [Текст]: монографія. НАПрН України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. К.: Ін Юре, 2011. 407 с.

83. Корчагін А.Г., Номоконов В.А., Шульга В.І. Організована злочинність і боротьба з нею / С.М. Иншаков. Владивосток, 1995.

84. Кравчук С. Й. Прийняття і реалізація концепції боротьби зі злочинністю у сфері економіки – шлях до припинення економічної злочинності // Право України. 2010, №7. С.151-156.

85. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 12.05.2016).

86. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 3 квітня 2012 року № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.04.2017)

87. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для студ. вищ.нав. закл. ред. освіти / М.І.Бажанов, В.Я.Тацій, В.В.Сташис, І.О. Зінченко та ін.; за заг. ред. проф. М.І.Бажанова, В.В.Тація, В.В.Сташиса. К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2001. 496с.

88. Кримінологія (Загальна частина): навч. Посіб./ А.Б.Блага, І.Г.Богатирьов, Л.М. Давиденко, В.П. Ємельянов, О.М. Литвинов; В.о. Харківський національний університет внутрішніх справ; За аг. ред. і передм. О.М.Бандурка. Харків: ХНУВС, 2011. 240с.

89. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підруч./І.М.Даньшин, В.В.Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред.. В.В.Голіни. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2009. С.53.

90. Кримінологія: Загальна та Особлива частини [Текст]:підручник/І.М.Даньшин, В.В.Голіна, О.Г.Кальман, О.С.Лисодед; за заг.ред.І.М.Даньшина. Х: Право, 2003. С.44.

91. Кримінологія: курс лекцій / Т.В.Корнякова, Н.С.Юзікова; за ред. проф. Т.В.Корнякової. Д.: ЛПРА, 2014. 244с.

92. Кримінологія має посісти належне місце: інтерв'ю з В. Поповичем // Юрид. вісник. 2009. № 32. С. 6-8. 4 серп.

93. Кримінологія: навч.посіб. / О.Є.Михайлов, А.В. Горбань, В.В.Міщук. К.: Знання, 2012. 565с. (Вища освіта ХХІ століття).

94. Кримінологія: навч.посіб. / Ю.Ф.Іванов, О.М.Джужа. 2-ге вид., доповн. та перероб. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. 292с.

95. Кримінологія. Особлива частина/За ред. І.М.Даньшина. Х., 2001. С.8-9.

96. Кримінологія [Текст]:учеб. издание/под ред.Н.Ф.Кузнецовой, Г.М.Миньковского. М.: Изд-во Московск.ун-та, 1994. С.69.

97. Кримінологія / Под ред. А.И. Долговой. М.: ИНФРА-М, 1997. 388с.

98. Кримінологія. Учебник для вузов / Под общей редакцией д. юрид.наук,

профессора А.И. Долговой. М.: Издательство НОРМА, 2000. 784 с.

99. Криминология [Текст]: учебник/под. ред. В.Н.Кудрявцева, В.Е.Эминова. М.: Юрист, 1995. С.58.

100. Криминология: учебник для вузов/Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 912 с. (С. 83).

101. Криминология: ученик для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция»/ под ред. Г. А. Аванесова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 575с.

102. Криминология: Учебник /Под. ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М., 1988. С. 66.

103. Криминология: учеб. / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2000. С. 112.

104. Криминология: учебник/под. ред. В. Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 800 с.

105. Криминология: ученик/под. ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. М.: Волтерс Клувер, 2004. С. 130-131.

106. Криминология: учебное пособие. Стандарт третьего поколения/ Под ред. В. Н. Бурлакова, Н.М. Кропачева. СПб.: Питер, 2013. 304 с.

107. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: [учеб. пособие для вузов] / Кудрявцев В. Н. М.: ФОРУМ, ИНФРА-М, 1998. 215 с.

108. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / под.ред. В.Н.Кудрявцева. М.: Изд-во Моск.ун-та, 1984. С.11.

109. Курс кримінології: Загальна частина: [Текст]: підручник: у 2 кн./О.М.Джужа, П.П.Михайленко, О.Г.Кулик та ін.; за заг.ред. О.М.Джужи. Кн.1/відп.ред.Я.Ю.Кондратьєв. К.: Юрінком Інтер, 2001. С.55.

110. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження/К.: Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

111. Литвак О.М. Злочинність, її причини та профілактика. К., 1997. С. 20.

112. Литвинов А. Н. Предупреждение преступлений и правонарушений.

Профилактическая работа с населением: [науч.-практ. пособие] / М.: Юркнига, 2004. – 160 с. (С. 8–10).

113. Левченко Ю.О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08/ Київський націон. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 293с.

114. Лойко В. В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». №1, 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2150>.

115. Маслій І.В. Інституційний механізм протидії криміналізації економіки: кримінологічне дослідження. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08/Нац. університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 229 с.

116. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.

117. Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 29.08.2011 № 303.

118. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / [О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 192 с.

119. Методичні рекомендації Генеральної прокуратури України «Організація правозахисної діяльності у сфері паливно-енергетичного комплексу», Київ, 2012.

120. Микитенко В.В. На чому базується енергетична безпека держави // Вісник НАН України. 2005. № 3. С. 41-47.

121. Миньковский Г.М. Ориентация и цели криминалогических исследований // Вопросы борьбы с преступностью. Вып 17. М., 1977. С. 26.

122. Мисливий В.А.Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія. Д.: Юрид.акад.Мін-ва внутр. справ, 2004. 380с.

123. Митрофанов І. І. Економічні злочини : [навч. посіб.] / Митрофанов І. І.

Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2009. 272 с.

124. Мица Н. В. Важелі державного регулювання на ринку енергоресурсів / Всеукраїнський науково-практичний журнал Інноваційна економіка. 2012. № 2. С. 306-311.

125. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: URL: <http://www.mpe.kmu.gov.ua>.

126. Мінченко С. Методологічні аспекти аналізу злочинності в регіоні // Право України. 2002. №4. С.114-117.

127. Наказ Генерального прокурора України від 12.04.2011 № 3гн «Про організацію правозахисної діяльності органів прокуратури України».

128. Недосконалий механізм протидії злочинності у сфері ПЕК з боку контролюючих інстанцій та органів кримінальної юстиції / І. О. Христинч // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право: зб. наук. пр. Х.: Право, 2012. № 1 (8). С. 252-263.

129. Никитина А. Г. Види научного предвидения // Вестник Московского университета. 1966. № 5. С. 48–56. (Серія: VIII, Філософія).

130. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М.: Издательство НОРМА, 2001. 208 с. (С. 1-43).

131. Новицький А. М. Організаційно-правові засади державного управління у паливно-енергетичному комплексі України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2005.

132. Оболонцев В.Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності: автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2001. 19 с.

133. Остроумов С.С. Классификация статистических данных // Вестник Московского ун-та. Право. 1972. № 6. С. 72.

134. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття [За заг. ред. А.К. Шидловського, М.П. Ковалка]. К.: УЕЗ, 2001. 398 с.

135. Панкратов В. В. Методология и методика криминологических исследований / В. В. Панкратов. – М.: Юрид. лит., 1972. – 136 с.

136. Петришин О. В. Верховенство права як принцип дії права // Українське право. 2006. 1 (19). С. 47–50.

137. Перелік особливо важливих об'єктів електроенергетики, які підлягають охороні відомчою воєнізованою охороною і взаємодії із спеціалізованими підрозділами інших центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003р. № 1170// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1170-2003-%D0%BF> (дата звернення: 25.02.2017).

138. Пивоваров В.В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2003. 27 с.

139. Пивоваров В.В. Актуальні питання запобігання злочинам у сфері фінансового обігу // Право України. 2010, №5. С.129-133.

140. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 767 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF> (дата звернення: 26.06.2016).

141. Подання, внесені Генеральною прокуратурою України Міністру палива та енергетики України від 03.04.2012 № 07/2/1-119 вих-12.

142. Подання, внесені прокуратурою Чернівецької області від 06.03.2012 № 07/1-588 вих-12 генеральному директору ПАТ ЕК «Чернівціобленерго».

143. Подання голові правління ВАТ «Івано-Франківськгаз», внесені прокуратурою Івано-Франківської області від 13.01.2012 № 07/1-40 вих-12.

144. Подання голові правління - генеральному директору ПАТ «Миколаївська ТЕЦ», внесені прокуратурою Миколаївської області від 01.06.2012 № 15/07-1759 вих-12.

145. Положення про Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: Указ Президента України від 31.05.2011р. № 634/2011// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011> (дата звернення: 16.10.2016).

146. Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2017р. № 208 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/208-2017-%D0%BF> (дата звернення: 12.12.2016).

147. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08; Нац. акад. внутр. справи. – К., 2002. – 38 с.

148. Порядок взаємодії відомчої воєнізованої охорони з органами (підрозділами) внутрішніх справ, Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи у разі виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2004р. № 460 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/460-2004-%D0%BF> (дата звернення: 18.03.2017).

149. Правова система України: історія, стан та перспективи [Текст]: у 5 т. – Т.5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні/заг. ред.В.В.Сташиса. Х.: Право, 2008. С. 357.

150. Правоохоронці перекрили канал протиправного постачання вугілля з тимчасово окупованої території. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1642298> (дата звернення 17.07.2016).

151. Про активізацію правозахисної діяльності у сфері розрахунків за спожитий природний газ: лист Генеральної прокуратури України № 07/2/1- 38 вих-98окв-12 від 07.02.2012.

152. Про альтернативні види рідкого та газового палива: Закон від 21.05.1999р. № 1391-XVI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1391-14> (дата звернення: 06.06.2016).

153. Про альтернативні джерела енергії (із змінами): Закон від 20.02.2003р.

№ 555-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-15> (дата звернення: 16.09.2016).

154. Про Антимонопольний комітет України: Закон від 23.11.1993р. № 3659-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 28.11.2016).

155. Проблемы преступности: традиционные и нетрадиционные подходы. // Долгова А.И., Ванюшкин С.В., Казаков Р.Ю., Ильин О.С., Юцкова Е.М. М.: Российская криминологическая ассоциация. 2003. 249 с.

156. Про боротьбу з тероризмом: Закон від 20.03.2003р. № 638 – VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення 05.01.2006).

157. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні (із змінами): Закон від 16.07.1999р. № 996 – XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 29.09.2016).

158. Про вдосконалення порядку розрахунків за спожитий природний газ: постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2008 № 247// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/247-2008-%D0%BF> (дата звернення: 09.06.2015).

159. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон від 24.12.2015р. № 990 – VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/909-19> (дата звернення 09.10.2016).

160. Про внесення змін до Порядку розподілу коштів, що надходять на поточні рахунки із спеціальним режимом використання для проведення розрахунків з гарантованим постачальником природного газу: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015р. № 116 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/217-2014-%D0%BF> (дата звернення: 24.10.2015).

161. Про електроенергетику (із змінами): Закон від 16.10.1997 № 575/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575> (дата звернення: 26.08.2016).

162. Про енергетичну енергоефективність будівель: Закон від 22.06.2017р. № 2118-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2118-19> (дата звернення: 20.08.2017).

163. Про енергозбереження (із змінами): Закон від 01.07.1994р. № 74/94-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.10.2016).

164. Про забезпечення дисципліни розрахунків за спожиті природний газ, теплову та електричну енергію: постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2000 № 59 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/59-2000-%D0%BF> (дата звернення 28.09.2016).

165. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення: 29.06.2015).

166. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 676 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/676-2014-%D0%BF> (дата звернення: 14.05.2015).

167. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2014р. № 197 (зі змінами та доповненнями)// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF> (дата звернення: 07.03.2016).

168. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015р. № 96 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF> (дата звернення: 26.06.2017).

168. Про затвердження Порядку здійснення державного нагляду в електроенергетиці: постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.1999 № 189 (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМУ № 60 від 25.01.2006) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/189-99-%D0%BF> (дата звернення 23.10.2016).

170. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіц. сайт Генеральної прокуратури України. – URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112757&libid=100820&c=edit&_c=fo#.

171. Про затвердження Положення про Державний енергетичний нагляд за режимами споживання електричної і теплової енергії: постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.1996р. № 929 (у редакції постанови КМУ від 13.02.2006 № 131) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/131-2006-%D0%BF> (дата звернення: 18.01.2016).

172. Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу: Закон від 23.06.2005р. № 2711-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2711-15> (дата звернення: 14.07.2016).

173. Про Кабінет Міністрів України: Закон від 27.02.2014 № 794 – VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 16.07.2016).

174. Про Комплексну державну програму з енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.1997р. № 148. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-97-%D0%BF> (дата звернення: 17.04.2016).

175. Про Комплексну програма профілактики правопорушень на 2007-2009

роки: постанова Кабінету Міністрів України від 20.12. 2006 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-%D0%BF> (дата звернення: 05.02.2015).

176. Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів: проект Закону від 04.07.2005 № 7755 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7755 (дата звернення: 24.03.2016).

177. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон від 02.03.2015р. № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 23.12.2015).

178. Про металобрухт: Закон від 05.05.1999р. № 619– XIV// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/619-14> (дата звернення: 27.06.2016).

179. Про нафту і газ (із змінами): Закон від 12.07.2001р. № 2665-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2665-14> (дата звернення: 13.12.2016).

180. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Указ Президента України від 27.08.2014р. №694/2014 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/694/2014> (дата звернення: 28.11.2015).

181. Про невідкладні заходи з нейтралізації загроз енергетичній безпеці України та посилення захисту критичної інфраструктури: Указ Президента України від 16.02.2017р. № 37/2017 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-17> (дата звернення: 29.04.2017).

182. Про охоронну діяльність: Закон від 22.03.2012р. № 4616-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4616-1> (дата звернення: 23.08.2015).

183. Про прокуратуру (із змінами): Закон від 14.10.2014р.

№ 1697-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 08.06.2016).

184. Про публічні закупівлі: Закон від 25.12.2015р. № 922-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 09.03.2016).

185. Про ринок електричної енергії: Закон від 13.04.2017р. № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (дата звернення: 13.09.2017).

186. Про реформування нафтогазового комплексу України: Указ Президента України від 28.02.1998 р. № 151/98. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=151%2F98> (дата звернення: 27.04.2016).

187. Про Службу безпеки України: Закон від 25.03.1992 р. № 2229-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 29.03.2015).

188. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007р. № 105/2007 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html> (дата звернення: 25.12.2015).

189. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011р. № 1209-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80> (дата звернення: 04.06.2015).

190. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. С.19.

191. Протидія економічній злочинності / П.І.Орлов, А.Ф.Волобуєв, І.М.Осика та ін. Х.: Нац. Ун-т внутр.справ, 2004. 568с.

192. Про трубопровідний транспорт: Закон від 15.05.1996р. № 192/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/192/96> (дата звернення: 05.05.2016).

193. Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період: Закон від 02.11.2006 р. № 307 – V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/307-16> (дата звернення: 10.03.2015).

194. Про фінансову поліцію: проект Закону від 15.03.2016 № 4228 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58400 (дата звернення: 13.03.2016).

195. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб : Юридический центр Пресс, 2002. 304 с.

196. Раска Э.Э. Процедуры территориального исследования социальной обусловленности преступности / Теоретич. проблемы изуч. территориальных различий преступности. Тарту, 1985. С. 45-46.

197. Самсонов В.С., Вяткин М.А.. Экономика предприятий энергетического комплекса: Учеб. для вузов . М.: Высш. шк., 2001. 416с.

198. Сахаров О.Б. Особливості боротьби з проявами організованої злочинності у нафтогазовій галузі України // «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)». 2006. № 14. С. 40 – 51.

199. Сахаров А.Б. Умышленные убийства (криминологические исследования) / Региональная преступность: Материалы конференции. Вильнюс. 1978. С. 44.

200. Сахаров А.Б. Учение о личности преступника // Сов. Государство и право. 1968. № 9. С. 66.

201. Селіванов А. Правова політика – важлива складова внутрішньої політики Української держави // Голос України. - 2007. 13 березня (№ 43). С. 4-5.

202. Сисоева В.П. Запобігання злочинним посяганням на встановлений порядок здійснення операцій з металобрухтом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Київ, 2014. 20 с.

203. Словник української мови: в 11 тт./АН УРСР. Інститут мовознавства; за

ред.. І.К.Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т4. С.271.

204. Сніжко С.В., Великих К.О. (За ред. Сніжко С.В.). Менеджмент у паливно-енергетичному комплексі: навч. посібник / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2009. 344 с., укр. мов.

205. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. СПб, 2003. 620 с.

206. Ставінський В. Деякі питання запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2009. № 2. С. 109-113.

207. Ставінський В.А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у нафтогазовому комплексі України. Дисс. канд. наук. К., 2012. 227с.

208. Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине: курс лекций. Одесса: АО БАХВА, 1997. 572 с.

209. Стрельцов Е.Л. Экономические преступления // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Вип. 4. Х.: Право, 2002. С. 153–188.

210. Стручков Н.А. Преступность как социальное явление: Лекции по криминологии Л., 1979. С. 14-20.

211. Сучасний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. 1008 с.

212. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис...д - ра екон. наук: спец. 21.04.01. РНБОУ; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К., 2005. 38 с.

213. Теоретические основы предупреждения преступности/отв.ред. Звирбуль В. К., Клочков В. В., Миньковский Г. М. М., 1977. С. 93.

214. Титаренко О. О. Проблеми боротьби з економічними злочинами у вугільній промисловості (кримінологічний аспект): автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Б.в., 2006. 20 с.

215. Тітова Н.А. Психологічні особливості неповнолітніх правопорушників//Збірник наукових праць Інституту психології імені

Г.С.Костюка НАПНУ. С.345-352.

216. Топчій В. В. Шляхи реформування кримінального судочинства України // Вісник Академії правових наук України. 2010. № 3. С. 239–248.

217. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления // Право і безпека. 2002. № 1. С. 81–87.

218. Укрліт.org : публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/>.

219. У Луганській області міліціонер «кришував» незаконний видобуток вугілля в промислових масштабах. URL: <https://ua.112.ua/kryminal/u-luhanskii-obl-militsioner-trykryvav-nezakonnyi-vydobutok-vuhillia-v-promyslovykh-masshtabakh-sbu-260009.html> (дата звернення 25.11.2015).

220. Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение: [моногр.] / Донецк : Изд-во «Донеччина», 1999. 640 с.

221. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2012. Спецвипуск. С. 345-349.

222. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика осіб, винних у вчиненні злочинів у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. Випуск 3. С. 363-370.

223. Фінчук В.В. Рівень та структура злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2014. Спецвипуск. С. 346-352.

224. Фінчук В.В. Правове забезпечення запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. Випуск 2(І). С. 208-213.

225. Фінчук В.В. Соціальний захист працівників паливно-енергетичного комплексу України та його вплив на мотивацію вчинення злочинів // Scientific Journal, Virtus. 2015. ISSN 2410-4388. С. 178-181.

226. Фінчук В.В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Випуск 20. С.140-142.

227. Фінчук В.В. Соціальне підґрунтя злочинності у сфері ПЕК України // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: матеріали міжнародної наукової конференції (Словацька республіка, Кошице, 27-28 лютого 2015 р.). Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошице. 2015. С. 164-167.

228. Фінчук В.В. Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України: тези доповідей III Міжнародного форуму студентів, аспірантів і молодих учених/ред. кол.: М.В.Поляков (голова) та ін. (м. Дніпропетровськ, 23-24 квітня 2015 р.). Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. 2015. С.136-138.

229. Фінчук В.В. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти нафтогазової галузі) // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених: матеріали I Міжн. науково-практ.конференції студентів, аспірантів та молодих учених у 3 част. (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Міжнародний гуманітарний університет. 2015. Ч. I. С. 154-157.

230. Фінчук В.В. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти сфери електроенергетики) // Сучасний вимір держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах. (м. Львів, 22-23 травня 2015 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2015. Ч.2. С. 89-91.

231. Фінчук В.В. Чинники криміногенності у паливно-енергетичному комплексі України та їх запобігання. Проблеми науки кримін. права та їх вирішення у законот-ій та правозаст-й діяльності: матеріали міжн.науково-практ. конференції м. Харків, 8-9 жовтня 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 452-455.

232. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. К.: Атіка, 2005. С. 11.

233. Ф. Фон Лист. Задачи уголовной политики [предисл.В. С. Овчинский]. М.: ИНФРА - М, 2009. С. 7-8.

234. Христич І.О. Недосконалий механізм протидії злочинності у сфері ПЕК з боку контролюючих інстанцій та органів кримінальної юстиції // Вісник Нац. університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право: зб. наук. пр. Х.: Право, 2012. № 1 (8). С. 252-263.

235. Чубинский М. П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права. М.: ИНФРА - М, 2008. С.78.

236. Шакун В. І. Влада і злочинність. К.: Пам'ять століть, 1997. 226 с.

237. Шакун В. І. Кримінологічний аспект урбанізації: навчально-практичний посібник. К.: Укр. акад. внутр. справ, 1995. 23 с.

238. Шакун В. І. Міграція і злочинність: [навч.-практ. посіб.]. К.: Укр. акад. внутр. справ, 1996. 20 с.

239. Шакун В. І. Суспільство і злочинність. К. : Атіка, 2003. 784 с.

240. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність : [моногр.]. К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 256 с.

241. Шамрай В. Поняття і суть взаємодії, її значення // Прокуратура. Людина. Держава. 2004. № 1 (31). С. 60–67.

242. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.]. К. : Знання, 2006. 307 с.

243. Шиханцов Г. Г. Криминология. Учебник для вузов. М.: ИКД “Зерцалор-М”, 2001. 368 с. (с. 306-308).

244. Шнайдер Г. Й. Криминология. пер. с нем. М., 1994. С.350.

245. Юридична енциклопедія.Т.3 . К.: Укр. енцикл. 2001. 790 с., с.40.

246. Явич Л. С. Общая теория права. Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. 298 с.

247. Bergbohm K. Jurisprudenz und Rechtsphilosophie. Bd. I. Leipzig, 1892. S. 203, 376, 393.

248. Fragile States Index 2014//Access mode: <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2014>.

249. Hart H. L. A. The Concept of Law. 2 nd ed. with Hart's Postscript; P. Bulloch and J. Raz [Eds]. Oxford: Oxford University Press, 1994. P. 272.

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналітична довідка щодо результатів анкетування працівників паливно-енергетичної сфери України в ході проведення кримінологічного дослідження

Під час проведення анкетування з метою отримання емпіричних даних для наукового дослідження стосовно кримінологічної характеристики та запобігання злочинам у паливно-енергетичній сфері було опитано 253 працівника усіх галузей підприємств паливно-енергетичного комплексу України, які в своїй повсякденній професійній діяльності зустрічаються з кримінальними посяганнями на підприємствах даної сфери. Опитування проводилось у 2014 році шляхом розповсюдження анкет по всіх обласних підприємствах ПЕК України. Анкета складалася із 11 запитань. В анкетах пропонувалось анонімно відповісти на низку запитань стосовно стану та протидії скоєним злочинам на підприємствах ПЕК України. Повернуті заповнені анкети підлягали статистичній обробці, зведенню та групуванню отриманих даних. Таким чином, аналіз рівня, структури, динаміки та географії злочинності у паливно-енергетичній сфері України буде здійснено за семирічний період (2010-2016 рр.).

Варто відзначити, що найбільш ураженими злочинністю виявилися Донбаський, Дніпропетровський, Південний, Північний та Центральний регіони країни (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Чернігівська, Сумська, Полтавська та Харківська області) що, здебільшого, пов'язано з концентрацією відповідних об'єктів та акумуляцією в цих адміністративно-територіальних одиницях підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу. Найменша кількість подібних злочинів реєструється у Вінницькій, Волинській, Львівській, Рівненській, Тернопільській та областях.

Проведене емпіричне дослідження показало, що злочини у паливно-енергетичній сфері вчиняються здебільшого у зимовий період (22%), найменша кількість припадає на осінній період (8,6%). Це пояснюється тим, що в зимовий

період складніше працевлаштуватися та задовольнити мінімальні життєві потреби.

За статевим критерієм особи, що вчинили аналізовані злочини, розподілилися таким чином: чоловіки - 98%, жінки - лише 2%. Аналізуючи дані цих осіб, отримано наступний розподіл за віковим критерієм:

- віком від 18 до 25 років - 12%;
- віком від 25 до 35 років - 25%;
- віком від 35 до 50 років - 56%;
- віком старше 50 років - 7%.

Аналізовані злочини у більшості випадків вчиняють зрілі особи у віці від 30 до 50 років, також спостерігається зростання крадіжок підлітками.

Також варто відзначити досить високий рівень освіти серед осіб, які беруть участь у вчиненні злочинів даної сфери, порівняно з іншими злочинцями. Таким чином, за освітнім рівнем серед тих, які вчинили дані злочини, переважають особи, що мають вищу освіту - 28%, середню - 49%, неповну середню - 19%.

Сімейний стан порушників характеризує цих осіб як таких, що не зовсім втратили соціальні зв'язки та мають більше позитивних характеристик, ніж негативних. Так, одружених серед них 73%, неодружених - 12%, розлучених - 15%. Матеріальний достаток винних осіб важко оцінити об'єктивно у зв'язку з відсутністю об'єктивних критеріїв його оцінки, отже за даними емпіричного дослідження отримано наступні результати: середній рівень достатку мали 55,5% осіб; вище середнього рівня - 8,5%; нижче середнього рівня - 36%.

Щодо визначення загальних обставин вчинення злочинів, слід зауважити, що у більшості випадків ці злочини вчинялися у великих містах - 58%, у сільській місцевості - 42%.

Абсолютна більшість осіб, які вчиняють злочини в сфері ПЕК України: належність до мікросоціальної групи на основі критерію роду занять: робочі - 34%, учні і студенти - 6%, службовці - 5%, робітники приватних підприємств - 5,5%, засуджені - 0,5%, інші категорії зайнятих - 4%.

Порівняння значень показників кількості зареєстрованих злочинів на об'єктах ПЕК України за 7 років (2010-2016 рр.) свідчить, що динаміка злочинності мала тенденцію росту у 2012 році, а у 2013 році злочинність почала спадати. Водночас, у зв'язку з воєнними діями на території Донбаського регіону рівень злочинності з 2014 року знову почав рости. Є факти, за якими відкривалися кримінальні провадження за статтями 258, 289, 341, 356 та 367 КК України.

Абсолютна більшість респондентів вважає, що основними недоліками щодо запобігання злочинам у паливно-енергетичному комплексі України є відсутність чіткого нормативно-правового регулювання на ринку енергоносіїв та існують істотні недоліки у здійсненні координації та взаємодії суб'єктів запобігання злочинам у даній сфері.

Також слід враховувати пропозиції респондентів щодо боротьби зі злочинністю в даній галузі. Серед них є: покращення оперативного інформування правоохоронних органів щодо вчинених злочинів шляхом налагодження співпраці з жителями населених пунктів прилеглих до об'єктів ПЕК; запровадження інноваційних технологій виявлення цілісності трубопроводів, спостереження та охорони інших об'єктів ПЕК; робота енергокомпаній з населенням з питань забезпечення збереження (охорони) електричних мереж та енергетичного обладнання, робота на галузевому рівні і на рівні енергокомпаній з питань профілактики невиробничого травматизму, в т.ч. пояснення небезпеки крадіжки електрообладнання та елементів електричних мереж; обладнання об'єктів ПЕК засобами відео спостереження, засобами охоронної сигналізації; здача вказаних об'єктів під цілодобову охорону підрозділам поліції охорони (в місцях де це можливо); патрулювання поліції охорони в нічний час; заключення договорів з цивільними особами, які б приватно здійснювали нагляд за об'єктами вказаної категорії; здійснення раптових, вибіркових обстежень приладів обліку споживачів із неупередженим замірюванням навантаженням на вводи, щодо відповідності до допустимих норм, у разі виявлення порушень роботи приладів обліку або позаоблікового споживання електричної енергії, при чому складаються відповідні протоколи та направляються до суду.

Зважаючи на пропозиції та думки, висловлені працівниками сфери енергетики під час анкетування, пропонується вжити заходів для запобігання злочинності на державному рівні:

- заборонити прийом кольорового металу промислового призначення (проводи, кабелі, обмотки двигунів і трансформаторів, катушок реле та ін.) від фізичних осіб; - прийняти законні підстави щодо винесення приладів обліку поза межі приватної власності споживача, а там де це неможливо, надати право представнику енергопостачальної організації законного доступу до приладів обліку; - забезпечити належний рівень соціального захисту працівників ПЕК України; - посилити контроль з боку Міненерговугілля за ціновою політикою у ПЕК; - посилити контроль з боку Міненерговугілля за охороною об'єктів ПЕК; - розробити та запровадити дієву систему координації з боку держави щодо взаємодії всіх суб'єктів запобігання злочинності у ПЕК; - зобов'язати підприємства всіх форм власності, що працюють в нафтогазовидобувній галузі, щорічно подавати повну інформацію про всі параметричні, розвідувальні, експлуатаційні та іншого призначення свердловини для створення Єдиного державного реєстру; - законодавчо врегулювати питання, пов'язані з наданням в тимчасове і постійне користування землі для потреб нафтової і газової промисловості з урахуванням інтересів, як землевласників, так і геологорозвідувальних, нафтогазовидобувних і нафтогазотранспортних підприємств.

Додаток Б

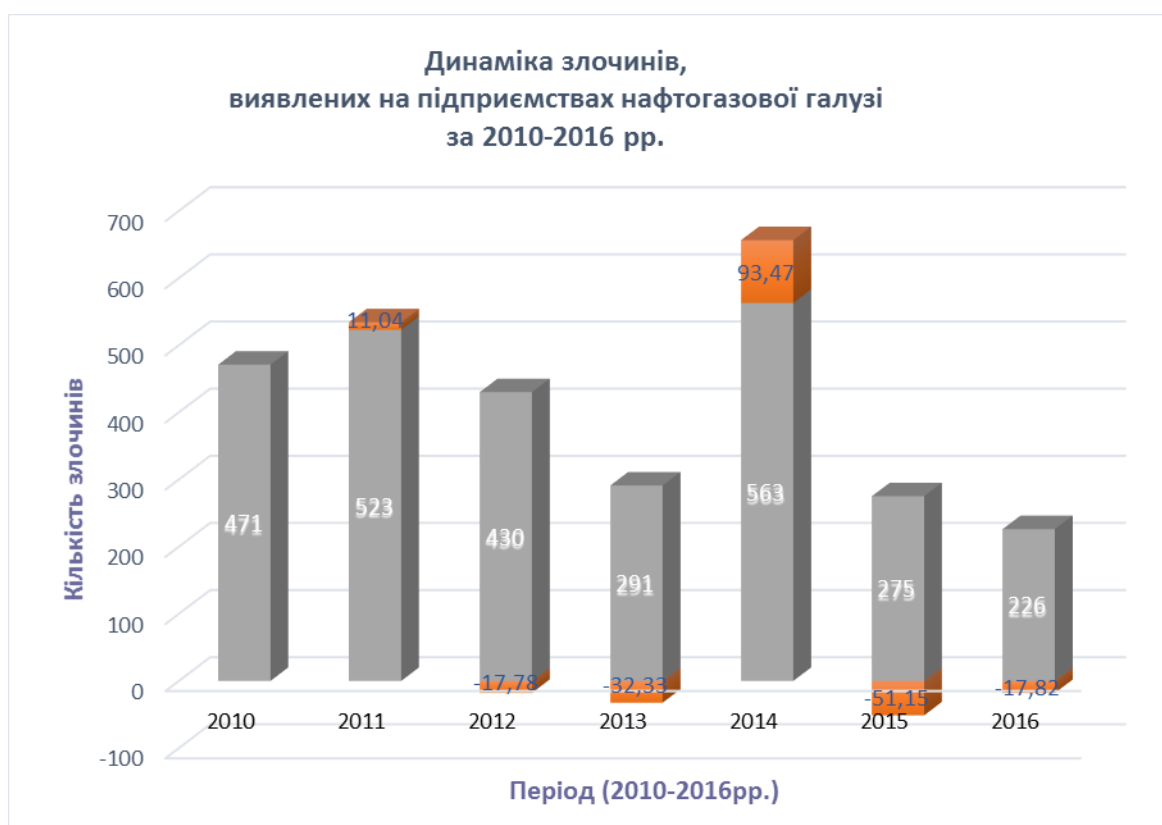
Коефіцієнти вчинення злочинних посягань на об'єктах НГК за 2014 рік

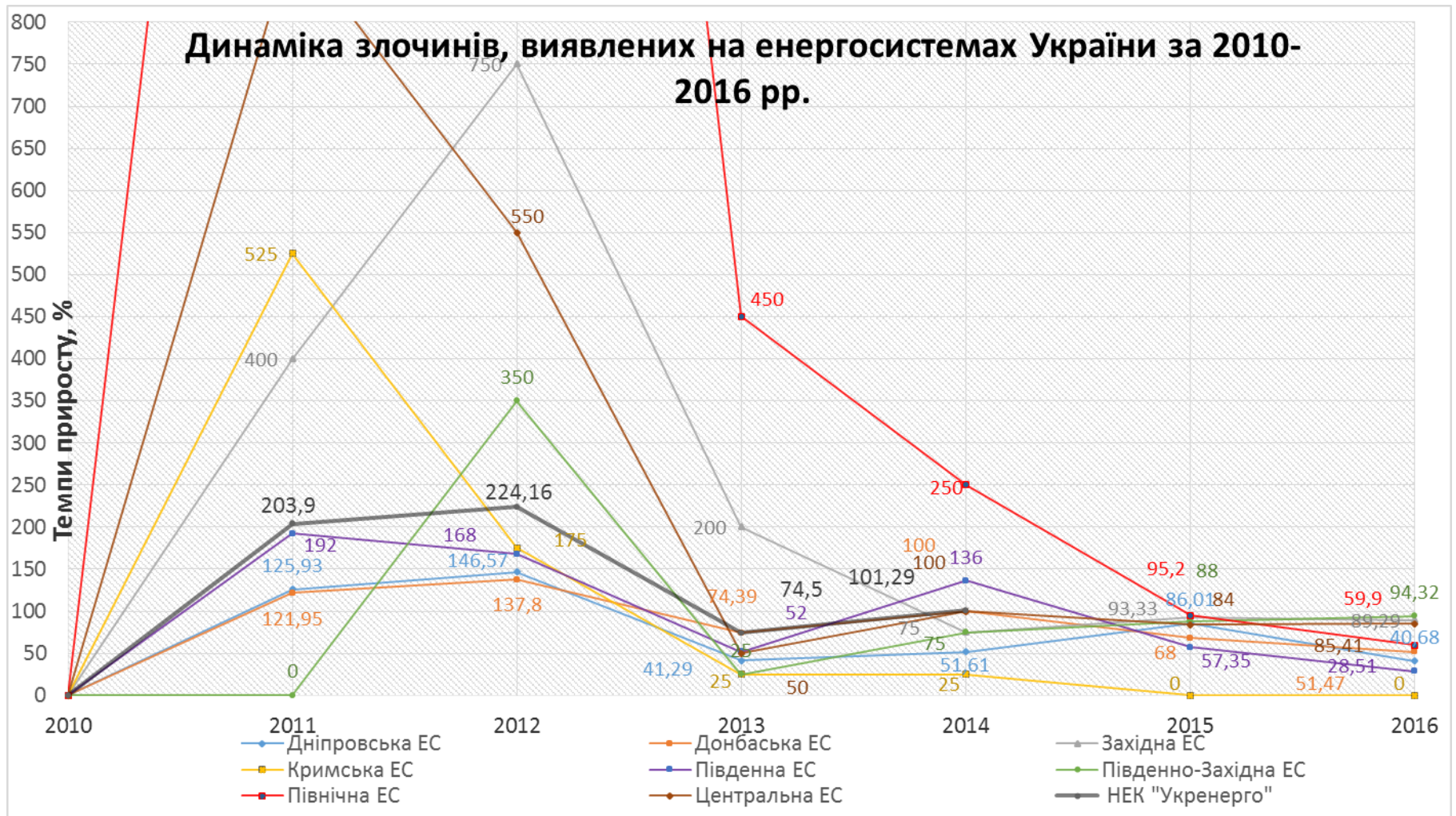
Регіон	Населення (млн. осіб)	Кількість зарєєстрованих злочинів за ст. 292 КК України	Коефіцієнт вчинення злочинів за ст. 292 КК України
Вінницька	1610573	-	-
Волинська	1042918	-	-
Дніпропетровська	3276637	17	0,51
Донецька	4297250	24	0,55
Житомирська	1255966	14	1,11
Закарпатська	1259570	28	2,22
Запорізька	1765926	10	0,56
Івано-Франківська	1382553	21	1,51
Київська	1729234	21	1,21
Кіровоградська	980579	4	0,40
Луганська	2220151	64	2,88
Львівська	2537799	21	0,82
Миколаївська	1164342	7	0,60
Одеська	2396442	19	0,79
Полтавська	1448975	122	8,41
Рівненська	1161151	4	0,34
Сумська	1123448	66	5,87
Тернопільська	1069936	2	0,18
Харківська	2731302	59	2,16
Херсонська	1067876	-	-
Хмельницька	1301242	15	0,15
Черкаська	1251816	4	1,31
Чернігівська	1055673	41	3,88
Чернівецька	909965	-	-
Всього	42929298	563	1,39

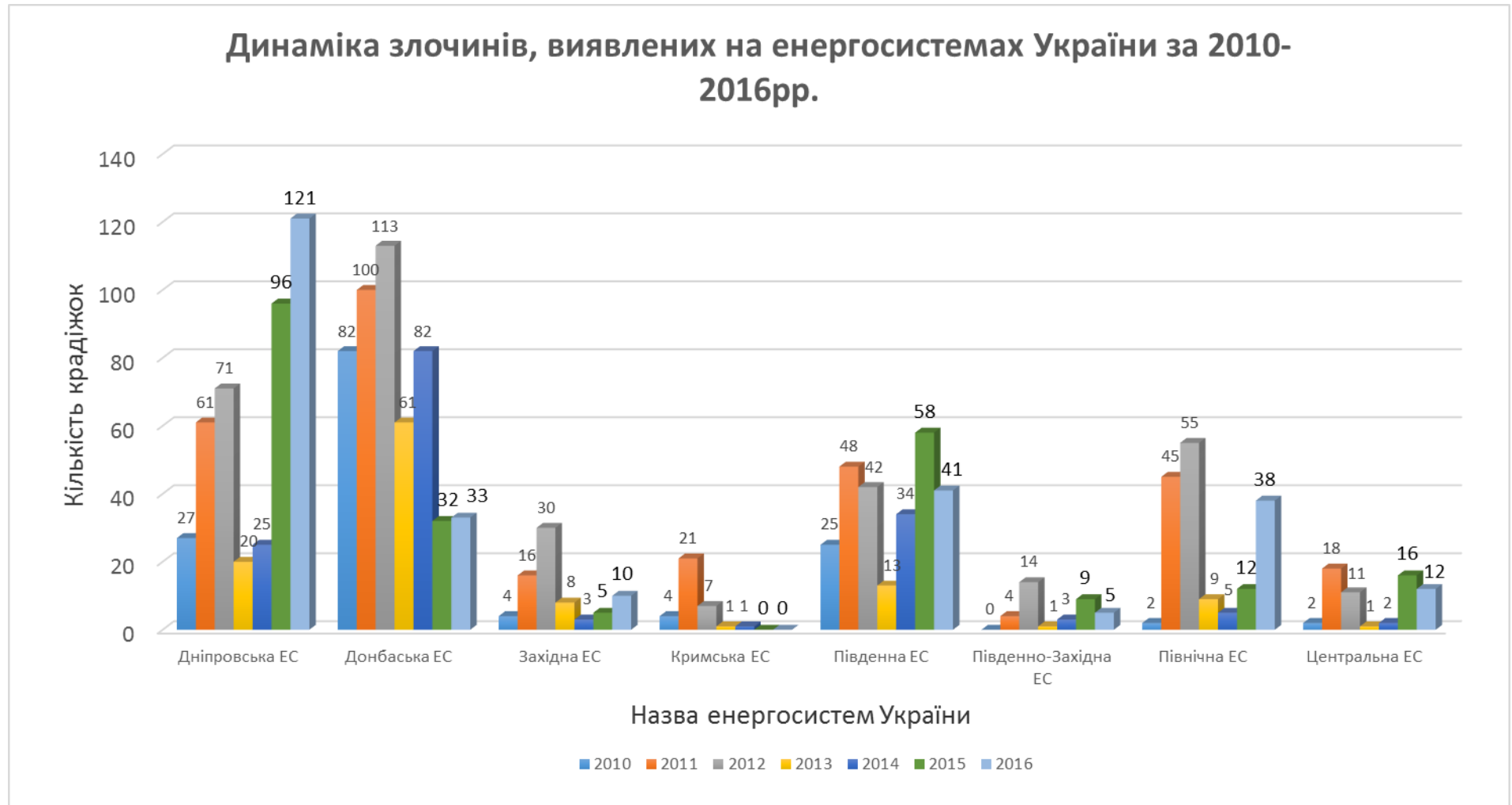
Населення (наведені дані Державного комітету статистики України за 2014 рік)

Додаток В

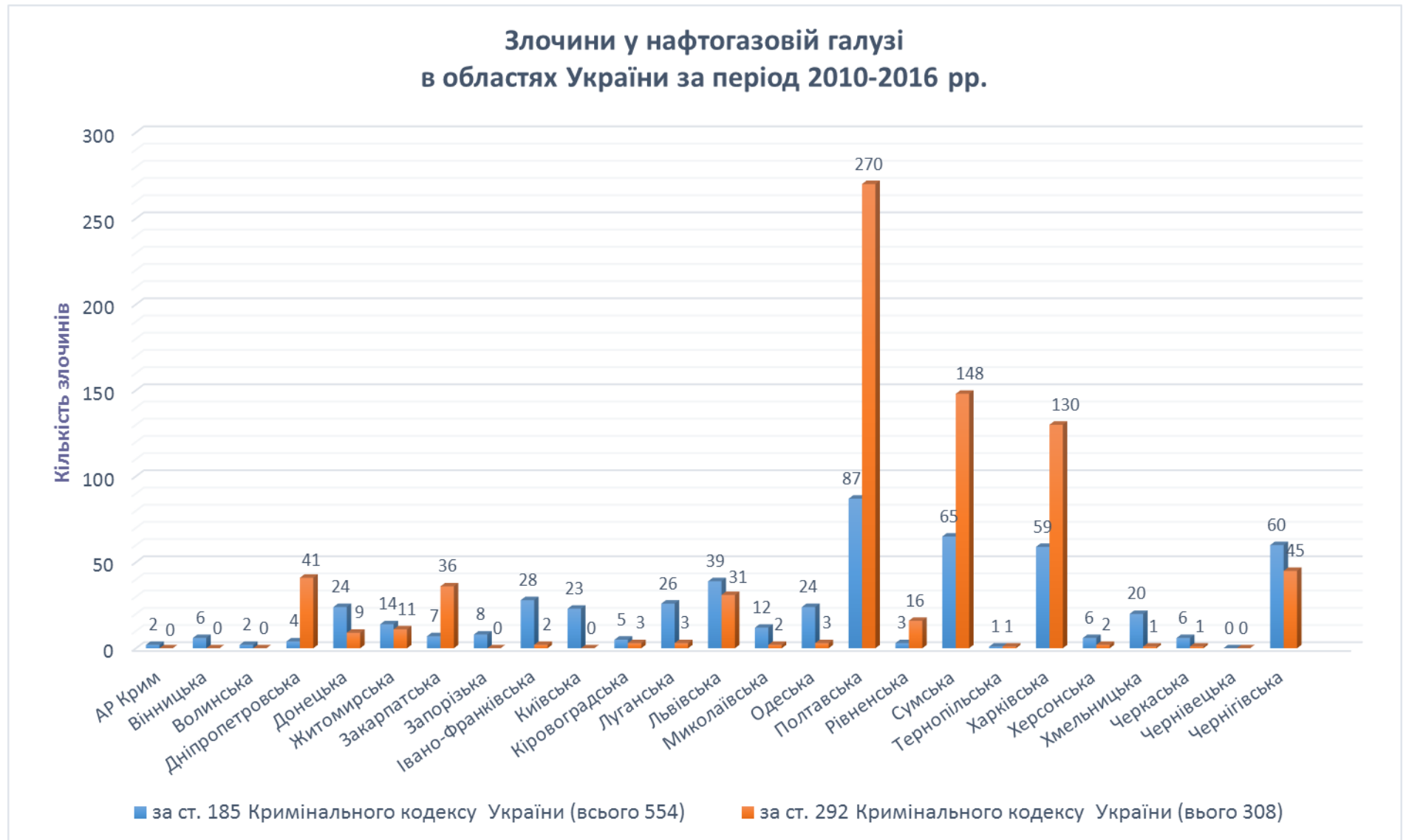

Примітка: Без урахування даних про крадіжки майна на 2015-2016рр. в Кримській ЕС.

Додаток И

Узагальнені статистичні дані злочинів нафтогазової галузі Міністерства енергетики та вугільної промисловості України за статтями Кримінального кодексу України за період 2010-2016рр.

Найменування областей	Всього порушень	за ст. 185К Укр. ч.1	за ст. 185КК Укр. ч.2	за ст. 185КК Укр. ч.3	за ст. 185КК Укр. ч.4	за ст. 292 КК Укр. ч.1	за ст. 292К К Укр ч.2	за ст. 194 ч.1КК України (дані за 2013-2014рр)	Відмовлено у поруш. к/с за ст. 6 ч.2КПК України та ін. до 2012 року	Передаю до суду
АР Крим	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1
Вінницька	6	4	1	1	-	-	-	-	2	
Волинська	2	1	1	-	-	-	-	-	1	
Дніпропетровська	50	36	-	3	-	6	-	5	10	
Донецька	38	22	1	1	-	6	3	5	7 (ст.11п.2, ст.110, ст.284ч.1п.2-(2))	
Житомирська	20	13	1	-	-	6	-	-		
Закарпатська	44	2	2	3	-	36	-	1	7	
Запорізька	9	6	-	2	-	-	-	1		

Івано-Франківська	32	25	1	2	-	2	-	2	20	1
Київська	23	21	-	2	-	-	-	-	1	
Кіровоградська	9	6	1	-	-	1	-	1		
Луганська	29	18	3	1	4	2	1	-	10	2
Львівська	72	49	1	4	-	15	1	2	5	2
Миколаївська	15	11	1	1	-	1	1	-	4	1
Одеська	33	14	7	3	-	3	-	6	5	
Полтавська	358	52	24	11	-	267	3	1	6	3
Рівненська	19	2	-	1	-	12	4	-	2	
Сумська	214	53	4	8	-	148	-	1	4	1
Тернопільська	4	-	-	1	-	1	-	2		
Харківська	191	35	9	13	2	124	6	2	4	4
Херсонська	8	4	2	-	-	1	1	-	4	
Хмельницька	21	18	1	1	-	-	1	-	2	
Черкаська	7	6	-	-	-	-	1	-	1(ст.6п 1)	
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-		
Чернігівська	111	27	1	5	27	45	-	6	10	1
Всього	1317	427	61	63	33	676	22	35	105	16

Додаток К

Узагальнені дані щодо крадіжок майна НЕК «Укренерго» за 2010-2016 роки (без урахування даних за липень-серпень 2015 року у Донбаській та Кримській ЕС).

Назва ЕС	Крадіжки з об'єктів, що охороняються	Крадіжки з повітр. ліній	Крадіжки з КЛЗ (кабель ел.зв'язку)	Всього крадіжок	Внесено до ЄРДР	Кільк-ть звернень до МВС	Розкрито злочинів	Відмовлено у порушенні к/с	Відпов. не отрим.
Дніпровська ЕС									
2016	0	6	30	38	32	38	0	0	6
2015	0	31	43	94	69	94	0	1	24
2014	2	26	17	45	45	45	0	0	-
2013	0	16	4	20	20	20	0	0	-
2012	0	63	8	71	Пор.к/с 67	71	21	4	-
2011	0	53	8	61	55	61	7	-	-
2010	0	20	7	27	23	27	3	-	-
Донбаська ЕС									
2016	0	14	12	26	6	26	0	0	20
2015	0	20	22	39	21	42	0	0	21
2014	0	48	39	87	63	87	0	0	24
2013	0	36	25	61	61	61	0	0	0
2012		82	31	113	Пор.к/с 110	113	2	3	0
2011		56	44	100	94	100	0	-	-
2010		59	23	82	0	82	0	-	-
Західна ЕС									
2016	0	8	0	8	7	8	0	0	0
2015	0	3	2	5	5	5	0	0	1
2014	0	4	0	4	3	4	0	1	0
2013	0	7	1	8	8	8	0	0	0
2012	0	29	1	30	Пор.к/с 28	30	1	0	0

2011	0	14	2	16	12	16	0	-	-
2010	0	4	0	4	1	4	1	-	-
Кримська ЕС									
2016	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2015	0	1	0	0	0	0	0	0	0
2014	0	1	0	1	1	1	0	0	0
2013	0	1	0	1	1	1	0	0	0
2012	1	7	0	8	7	8	1	0	0
2011	0	21	0	21	13	21	0	-	-
2010	0	4	0	4	0	4	0	-	-
Південна ЕС									
2016	0	24	5	29	29	29	0	0	0
2015	0	61	7	68	62	69	0	3	4
2014	0	40	2	42	41	42	0	0	0
2013	0	12	1	13	13	13	0	0	0
2012	0	42	0	42	32	42	0	8	0
2011	0	48	0	48	35	48	0	-	-
2010	0	9	12	21	0	21	0	-	-
Південно-Західна ЕС									
2016	0	3	0	3	2	3	0	0	1
2015	0	8	1	9	8	9	0	0	1
2014	0	5	0	5	5	5	0	0	0
2013	0	1	0	1	1	1	0	0	0
2012	0	14	0	14	9	14	1	1	4
2011	0	4	0	4	2	4	0	-	-
2010	0	0	0	1	0	0	0	-	-

Північна ЕС									
2016	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2015	0	3	2	5	3	5	0	0	2
2014	0	4	4	8	8	8	0	0	0
2013	0	7	2	9	9	9	0	0	0
					Пор.к/с				
2012		53	1	54	54	54	9	1	1
2011		43	2	45	36	45	3	-	-
2010		13	0	13	0	13	0	-	-
Центральна ЕС									
2016	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2015	0	0	0	16	0	0	0	0	0
2014	0	4	4	8	8	8	0	0	1
2013	0	1	0	1	1	1	0	0	0
					Пор.к/с				
2012	0	11	0	11	6	11	0	0	3
2011	0	18	0	18	15	18	0	-	-
2010	0	2	0	2	2	2	1	-	-
За НЕК «Укренерго»									
2016	0	55	47	104	76	104	0	0	28
2015	0	127	77	236	163	224	9	4	52
2014	2	132	66	200	174	200	0	0	24
2013	0	81	33	114	114	114	0	0	0
					Пор.к/с				
2012	1	301	41	343	313	343	35	17	8
2011	0	257	56	313	262	313	10	-	-
2010	0	111	42	153	26	153	5	-	-

Структура злочинності на підприємствах ПЕК за безпосереднім об'єктом

ДОДАТОК М
Результати анкетування працівників правоохоронних органів в ході
кримінологічного дослідження

Всього опитано 257 осіб, з них 247 прокурорів та 10 слідчих Національної поліції у таких регіонах як Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Сумська, Харківська, Чернігівська області та м. Київ (2014-2016рр).

№	Питання	Кількість осіб	Питома вага, %
1	2	3	4
1	Ваш вік		
	а) до 25 років	64	24,90
	б) 26-35	150	60,00
	в) 36-50	43	16,73
	г) 50 і більше	0	0,00
2	Відомство		
	а) апарат Генеральної прокуратури України	85	33,07
	б) прокуратури областей	162	63,04
	в) апарат МВС України	10	3,89
3	Освіта		
	а) повна вища юридична або інша (спеціаліст, магістр)	233	90,66
	б) базова вища юридична або інша (бакалавр)	24	9,34
4	Стаж роботи в органах внутрішніх справ, прокуратурі, інших правоохоронних органах:		
	а) до 10 років	114	44,35
	б) від 10 до 20 років	94	36,58
	в) більше 20 років	49	19,07
5	Чи були розпочаті Вами кримінальні провадження щодо злочинів у сфері ПЕК України?		
	а) так	136	52,92

	б) ні	121	47,08
6	Які були прийняті рішення по цим кримінальним провадженням?		
	а) направлені до суду	98	72,06
	б) закриті	38	27,94
7	Вкажіть за якою статтею КК України найчастіше кваліфікувалися злочини у сфері ПЕК?		
	185 - крадіжка	22	16,67
	188-1 – використання електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання	8	6,06
	191 – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	23	17,42
	194-1 – умисне ушкодження об'єктів електроенергетики	7	5,30
	240 – порушення правил охорони або використання надр	9	6,82
	292 – пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопроводів	28	21,21
	364 – зловживанням владою або службовим становищем	33	25
	366 – службове підроблення	2	1,52
8	Як Ви оцінюєте роботу приватних охоронних структур на об'єктах НГК?		
	ПОЗИТИВНО	81	31,52
	НЕГАТИВНО	176	68,48
9	Які основні фактори вчинення злочинів у сфері ПЕК?		
	економічні	136	52,92
	політико-правові	58	22,57

	соціальні	34	13,23
	організаційно-управлінські	18	7,00
	технологічні	11	4,28
10	Як Ви вважаєте, чи достатній Ваш рівень знань для ефективної запобіжної діяльності щодо злочинів у сфері ПЕК?		
	так	197	76,65
	ні	60	23,35
11	Чи достатньо, на Вашу думку, у відомчих нормативних актах визначений порядок взаємодії підрозділів правоохоронних органів з метою підвищення ефективності попереджувальної діяльності?		
	достатньо	81	31,52
	недостатньо	176	68,48
12	Чи достатньою мірою, на Ваш погляд, здійснюється обмін позитивним досвідом оперативної роботи, зокрема шляхом поширення серед практичних працівників спеціальних видань з висвітленням прикладних питань силами та засобами ОРД?		
	достатньо	98	38,13
	недостатньо	159	61,87

Додаток Н

Аналітична довідка

узагальнених результатів анкетування працівників правоохоронних органів в ході проведення кримінологічного дослідження

Під час проведення анкетування з метою отримання емпіричних даних для наукового дослідження було опитано 257 працівників правоохоронних органів, які в своїй повсякденній професійній діяльності зустрічаються зі злочинами у сфері ПЕК України.

За соціально-демографічними ознаками респонденти розподілилися так: **За віком:** до 25 років – 24,90% (64); 26-35 років – 60% (150); 36-50 років – 16,73% (43); 50 і більше – 0.

За освітою: повна вища юридична (магістра, спеціаліст) – 90,66% (233); базова вища юридична (бакалавр) – 9,34% (24).

За стажем роботи в правоохоронних органах: до 10 років – 44,35% (114); 10-20 років – 36,58% (94); більше 20 років – 19,07% (49).

Більшість опитаних осіб на момент опитування працювали в системі органів прокуратури, а саме: прокуратури областей 70,82% (182), Генеральної прокуратури України 17,51% (45), а також серед опитаних 11,67% (30) є працівниками МВС України.

Варто відзначити, що у 52,92% (132) випадках були розпочаті кримінальні провадження щодо злочинів у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Ці злочини (132) було кваліфіковано переважно за такими статтями КК України:

ст. 185 - крадіжка – 16,67% (22);

ст. 188-1 - використання електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання – 6,06% (8);

ст. 191 - привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 17,42% (23);

- ст. 194-1 - умисне ушкодження об'єктів електроенергетики – 5,30% (7);
- ст. 240 - порушення правил охорони або використання надр – 6,82% (9);
- ст. 292 - пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопроводів – 21,21% (28);
- ст. 364 - зловживанням владою або службовим становищем – 25% (33);
- ст. 366 – службове підроблення – 1,52% (2).

Щодо цих кримінальних проваджень у більшості випадків 72,06% (98) було прийнято рішення про направлення їх до суду, у 27,94% (38) випадках кримінальні провадження були закриті.

Більшість опитуваних 68,48% (176) негативно оцінюють роботу приватних охоронних структур на об'єктах НГК.

76,65% (197) зазначили, що вони мають достатній рівень знань для ефективної запобіжної діяльності щодо злочинів у сфері ПЕК.

Переважає кількість респондентів – 53,7 % (138) висловлює думку про те, що у відомчих нормативних актах недостатньо визначений порядок взаємодії підрозділів правоохоронних органів з метою підвищення ефективності попереджувальної діяльності.

На думку 61,87 % (159) опитаних, не в достатній мірі здійснюється обмін позитивним досвідом оперативної роботи, зокрема шляхом поширення серед практичних працівників спеціальних видань з висвітленням прикладних питань силами та засобами ОРД.

Респонденти вважають, що основними детермінантами вчинення злочинів у сфері ПЕК стали:

1) економічні детермінанти, які становлять найбільший відсоток усіх причин вчинення злочинів у сфері ПЕК, а саме 52,92%. Вони є визначальними, оскільки найбільше обумовлюють злочинну поведінку окремої особи та формують криміногенну ситуацію в суспільстві загалом;

2) згідно результатів (22,57%) високий вплив на злочинність мають політико-правові детермінанти. Досить високий рівень впливу політичних факторів пояснюється частою зміною керівництва профільного міністерства та підпорядкованих йому підприємств. Відсутність політичної волі та бажання запобігати злочинним посяганням у даній сфері завдає державі та суспільству суттєвих втрат. Інтереси злочинних груп зосереджені на маніпулюванні коштами державної підтримки, передаванні майна прибуткових підприємств у власність підконтрольних тіньових структур. Такі схеми не відбуваються без участі посадових осіб керівної ланки підприємств та перших керівників. Така ситуація погіршує стан національної економіки, а також сприяє підвищенню криміногенності у сфері ПЕК.

Таким чином, до найбільш значущих криміногенних політико-правових факторів злочинних посягань у сфері ПЕК належать:

- певні прогалини і недоліки у механізмі правового регулювання;
- постійні зміни законодавчої бази, недосконалість існуючого порядку правового регулювання відповідальності контролюючих органів за правопорушення у сфері економічної діяльності;
- економічна необґрунтованість багатьох законодавчих рішень, що стосуються даної сфери.

3) 13,23% опитаних під час проведення дослідження зазначили, що саме соціальні фактори часто детермінують ці посягання. Звертає увагу на себе той факт, що серед факторів, які детермінують злочинність у сфері ПЕК є як негативні соціальні явища, такі як алкоголізм, пияцтво, так і явища позитивного характеру – міграція та урбанізація населення. Ці явища дуже часто напряду пов'язані зі злочинністю, її причинами та умовами. Вони являють собою проблему соціальну, але мають ярко виражене правове і кримінологічне значення;

4) за результатами анкетування до організаційно-управлінських детермінантів (7%) вважають, що існують недоліки у функціонуванні усього

механізму державного управління економічними процесами в державі. Найбільший негативний вплив на негативні процеси, що пронизують організаційно-управлінську діяльність державних органів у сфері економіки має корупція, порушення правил охорони державного майна, недоліки в організаційній роботі фіскальної служби, помилки при призначенні службовців на адміністративні і керівні посади в господарських структурах;

5) основна маса технологічних детермінант злочинності в ПЕК (4,28%) стосується системи обліку і реєстрації розроблених, видобутих та розподілених між юридичними особами та населенням вуглеводнів. Доходимо до висновку, що основним чинником кримінальної вразливості нафтопродуктів є їх незабезпеченість технічною і фізичною охороною.

Додаток П

Збитки на енергосистемах України за 2014-2016 роки

Назва ЕС	Всього збитків (тис. грн.)	
	прямі	загальні
Дніпровська ЕС		
2016	-	1086,64
2015	806,31	3587,85
2014	233,99	790,65
Донбаська ЕС		
2016	11619,39	7825,04
2015	1420,72	4069,71
2014	305,74	1035,08
Західна ЕС		
2016	202,63	1253,24
2015	40,77	76,88
2014	43,62	61,10
Кримська ЕС		
2016	-	-
2015	-	-
2014	2,45	7,37
Південна ЕС		
2016	184,35	191,19
2015	401,07	1419,46
2014	784,01	800,79
Південно-Західна ЕС		
2016	1,07	6,43
2015	13,97	60,11
2014	8,46	24,99
Північна ЕС		
2016	-	-
2015	55,61	21,90
2014	26,79	51,41
Центральна ЕС		
2016	-	-
2015	-	1234,71
2014	91,33	130,33
За НЕК «Укренерго»		
2016	12007,44	10362,54
2015	2738,45	10470,62
2014	1496,39	2901,72

Додаток С

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. директора навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної
служби України, доктор юридичних
наук, професор, заслужений юрист
України

В.В. Топчій

2016 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Фінчук Вікторії Василівни
на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у
сфері паливно-енергетичного комплексу України»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право
у науково-дослідну роботу кафедри кримінального права та
кримінології Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь

«10» грудня 2016 року

Комісія у складі: професора кафедри кримінального права та кримінології, доктор юридичних наук, професора Мисливого Володимира Андрійовича, в.о. завідувача кафедри кримінального права та кримінології, кандидата юридичних наук, доцента Дідківської Галини Василівни, доцента кафедри кримінального права та кримінології, кандидата юридичних наук, доцента Мудряк Тамари Олександрівни склали цей акт про те, у ході виконання науково-дослідної роботи «Теоретичні та прикладні проблеми протидії злочинності кримінально-правовими та

кримінально-виконавчими засобами» (державний реєстраційний номер 0116U003304), яка виконується кафедрою кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України, були використані такі матеріали дисертаційного дослідження **Фінчук Вікторії Василівни** «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України»:

1. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика осіб, винних у вчиненні злочинів у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. №3. С. 363–370.

2. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки.– 2012. – Спецвипуск. – С.345-349.

3. Фінчук В.В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. №20. С.140-142.

4. Фінчук В.В. Правове забезпечення запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. №2(І). С.208-213.

5. Фінчук В.В. Рівень та структура злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2014. Спецвипуск. С.346-352.

6. Фінчук В.В. Соціальний захист працівників паливно-енергетичного комплексу України та його вплив на мотивацію вчинення злочинів // Scientific Journal, Virtus. 2015. ISSN 2410-4388. С.178-181.

Комісія вважає, що результати проведеного дисертаційного дослідження Фінчук Вікторії Василівни, отримані на основі узагальнення існуючої практики кримінологічної характеристики та запобігання

злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України, є науково обґрунтованими і закладають теоретичні основи подальшого вдосконалення процесу протидії злочинності.

**Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права та кримінології**

В.А. Мисливий

**В.о. завідувача кафедри кримінального
права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент**

Г.В. Дідківська

**Доцент кафедри кримінального
права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент**

Т.О. Мудряк

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008, м. Київ-8, вул. Грушевського, 5

№НД-112/04-16

«05» квітня 2017 р.

АКТ

про впровадження у законотворчу діяльність пропозицій за результатами наукового дослідження Фінчук В.В.

Повідомляю, що підготовлені в законотворчу діяльність здобувача кафедри кримінального і адміністративного права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара *Фінчук Вікторії Василівни* на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України» пропозиції, що стосуються доповнення розділу XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України статтями 292-1 «Виготовлення засобів проникнення та викрадення з нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» частину першу викласти в такій редакції: «Виготовлення засобів проникнення з метою незаконного під'єднання до нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк; частину другу викласти в наступній редакції: «Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб» караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років та 292-2 «Незаконне заволодіння паливними ресурсами нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» частину першу викласти в наступній редакції: «Незаконне заволодіння паливними ресурсами шляхом під'єднання засобів проникнення до нафто-, газо-,

конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»; караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк; частину другу викласти у наступній редакції: «Ті самі дії, якщо вони спричинили збитки у особливо великих розмірах» караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років отримані.

Представлена пропозиція доповнення вказаного розділу Кримінального кодексу України, отримана на основі проведеного дослідження, виявила належний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість і буде врахована при подальшому удосконаленні чинного законодавства.

**Член комітету Верховної Ради України
з питань паливно-енергетичного комплексу,
ядерної політики та ядерної безпеки**

Ю.Я. Іоффе
(посв. 310)

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Фінчук В.В. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у
сфері паливно-енергетичного комплексу України»
у навчальний процес

Комісія у складі: Соколенко О.Л., Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного і кримінального права Фінчук Вікторії Василівни з теми використовується у навчальному процесі при вивченні дисциплін Кримінальне право України, Кримінологія, а також знайшли своє відображення при складанні тестових завдань, програмних матеріалів, робочих навчальних програм, у методичних рекомендаціях (лекціях), в яких використана монографія:

1. Кримінологічна характеристика злочинності в історії людства: монографія /Т.В.Корнякова, О.Л.Соколенко, К.А.Марков, Б.В.Шуба, І.С.Словська, В.В.Фінчук. – Дніпропетровськ: Ліра, 2015. – 152с.

Крім того, у навчальному процесі використовуються наступні публікації Фінчук В.В.:

1. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України/В.В.Фінчук//Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. – 2012. – Спецвипуск. – С.345-349.

2. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика осіб, винних у вчиненні злочинів у паливно-енергетичному комплексі України/В.В.Фінчук//Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. - №3. – С.363-370.

3. Фінчук В.В. Рівень та структура злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України/В.В.Фінчук//Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки.– 2014. - Спецвипуск. – С.346-352.

4. Фінчук В.В. Правове забезпечення запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері паливно-енергетичного комплексу України/В.В.Фінчук//Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2015. - №2(І). – С.208-213.

5. Фінчук В.В. Соціальний захист працівників паливно-енергетичного комплексу України та його вплив на мотивацію вчинення злочинів/В.В.Фінчук//Scientific Journal, Virtus. – 2015. – ISSN 2410-4388. – С.178-181.

6. Соціальне підґрунтя злочинності у сфері ПЕК України: матеріали Міжнародної наукової конференції «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (Словацька республіка, Кошице, 27-28 лютого 2015 року, Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошице). Кошице. 2015. – С. 164-167.

7. Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України: тези доповідей III Міжнародного форуму студентів, аспірантів і молодих учених/ред. кол.: М.В.Поляков (голова) та ін. (м. Дніпропетровськ, 23-24 квітня 2015 року).- Д.: ДНУ, 2015. – С.136-138.

8. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти нафтогазової галузі): матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених», м. Одеса, 24 квітня 2015 року. – У з частинах. – Одеса: міжнародний гуманітарний університет, 2015. – Частина I. – С. 154-157.

9. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти сфери електроенергетики): матеріали Міжнародної науково-практична конференція «Сучасний вимір держави і права», м. Львів, 22-23 травня 2015 року. – У 2-х

частинах. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – Ч.2. - С.89-91.

10. Чинники криміногенності у паливно-енергетичному комплексі України та їх запобігання. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2015 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І.Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2015.- С.452-455.

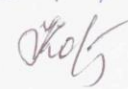
11. Фінчук В.В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі України/В.В.Фінчук//Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2016. - №20. – С.140-142.

Декан юридичного
факультету

О.Л. Соколенко

Зав. кафедри адміністративного і
кримінального права

Т.В. Корнякова

Доцент кафедри адміністративного
і кримінального права

Н.С. Юзікова

Прокуратура України
ПРОКУРАТУРА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 01601, Київ-601, бул. Л. Українки, 27/2, факс: 286-16-48

07.04.2017 № _____

На № _____ від _____

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження Фінчук В.В.
в практичну діяльність

Комісія у складі: Першого заступника прокурора Київської області Грабця І.Н., начальника управління нагляду у кримінальному провадженні Глушка А.М. та начальника відділу процесуального керівництва при провадженні досудовим розслідуванням територіальними органами поліції та підтримання державного обвинувачення Охріменка С.І. склали цей акт про те, що апробовані результати дисертаційного дослідження Фінчук Вікторії Василівни на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України», можуть враховуватись в практичній діяльності управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури області, зокрема:

1. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика осіб, винних у вчиненні злочинів у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. Випуск 3. С. 363-370.
2. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2012. Спецвипуск. С. 345-349.
3. Фінчук В.В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Випуск 20. С.140-142.
4. Фінчук В.В. Правове забезпечення запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. Випуск 2(І). С. 208-213.
5. Фінчук В.В. Рівень та структура злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2014. Спецвипуск. С. 346-352.
6. Фінчук В.В. Соціальний захист працівників паливно-енергетичного комплексу України та його вплив на мотивацію вчинення злочинів // Scientific Journal, Virtus. 2015. ISSN 2410-4388. С. 178-181.

7. Соціальне підґрунтя злочинності у сфері ПЕК України // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: матеріали міжнародної наукової конференції (Словацька республіка, Кошице, 27-28 лютого 2015 р.), Кошице, Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошице, 2015. С. 164-167.

8. Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України: тези доповідей III Міжнародного форуму студентів, аспірантів і молодих учених/ред. кол.: М.В.Поляков (голова) та ін. (м. Дніпропетровськ, 23-24 квітня 2015 р.), Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2015. С.136-138.

9. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти нафтогазової галузі) // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених у 3 частинах (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.), Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2015. Частина I. С. 154-157.

10. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти сфери електроенергетики) // Сучасний вимір держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах. (м. Львів, 22-23 травня 2015 р.), Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. Ч.2. - С. 89-91.

11. Чинники криміногенності у паливно-енергетичному комплексі України та їх запобігання. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 8-9 жовтня 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 452-455.

При цьому, комісія вважає, що зазначені вище результати дисертаційного дослідження Фінчук Вікторії Василівни є науково обґрунтованими та можуть бути використані у роботі правоохоронних органів з метою вдосконалення їх практичної діяльності.

**Начальник відділу
процесуального керівництва
при провадженні досудовим розслідуванням
територіальними органами поліції
та підтримання державного обвинувачення**

**Начальник управління
нагляду у кримінальному провадженні**

Перший заступник прокурора області

С. Охріменко

А. Глушко

І. Грабень

Додаток X

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2012. Спецвипуск. С. 345-349.

2. Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика осіб, винних у вчиненні злочинів у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. Випуск 3. С. 363-370.

3. Фінчук В.В. Рівень та структура злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Збірник наукових праць «Держава і право». Юридичні і політичні науки. 2014. Спецвипуск. С. 346-352.

4. Фінчук В.В. Правове забезпечення запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері паливно-енергетичного комплексу України // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. Випуск 2(І). С. 208-213.

5. Фінчук В.В. Соціальний захист працівників паливно-енергетичного комплексу України та його вплив на мотивацію вчинення злочинів // Scientific Journal, Virtus. 2015. ISSN 2410-4388. С. 178-181.

6. Фінчук В.В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Випуск 20. С.140-142.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Фінчук В.В. Соціальне підґрунтя злочинності у сфері ПЕК України // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: матеріали міжнародної наукової конференції (Словацька республіка, Кошице, 27-28 лютого 2015 р.). Кошице. Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошице. 2015. С. 164-167.

8. Фінчук В.В. Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України: тези доповідей III Міжнародного форуму студентів, аспірантів і молодих учених/ред. кол.: М.В.Поляков (голова) та ін. (м. Дніпропетровськ, 23-24 квітня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. 2015. С.136-138.

9. Фінчук В.В. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти нафтогазової галузі) // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених у 3 частинах (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет. 2015. Частина I. С. 154-157.

10. Фінчук В.В. Географія злочинності у сфері ПЕК України (окремі аспекти сфери електроенергетики) // Сучасний вимір держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах. (м. Львів, 22-23 травня 2015 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2015. Ч.2. - С. 89-91.

11. Фінчук В.В. Чинники криміногенності у паливно-енергетичному комплексі України та їх запобігання. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 8-9 жовтня 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 452-455.

які додатково відокремлюють наукові результати дисертації:

12. Корнякова Т.В., Соколенко О.Л., Марков К.А., Шуба Б.В., Словська І.Є., Фінчук В.В. Кримінологічна характеристика в історії людства: монографія / Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 152с.